



T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÇOCUĞUN MANEVİ GELİŞİM VE EĞİTİMİNDE AİLENİN ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Meryem KÖKLÜKAYA

Çorum - 2024

ÇOCUĞUN MANEVİ GELİŞİM VE EĞİTİMİNDE AİLENİN ROLÜ

Meryem KÖKLÜKAYA

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Macid YILMAZ

Çorum 2024

Meryem KÖKLÜKAYA tarafından hazırlanan “Çocuğun Manevi Gelişim ve Eğitiminde Ailenin Rolü” adlı tez çalışması 27/09/2024 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. İrfan SEVİNÇ (Başkan)

.....

Prof. Dr. Macid YILMAZ (Danışman)

.....

Doç. Dr. Mehmet AYAS (Jüri)

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 11/10/2024 tarih ve 1904 sayılı kararı ile Meryem KÖKLÜKAYA'nın Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Osman ÇUBUK

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

Meryem KÖKLÜKAYA

ÇOCUĞUN MANEVİ GELİŞİM VE EĞİTİMİNDE AİLENİN ROLÜ

Meryem KÖKLÜKAYA

ORCID: 0000-0001-7869-4274

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Mayıs 2024

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, çocuğun manevi gelişim ve eğitiminde ailenin rolünün incelenmesidir. Bu araştırma, nitel yöntemde tasarlanmıştır. Araştırmada desen olarak durum çalışması benimsenerek amaçlı örneklem çeşitlerinden kartopu örnekleme metodundan faydalanılmıştır. Veriler, Çorum Merkez İlçesi'nde yaşayan demografik özellikleri farklı, en az bir çocuğu, anaokulu-ilkokul veya ortaokulda öğrenci olan 30 aile ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Betimsel analiz yöntemi ile yapılan çözümlemeler sonunda; maneviyatla ilgili iki temel görüşün olduğu izlenmiştir. Bunlardan birincisi, maneviyatın (sevgi, saygı, hoşgörü, ahlak, zeka, vicdan, merhamet, vb.) evrensel değerlerin ön planda tutulduğu görüşüdür. İkinci görüş ise, maneviyatın evrensel değerler olmakla birlikte bunun ancak din eğitimiyle yapılabileceği görüşüdür. Araştırmada tüm ailelerin de çocuğun manevi eğitiminin ailede başlaması konusunu önemsendiği görülmüştür. Yapılan çalışmada sadece bir aile maneviyat hakkında hiçbir dini kavram kullanmamıştır. Diğer 29 ailenin, dini değerlerin alanın uzmanı olarak yetiştirilmiş öğretmenler tarafından desteklenmesi konusunda hemfikir oldukları görülmüştür. Ailelerin, manevi eğitimin desteklenmesi noktasında, MEB ya da diyanet ve özel kurumların yetkisi hakkında farklı görüşe sahip oldukları gözlenmiştir. Araştırmamızı biz çoğunluğun bakış açısına göre Din Eğitimi perspektifinde değerlendirdik. Araştırmaya katılan ebeveynlerin yaş ortalamasına göre yaşı küçük olan ebeveynlerin yaşı büyük olan ebeveynlere oranla iletişim noktasında çocuklarıyla daha fazla etkileşim halinde oldukları görülmüştür. Bunun da çocuğun manevi gelişimine olumlu yansıdığı gözlenmiştir.

Araştırmada çocuklarının manevi yönden eksik kaldığını düşünen ailelerin, MEB'i sorumlu tuttıkları görülmüştür. Araştırmada eēitimci ailelerin, çocuklarının maneviyat eēitimine diēer meslek gruplarındaki ailelere oranla daha fazla zen gösterdikleri tespit edilmiştir. Araştırmada, kitap okuyan ailelerin, çocuēun manevi gelişim ve eēitimi konusundaki hassasiyetlerini anlatmada etkili ifadeler kullandıkları gözlenmiştir. Araştırmada sonuç olarak, ailelerin tamamının çocuēun maneviyat eēitiminin ailede başlaması düşüncesine sahip oldukları, bu eēitimin uygulanmasıyla çocuēun hal ve hareketlerine yansıdığı, çocuēun manevi yapısının algısına ve yaşına baēlı olarak geliřtiēi gzlenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Din eēitimi, manevi eēitim, manevi gelişim, aile, çocuk.

Bilim Kodu: 60201



THE ROLE OF THE FAMILY IN THE SPIRITUAL DEVELOPMENT AND EDUCATION OF THE CHILD

Meryem KÖKLÜKAYA

ORCID: 0000-0001-7869-4274

HITIT UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL
Master of Science Thesis

May 2024

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the role of the family in the spiritual development and education of the child. This research was designed in a qualitative method. In the study, a case study was adopted as a design and snowball sampling method, one of the purposeful sampling types, was used. The data were collected using a semi-structured interview form with 30 families living in Çorum Central District with different demographic characteristics, at least one child who is a student in kindergarten-primary or secondary school. At the end of the analyzes made by the descriptive analysis method; It has been observed that there are two basic views on spirituality. The first of these is the view that universal values of spirituality (love, respect, tolerance, morality, intelligence, conscience, compassion, etc.) are prioritized. The second view is that although spirituality is universal values, this can only be done through religious education. In the research, it was seen that all families attach importance to the fact that the spiritual education of the child starts in the family. Only one family in the study did not use any religious concepts about spirituality. It was observed that the other 29 families agreed that religious values should be supported by teachers trained as experts in the field. It has been observed that families have different views about the authority of the Ministry of National Education or religious and private institutions in terms of supporting spiritual education. We evaluated our research from the perspective of

Religious Education from the perspective of the majority. According to the average age of the parents participating in the study, it was observed that the parents who were younger interacted with their children more at the point of communication than the older parents. It has been observed that this reflects positively on the spiritual development of the child. In the research, it was seen that families who thought that their children were spiritually deficient held the Ministry of National Education responsible. In the study, it was determined that educator families paid more attention to the spiritual education of their children than families in other occupational groups. In the study, it was observed that families who read books used effective expressions to express their sensitivities about the spiritual development and education of the child. As a result of the research, it was observed that all families had the idea that the child's spiritual education should start in the family, that this education was reflected in the child's state and movements, and that the child's spiritual structure developed depending on his perception and age.

Key Terms: Religious education, spiritual education, spiritual development, family, child.

Science Code: 60201

TEŞEKKÜR

Tezimin her aşamasında bana yol gösteren kıymetli bilgilerini benimle paylaşan, kütüphanesini bana açan danışman hocam Prof. Dr. Macid YILMAZ ve en az danışman hocam kadar beni destekleyen alan hocam Doç. Dr. İrfan SEVİNÇ'e, tezimin son şeklini almasında önemli katkılar sunan hocam Doç. Dr. Mehmet Ayas'a, beni alana yönlendiren değerli hocam Prof. Dr. İsmail BULUT'a, tez başlığımda katkısını önemsediğim hocam Doç. Dr. Ahmet KOÇ'a, ne zaman arasam hemen dönen ve her soruma tek tek cevap veren hocam Arş. Gör. Tuba AKÇAY'a, yüksek lisans ders dönemindeki hocalarım; Prof. Dr. Yakup COŞTU'ya- Prof. Dr. Muammer CENGİL'e- Prof. Dr. Şaban HAKLI'ya, her zaman yanımda olan sevgili eşim Murat KÖKLÜKAYA'ya, biricik kızım Alara Duha'ya, oğullarım Merih Deha'ya ve Mehmet Alp'e, canım anneme, manevi olarak varlığını hep hissettiğim canım babacığma, sevgili ablalarım, kardeşlerime, yeğenlerime, çok kıymetli enişterime, gelinimize, kayınvalideme, kayınpederime, görümceme, kaynıma ve güzel arkadaşlarıma her zaman minnettar kalacağım. Görüşmelerimi yaptığım ailelere ve bugüne kadar eğitim-öğretim anlamında bana katkısı olan herkese sonsuz teşekkür ederim, hepiniz iyi ki vardınız.

Meryem KÖKLÜKAYA

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vii
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Çocukluk Kavramı ve Gelişim Özellikleri.....	14
1.1.1. Bebeklik dönemi ve gelişim özellikleri (0-2)	14
1.1.2. İlk çocukluk dönemi ve gelişim özellikleri (3-6)	15
1.1.3. Son çocukluk dönemi ve gelişim özellikleri (7-12)	16
1.2. Çocuk Yetiştirme İşlevi Açısından Aile ve Önemi	17
1.3. Çocuğun Din Eğitimi ve Aile.....	20
1.3.1. Bebeklik döneminde çocuğun din eğitimi (0-2 yaş).....	27
1.3.2. İlk çocukluk döneminde çocuğun din eğitimi (3-6 yaş).....	28
1.3.3. Son çocukluk döneminde çocuğun din eğitimi (7-10 yaş).....	30
1.4. Maneviyat.....	32
1.5. Maneviyat Kavramının Temel Unsurları.....	33
1.6. Bireylerde Manevi Gelişim Süreci	34
1.7. Manevi Eğitim	36
1.7.1. Manevi eğitim kavramı.....	36

1.7.2. Manevi eğitimin önemi.....	38
1.7.3. Manevi eğitimin temel bileşenleri	39

2. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

2.1. Manevi Eğitimin Önemszenmesi	43
2.2. Manevi Eğitimde İletişim.....	46
2.3. Manevi Eğitimde Rol Model	50
2.4. Manevi Yönün Açığa Çıkması.....	55
2.5. Baş Etmede Maneviyatın Etkisi.....	58
2.6. Manevi Gelişimin Geleceğe Olumlu Yansıması	61
2.7. Çocuğun Manevi Eğitiminde Destek Alınması	65
2.8. Maneviyat Eğitimi Hakkında Eklemeler	68
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	73
KAYNAKÇA.....	78
EKLER.....	85
EK-1. Etik Kurul Raporu.....	85
EK-2. Demografik Özellikler Şeması.....	86
EK-3. Mülakaat Soruları.....	88

TABLÖLER DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo G.1 Ebeveyn Durumuna Göre Katılımcılar.....	5
Tablo G.2. Yaş Durumuna Göre Katılımcılar.....	5
Tablo G.3. Öğrenim Durumuna Göre Katılımcılar.....	6
Tablo G.4. Meslek Durumuna Göre Katılımcılar.....	7
TabloG.5. Ailenin Gelir Düzeyine Göre Katılımcılar.....	9
Tablo G.6. Din Konusundaki Yaklaşımına Göre Aileler.....	9
Tablo G.7. Yapısına Göre Aileler.....	10
Tablo G.8. Çocuğun Öğrenim Gördüğü Okul Türü.....	11
Tablo 1.9. Ailenin Kaçınıcı Çocuğu Olduğu.....	11
Tablo 2.1. Manevi Eğitimin Önemsenmesi.....	44
Tablo 2.2. Manevi Eğitimde İletişim.....	46
Tablo 2.3. Manevi Eğitimde Rol Model.....	51
Tablo 2.4. Manevi Yönün Açığa Çıkması.....	55
Tablo 2.5. Baş Etmede Maneviyatın Etkisi.....	58
Tablo 2.6. Manevi Gelişimin Geleceğe Olumlu Yansıması.....	62
Tablo 2.7. Çocuğun Manevi Eğitiminde Destek Alınması.....	65
Tablo 2.8. Maneviyat Eğitimi Hakkında Eklemeler.....	68

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

çev.	Çeviren
Ç.Aile	Çekirdek Aile
Diyanet	Diyanet İşleri Başkanlığı
E.Hanımı	Ev Hanımı
ed.	Editör
Eğt.K.İşl.	Eğitim Kurumu İşletmecisi
f	Frekans
G.Aile	Geniş Aile
İng.Öğr	İngilizce Öğretmeni
K	Katılımcı Aile
K.K.Öğrt.	Kur'an Kursu Öğreticisi
L.Üst.	Lisansüstü
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Öğr.	Matematik Öğretmeni
Ö. Lisans	Önlisans
Ö. Sektör	Özel Sektör
Ö.Eğ.Öğr.	Özel Eğitim Öğretmeni
PDR.Öğr.	Psikolojik Danışman/Rehberlik Öğretmeni
Snf.Öğr.	Sınıf Öğretmeni
Tek Ebv.	Tek Ebeveynli
TL	Türk Lirası
T.Öğr	Türkçe Öğretmeni
TDK	Türk Dil Kurumu
Üni.Öğr.	Üniversite Öğrencisi
vb.	Ve benzerleri
Vinç Opt.	Vinç Operatörü



GİRİŞ

Çocuk, aileye verilmiş bir emanettir. Ailenin görevi aldıkları emaneti yaşadıkları dünyada karşılıklarına çıkacak şeylere daha iyi hazırlamaktır. Ailenin diğer bir görevi de çocuklarının kim olduğunu (tercihleri, becerileri, inançları, karakterleri, değerleri ve hedefleri vb., manevi yönlerini) fark etmek, bunu kabullenmek ve daha sonra buna göre bir hayat sürmelerine yardımcı olmaktır (Greene, 2023). Aile, çocuğun manevi gelişiminde ve eğitiminde kritik bir rol oynamaktadır. Çocuğun temel değerlerini, inançlarını ve ahlaki anlayışını şekillendiren ilk ve en önemli ortam ailedir. Aile, çocuğun doğduğu andan itibaren manevi değerlerle tanıştığı ilk yerdir. Ebeveynler, çocuklarına sevgi, saygı, empati, dürüstlük ve sorumluluk gibi temel ahlaki değerleri öğretmektedir. Bu değerler, çocuğun kişilik gelişimi ve toplumsal ilişkileri açısından büyük önem taşımaktadır. Ebeveynler, çocuklar için en önemli rol modelleridir. Çocuklar, ebeveynlerinin davranışlarını, inançlarını ve tutumlarını gözlemleyerek öğrenmektedirler. Aileler, çocuklarına manevi eğitim vermek için çeşitli pratikler ve ritüeller kullanmaktadır. Ailede verilen manevi eğitim, çocukların bu değerleri içselleştirmesine yardımcı olmaktadır. Aile, çocuğun manevi gelişimini desteklemek için toplumsal ve kültürel bağları da kullanmaktadır. Çocuğun manevi gelişimi ve eğitimi sürecinde ailenin rolü büyüktür. Ebeveynlerin olumlu rol model olmaları, manevi değerleri öğretmeleri ve açık iletişim sağlamaları, çocukların güçlü bir manevi temele sahip olmalarını sağlamaktadır. Ailede kazanılan bu değerler, çocuğun yaşam boyu sürecek manevi yolculuğunda ona rehberlik etmektedir. Araştırma çocuğunun ailedeki eğitiminde “maneviyat” konusuna yakından bakacaktır.

Araştırma 2 bölümden oluşmaktadır. 1. Bölümde çocukluk kavramı ve gelişimsel özellikleri, çocuk yetiştirme işlevi açısından aile ve önemi, ailede çocuğun din eğitimi konuları ele alınırken sonrasında maneviyat kavramı ele alınmıştır. 2. bölüm araştırmanın bulgular bölümüdür. Bu bölümde veriler içerik analizi yöntemiyle belli bir tematik çerçevede toplanarak yorumlanmış sonra betimsel analizlerle kategorileştirilerek değerlendirilmiştir. Sonuç ve önerilerle çalışma sonlandırılmıştır. Daha sonra çalışmada kullanılan form ve demografik bilgiler tablo halinde ekler bölümünde sunulmuştur.

Bu çalışmanın temel konusu, ailenin çocuğun manevi gelişimini nasıl değerlendirdiği ve bu gelişim için çocuğun manevi eğitimi nasıl sağladığıdır. Çalışmada çocukluk kavramı ve çocuğun gelişim özellikleri ele alınarak din eğitiminde aile, çocuğun manevi yapısını eğitebilir mi, bu eğitimle çocukta maneviyat gelişir mi konuları ele alınırken saha çalışmasıyla da direkt ailenin çocuğun manevi gelişim ve eğitim konusundaki yaklaşımları irdelenmiştir.

Araştırmanın temel problemi; “Aile, çocuğun manevi eğitim ve gelişim noktasında nasıl bir rol üstleniyor?” Sorusudur.

Bu temel problem çerçevesinde alt problemler şu şekildedir:

1.Aileler, çocuklarının manevi boyutlarını geliştirmek için nasıl bir yol izlemektedirler?

2.Ailelerin, çocuk ve maneviyat eğitimi hakkında fikirleri nelerdir?

3.Aileler, çocuklarının manevi boyutunu önemsiyor mu?

4.Aileler, çocuklarıyla iletişimlerinin çocuğun manevi eğitimine etkisini nasıl değerlendiriyorlar?

5.Aile, çocuğun manevi gelişimi için nasıl bir eğitim tercih ediyor?

Maneviyat insanın doğduğu andan itibaren içinde bulunan Yunus'un "bir ben var, benden içeru" dediği yerdir. Necip Fazıl'ın "insan, üç beş damla kan" dediği, insanın fiziksel bedeninde vardır fakat insanı harekete geçiren içerisindeki maneviyattır. İnsanı insan yapan manevi yapısıdır. İnsanın yaşadığı çağa ayak uydurmaya çalışması onu maneviyatından uzaklaştırarak bireysel ve toplumsal birtakım sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar manevi ihtiyaçların doğru kaynaklardan beslenmemesi, manevi olarak doyuma ulaşamama, manevi olarak sıkıntıda olma, manevi boşluk, manevi tükenmişlik gibi sorunlardır. Pozitif bilimlerin ve manevi yapıya salt bireysel bir tecrübe olarak bakan yaklaşımlar bu gibi sorunların çözümünde yeterli olamamıştır (Albayrak, 2015). Nitekim insanın biyo-psikososyal, manevi ve ruhsal yönleri bulunan karmaşık bir yapısı vardır. Bu yapıda en kuvvetli güç kaynağı, onun özünde bulunan maneviyattır (Apak, 2018). Dolayısıyla sözü edilen sorunların giderilmesinde manevi yapı öncelenerek bütün halinde ele alınarak desteklenmelidir (Yiğit, 2022).

Oruç, "Din Eğitiminde Çağdaş Konular" adlı kitapta "Tanımı, Metodolojisi ve Eğitimi Açısından Çocuk Maneviyatı" başlıklı bölümde Batılı araştırmacıların çalışmalarından yola çıkarak çocuk maneviyatı konusunu ele almıştır. Oruç burada, maneviyatın geliştirilebilmesi için çocukların deneyim yoluyla öğrenmeleri gerektiğini savunur. Bu bağlamda, uygulamalı etkinlikler ve sosyal etkileşimlerin eğitimde önemli yer tuttuğunu belirtir. Manevi değerlerin (şefkat, saygı, adalet vb.) erken yaşta kazandırılmasının önemine dikkat çeker. Bu değerlerin, oyun ve grup etkinlikleri aracılığıyla pekiştirilmesi gerektiğini ifade eder. Ayrıca çocukların manevi gelişiminde ailenin ve toplumun rolünün büyük olduğunu vurgular. Çocukların duygularını ifade etmeleri ve bu duygularla başa çıkma becerilerini geliştirmeleri gerektiğini belirtir.

Oruç'un bu görüşleri, eğitimde maneviyatın ve değerler eğitiminin önemini öne çıkarırken, çocukların bütünsel gelişimlerini desteklemeyi amaçlamaktadır.

Yiğit, "Maneviyat Eğitimi" başlıklı kitabında öncelikle manen güçlenmeyi gerektiren etkenleri ele almıştır. Daha sonra farklı disiplinlerin bulgularından yararlanarak maneviyat eğitimi temellendirmiştir. Yiğit kitabında İslam dinini perspektif olarak "Takva" adını verdiği bir maneviyat eğitim modeli ortaya koymuştur.

Meydan, "Din Eğitiminde Manevi Boyut" isimli kitabında, genel olarak Batı kaynaklı araştırmalara yer vermiştir. Meydan çocuk maneviyat eğitiminin önemine vurgu yapmış,

maneviyat ve eğitimine Doğu ve Batı düşüncesindeki din teorilerinden yola çıkarak eğitimcilere uygulamaya yönelik bazı strateji ve ilkeler sunmuştur.

Yurt dışında maneviyata yönelik çalışmalar özellikle; eğitim, sosyal hizmet, psikoloji gibi farklı disiplinlerin konusu olmaktadır. Bu çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır (Meydan, 2015). Ülkemizde maneviyat eğitimi konusunda “Din Eğitimi Bilimi” alanında sınırlı çalışma görülmektedir. Bunlar, belli bir yaşın üzerine hitap eden veya eğitimcilere yönelik ve genellikle Batı kaynaklı çalışmalar olduğunu görmekteyiz.

Bu araştırmanın amacı; aile, çocuğun maneviyat eğitimi hakkında nasıl bir düşüncededir? Aile, çocuğun manevi yapısını önemsiyor mu? Aile, çocuğuyla iletişimini çocuğun manevi eğitimine etkisini nasıl değerlendiriyor? Aile, çocuğun manevi yönünün açığa çıkmasını fark ediyor mu? Aile, çocuğun manevi gelişimi için nasıl bir eğitim tercih ediyor? Sorularına cevap aramaktır. Türkiye’de maneviyat eğitimi ile ilgili çalışmanın kısıtlı olması ve bu konuda saha çalışmasının olmaması bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir. Çalışmanın Din Eğitimi Bilimi alanında ailenin çocuğun maneviyat eğitimi konusunda yapılmış ilk saha çalışması olması önemlidir. Çalışmanın alandaki eksikliği dolduramayacağı bir gerçektir. Fakat çalışmanın ailede maneviyat eğitimi konusuna dikkat çekerek öncelikle alana sonrasında ailelere ve ailelere yönelik eğitim çalışmalarına katkı olması hedeflenmektedir.

Araştırma, “problemlere güvenilen çözümler aramak için sistemli ve planlı bir şekilde verilerin toplanabilmesi, çözümlenip yorum yapılarak değerlendirilmesi ve sonrasında raporlanması sürecidir” (Karasar, 2018). Bu çalışmamız temel felsefesi bakımından uygulamalı, amacı bakımından yorumlayıcı, süre bakımından kesitsel, yöntem bakımından nitel, analiz olarak betimsel analiz şeklinde ele alınmıştır.

Sosyal bilimlerde genellikle kullanılan temel bilim yöntemi üç tanedir. Bunlar; yorumlayıcı, eleştirel ve pozitivist modellerdir. Yorumlayıcı modeli temel alan araştırmalar, bireylerin iç dünyalarında ne hissettiklerini ve günlük hayatlarında neleri deneyimlediklerini yorumlama yoluna giderler. Yorumlayıcı modelde insanın dış dünyasına yansıyan hareketlerini anketle ölçüm yapmak yerine insanların söyledikleri ve yaptıklarının kişiye özel anlamı ve ortaya çıktığı sosyal konumun derinlemesine incelenmesi önemli görülmüştür (Gürbüz ve Şahin, 2018). Dolayısı ile araştırmamızda da ailenin çocuğunun manevi gelişim ve eğitimi konusundaki yorumları analiz edilerek bulgulara ulaşıldığı için yorumlayıcı bilim modeli esas alınmıştır.

Bu araştırma, nitel yöntemde tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar, algı ve olayların farklı bakış açılarıyla derinlemesine incelenmesini ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Ayrıca nitel araştırmalarda; disiplinler arası ve bütüncül bir bakış açısıyla kendi sınırları içerisinde değerlendiren olay ve olgular, kişilerin bu olay ve olgulara yükledikleri anlamlar açısından da yorumlanabilmektedir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2010).

Nitel araştırma, birçok türde öznel verinin ve bireylerin belirli bağlamlarda kendi doğal ortamlarında incelenmesine dayanan açıklayıcı bir araştırma yöntemidir. Aslında nitel araştırma kavramının altında pek çok alt kavram bulunmaktadır ve farklı endüstrilerle yakından ilişkili olduğu için evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur (Yıldırım ve Şimşek, 2016; Karataş, 2015). Çalışmada fenomenolojik (olgu bilim) desen kullanılmıştır. Fenomenolojik desen araştırmalarında veri kaynakları araştırılan olayı ve o durumu aktarabilecek kişi veya kişilerdir. Fenomenolojik desende başlıca veri kaynağı görüşmedir. Çünkü durumlara ait yaşantıların ve konuların derinlemesine ortaya konması açıklanması araştırmanın sağlıklı veriler elde etmesinde önemlidir. Bu sebeple çalışmada derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği, görüşme sırasında hazırlanan soruların yanı sıra konunun içeriğine göre farklı sorular sormamıza olanak sağlamıştır. Bu şekilde alınan cevaplara göre görüşmenin kalitesi artırılmış ve beklenenden çok daha farklı bilgi elde edilmiştir. Çalışmada maksimum çeşitlilik tekniği ve amaçlı örneklem tekniği birlikte kullanılmıştır.

Çalışmamızın araştırma deseni olarak fenomenolojik (olgu bilim) desen kullanılmıştır. Bu tarz araştırmalarda araştırmacı, değerlendirilecek kişi ve topluluklarla birebir veya uzun süreli görüşmeler yaparak fark edilebilen veya fark edilemeyen olgularla yeni bilgiler elde etme yoluna gider (Gürbüz ve Şahin, 2018, s.111). Çalışmamızda aileyle birebir görüşme sırasında ailenin söyledikleri ve söyleyemedikleri empati yapılarak yeni bilgiler elde edilmiştir.

Nitel araştırmalarda örneklem grubu oluşturulurken bazı kriterlere dikkat etmek gerekmektedir. Amaçlı örnekleme, nitel araştırmalarda kullanılan kavramlardandır. Bu araştırmacının kişileri ve ortamları çalışması için seçmesi anlamını taşır. Çünkü seçilen kişiler çalışma probleminin ve çalışmanın odağındaki olgunun anlaşılmasına istekli bir şekilde bilgiler verebileceklerdir. Örneklemin kim veya ne olması gerektiği örneklemin hangi yöntemle seçileceği ve örneklem için kaç bireye veya nasıl bir ortama gerek duyulacağı hakkında karar vermek önemli olacaktır (Creswell, 2013).

Bu araştırmada maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılarak farklı demografik özelliklere sahip ailelerle görüşme yapılmış temel konunun derinlemesine ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Nitel araştırmalarda amaç elde edilen bilgilerden genelleme yapmak değil (bazı araştırma çeşitleri dışında) konuya özgü açıklamaların yapılmasıdır (Creswell, 2013). Mesleği, eğitim düzeyi, yaşı, gibi konularda farklılaşan kişilerin çalışmaya dahil edilmesi, daha fazla veri ve resmin tamamını anlama noktasında faydalı olacaktır. Çalışmamızda farklı meslek, yaş ve öğrenim durumu yönünden farklı katılımcılara ulaşılmıştır. Bu bağlamda araştırmamızın çalışma grubunu Çorum ilinde yaşayan, en az bir çocuğu anaokulu, ilkokul veya ortaokulda öğrenci olan, demografik yapıları farklı 30 aile oluşturmaktadır. Çorum Belediyesi Bilgi İşlem Müdürlüğü'nün yayınlanan 2022 Demografik Yapı verilerine göre Çorum Merkez'de 14 Mahalle bulunmaktadır. Görüşmeler farklı mahallelerde yaşayan ailelerden, aranan özelliklere sahip olma şartı ile amaçlı örneklem tekniği olan kartopu

şeklinde iletmiştir. Kartopu örnekleme tekniği; Şartlara uygun bireyle görüşme sağlandıktan sonra bu bireyin de yardımı sayesinde araştırmaya uygun nitelikteki insanlara ulaşılır. Örneklem zincirleme olarak oluşturulmaya devam edilir (Şahin, 2016). Görüşmeler randevü oluşturularak ailenin istediği mekanlarda gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde sağlanan görüşmelerde sorulara alınan cevapların doyuma ulaştığına kanaat edilince görüşmeler sonlandırılmıştır. Görüşülen aileye maneviyat hakkında kısa bilgi verilerek bu konuda görüşme yapmaya istekli ebeveynlerle görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan ailelerin demografik özellikleri ayrıntılı bir şekilde aşağıda verilmiştir.

Saha çalışmasında katılımcı ailelere önce yaş-meslek-öğrenim durumu- din konusundaki yaklaşım-gelir düzeyi-ailenin kaçınıcı çocuğı olduğı-çocuğun öğrenci olduğı okul türü şeklinde sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara alınan cevaplara göre hazırlanan tablolar, aşağıda sunulmuştur.

Tablo G.1. Ebeveyn Durumuna Göre Katılımcılar

Görüşmeye Ebeveyn	Katılan	Ebeveyn	f
		Anne	29
		Baba	18
		Toplam	47

Kişisel bilgi formlarında, toplam 58 ebeveyn hakkında bilgi toplanılmıştır. İki anne tek ebeveynidir. 10 baba, işlerinden dolayı görüşmeye katılamamıştır. Katılamayan babaların demografik bilgilerini, anneler doldurmuştur. Katılamayan 1 annenin demografik bilgilerini, baba doldurmuştur.

Görüşmeler toplam 47 ebeveyn ile yapılmıştır.

Tablo G.2. Yaş Durumuna Göre Katılımcılar

Annelerin Yaşı	Yaş	f
	20-29 yaş	3
	30-39 yaş	12
	40-49 yaş	15

Tablo G.2. (Devamı)

Babaların Yaşı	20-29 yaş	1
	30-39 yaş	8
	40-49 yaş	17
	50 yaş ve üzeri	2
	Toplam	58

Ebeveynlerin yaş aralığı 28-60 şeklindedir. Annelerin yaş ortalaması 39, babaların yaş ortalaması 43'tür. Yaş ortalamasına göre yaşı büyük ebeveynler eğitimin ailede başlaması düşüncesine sahip olmakla birlikte okulun mutlaka desteklemesi gerektiği şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bunda çocuklarını yaşam alanlarına daha az katmalarının bu sayede kendi eksikliklerini de okulla kapatma düşüncesinin etkili olduğu görülmektedir. Yaş ortalamasına göre yaşı küçük ebeveynlerin manevi eğitimin ailede başlaması konusunda daha duyarlı davrandığını bunda çocuklarını kendi yaşam alanlarına daha fazla dahil etmelerinin çocuğa olumlu yansıdığı görülmüştür.

Tablo G.3. Öğrenim Durumuna Göre Katılımcılar

Annelerin Eğitim Durumu	Mezuniyet	f
	İlkokul	2
	Ortaokul	2
	Lise	7
	Ön lisans	6
	Lisans	10
	Lisansüstü	3
Babaların Eğitim Durumu	İlkokul	1
	Ortaokul	1
	Lise	6

Tablo G.3. (Devamı)

	Ön lisans	5
	Lisans	10
	Lisansüstü	5
	Toplam	58

Ebeveynlerin büyük çoğunluğu lisans mezunudur. Daha sonra Ön lisans ve lise mezunu gelmektedir. Lisansüstü eğitime sahip 3 anne ve 5 baba olduğu görülmektedir. Özellikle lisansüstü eğitime sahip ebeveynlerin daha kapsamlı yorumlar yaptığı görülmüştür. Bu da değerlendirme, yorumlama, analiz, gibi becerilerde etkili olmanın temel faktörlerinden birinin eğitim seviyesi olduğunu göstermektedir.

Tablo G.4. Meslek Durumuna Göre Katılımcılar

	Meslekler	f
Annelerin Mesleği	Öğretmen	6
	Ev Hanımı	13
	Özel Sektör	2
	Emekli	1
	Sosyolog	1
	Muhasebeci	2
	K.K.Öğr	1
	Moda-Tasarım	1
	Sağlık Sektörü	1
	Öğrenci	2
	Öğretmen	2
	Akademisyen	2
	Hakim	1
	Özel Sektör	2

Tablo G.4. (Devamı)

Babaların Mesleği	Emekli	2
	Mühendis	1
	K.K.Öğr.	1
	Galerici	1
	Gemi Kaptanı	1
	Güvenlik	1
	Memur	1
	İnş.Teknikeri	1
	Müteahhit	1
	Sağlık Sektörü	1
	Vaiz	1
	Vinç Operatörü	1
	İnşaat Sektörü	1
	Okul İdarecisi	1
	Eğitim Kurumu Yöneticisi	1
	Esnaf	3
	Askeri Personel	1
	İşletmeci	1
	Toplam	58

Tabloda ebeveynlerin meslekleri sunulmuştur. Annelerden çoğunluğunun mesleği ev hanımı olurken 2. Sırada öğretmenlik mesleği gelmektedir. Bir anne emeklidir. 2 anne üniversite öğrencisidir. Bunlardan hariç, altı farklı meslekten anne bulunmaktadır. Babaların meslekleri 2 emekli ve 3 esnaf haricinde 20 farklı meslek grubunun olduğu gözlenmektedir. Ebeveynlerin çok çeşitli mesleklerden olması farklı fikir, görüş ve tecrübelerin ortaya çıkmasına ve ana konunun bütüncül bir şekilde incelenmesine katkı sunmuştur.

Tablo G.5. Ailenin Gelir Düzeyine Göre Katılımcılar

Ailenin Gelir Düzeyi	Aylık Gelir Miktarı	f
	23.000-33.000 TL	7
	33.001-43.000 TL	8
	43.001-53.000 TL	2
	53.001-63.000 TL	3
	63.001 TL ve Üzeri	10
	Toplam	30

Ailelerin gelir düzeyine baktığımızda, Aylık gelir miktarı, 63.001TL ve üzeri gelire sahip ailelerin çoğunlukta olduğunu görüyoruz. Bunun başlıca sebebi iki ebeveynin de çalışıyor olmasından kaynaklı olduğunu görmekteyiz. Sonrasında 33.001-43.000 TL. gelire sahip 8 aile, 23.001-33.000TL. gelire sahip 7 aile, 53.001-63.000TL. 3 aile ve 43.001-53.000 TL gelire sahip 2 aile olduğu görülmektedir.

Tablo G.6. Din Konusundaki Yaklaşımına Göre Aileler

Din Konusundaki Yaklaşım	Dini Yaklaşım	f
	Müslüman	11
	Dindar Müslüman	9
	Laik Müslüman	4
	Bilinçli Müslüman	1
	Muhafazakar	1
	Liberal	1
	Laik-Demokrat	1
	İnançlı	1
	Determinist	1
	Toplam	30

Katılımcı ailelerden çoğunluğun kendisini Müslüman olarak tanımlayan ailelerin oluşturduğunu görmekteyiz. Bu durum, araştırmamızın, Türkiye’deki nüfus yapısıyla uyumlu olduğunu göstermektedir. Yani, ailelerin dinle ilgili yaklaşımlarının, Türkiye’deki demografik gerçeklerle paralel bir şekilde şekillendiğini söyleyebiliriz.

Tablo G.7. Yapısına Göre Aileler

Ailenin Yapısı	Aile Yapısı	f
	Çekirdek Aile	27
	Geniş Aile	1
	Tek Ebeveynli Aile	2
	Toplam	30

Günümüz aile yapısının çekirdek yapıda olması görüşmelerimizi çoğunluk olarak çekirdek yapıdaki ailelerle yapmamıza neden olmuştur. Sadece 1 geniş aile ile görüşme sağlanmıştır. Görüşme yaptığımız ailede çocuğun eğitiminde anne baskın olduğu gözlemlenmiştir. Bu sebeple aile büyüklerinin çocukta olumlu bir etkisinden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bu durum, ailenin büyüklerinin çocuk üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu anlamına gelebilir; yani, geniş aile desteği veya geleneksel değerlerin bu ailenin eğitim yaklaşımında belirgin bir rol oynamadığı görülmektedir. Tek ebeveynli 2 aile de çalışan annedir. Biri, aile büyüklerinden destek almaktadır. Diğer aile ise Diyanet’in 4-6 yaş eğitimiyle destek almaktadır. Tek ebeveynli ailelerin de çalışan anneler olması, ekonomik zorluklar ve aile içindeki dinamiklerin değişimi üzerine yorum yapma imkânı sağlamaktadır. Bir ailenin büyüklerden destek alması, ailenin sosyal dayanışma ve destek mekanizmalarını kullanma biçimini yansıtırken, diğerinin Diyanet’in eğitim programından yararlanması ise, dini kurumların eğitime katkısını ve bunun ailenin çocuk eğitimi üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu bağlamda, ailelerin çocuk yetiştirme yöntemleri ve eğitim yaklaşımlarındaki farklılıklar, aile yapısının çeşitliliği ve kültürel etkiler hakkında düşünmeyi teşvik etmiştir.

Tablo G.8. Çocuğun Öğrenim Gördüğü Okul Türü

Çocuğun Öğrenim Gördüğü Okul	Okul Türü	f
	Anaokulu	6
	İlkokul	15
	Ortaokul	9
	Toplam	30

Bu verilere göre, çocuğun öğrenim gördüğü okul türü 6'sı anaokulu, 15'i ilkokul, 9'u ortaokul'dur. Çocuğu anaokuluna giden aileler çocuğun manevi eğitiminin ailede başlaması gerektiğini düşünüyor, 2'si buna vurgu yaparken 4'ü manevi eğitim için yaşını küçük bulmaktadır. Çocuğu ilkokul ve ortaokula giden ailelerin MEB'den beklentilerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo G.9. Ailenin Kaçınıcı Çocuğu

Ailenin Kaçınıcı Çocuğu	Kaçınıcı Çocuk	f
	1. Çocuk	12
	2. Çocuk	15
	3. Çocuk	3
	Toplam	30

Ailenin kaçınıcı çocuğu olduğu 12'si 1. çocuk, 15'i 2. çocuk, 3'ü 3. çocuktur. Günümüzde genelde ailede iki ebeveynin de çalışıyor olması veya maddi şartlardan dolayı ailelerin çoğunluğunun 1 veya en fazla 2 çocuğa sahip olması çalışmamıza da yansımaktadır. Çocuğu 3. çocuk olan ailelerin çocuğa manevi eğitim noktasında daha duyarlı olduğunu söyleyebiliriz. Bunda ilk çocuklarında edindikleri tecrübenin etkili olduğu görülmektedir. İlk çocukla edinilen tecrübelerin, ebeveynlerin sonraki çocuklarına yaklaşımını ve eğitim yöntemlerini şekillendirdiği görülmektedir. Bu, ebeveynlerin, ilk çocukları ile yaşadıkları süreçte edindikleri bilgi ve deneyimlerin, sonraki çocuklarına daha dikkatli ve bilinçli bir yaklaşım geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Katılımcılara hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile ilgili sorular sorulmuştur. Yarı yapılandırılmış bir görüşmede, görüşmeci konu hakkında önceden hazırlanmış soruları sorabilmekte ve konu hakkında daha fazla bilgi sağlamak için yeni sorular ekleyebilmektedir. Bu yöntemde soru önceden hazırlanmış olsa bile görüşme ilerledikçe sorunun konusu ve sırası değişebilmektedir. Görüşmede görüşmeci cümle değişikliği yapabilmekte ve bazı konularda ayrıntılı bilgi verebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu şekilde çalışmanın veri kaynağı aileler ile yüz yüze derinlemesine yapılan yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Görüşme formu hazırlanırken soruların net olmasına, herkesin anlayabileceği şekilde kolay, açık uçlu olan, yönlendirmeden uzak, mantıklı bir düzende sıralanmasına dikkat edilerek hazırlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Form önce taslak olarak hazırlanmış daha sonra görüşme sorularının geçerliliği, yapı ve içerik bakımından değerlendirilmek üzere din eğitimi alanında bir profesör, 25 yılı aşkın deneyime sahip 2 eğitimciye, 1 aile danışmanına ve 1 okul öncesi öğretmenine ayrı ayrı gönderilmiş olup onlardan alınan görüş ve öneriler doğrultusunda sorular, yeniden düzenlenmiştir. Soruların anlaşılıp cevaplanabilir olup olmadığı test edilerek görüşmelere geçilmiştir. Veri toplama aracı, 2 bölümden oluşturulmuştur. 1. bölümde katılımcı aileleri tanıtmak amacıyla düzenlenen “kişisel bilgi formu “8 adet soru, 2. bölümde ise yarı yapılandırılmış “görüşme soruları” 9 adet soru şeklinde sunulmuştur. Bu şekilde hazırlanan veri toplama araçları Hitit Üniversitesi Etik Kurulu’na sunularak onay alınmış ve uygulanabilir hale getirilmiştir.

Görüşmeler yüz yüze yapılmıştır. İlk olarak aileye çalışma ile ilgili kısa bir bilgi verilmiş olup bu bilgiler ailenin araştırmayı anlamasına yardımcı olacak biçimde sade bir dille anlatılmıştır. Ailelerin her birine çalışmanın bilimsel bir çalışma olduğu, kişisel olan bilgilerin hiçbir şekilde paylaşılmayacağı bilgisi verilip güven sağlanmıştır. Görüşme sırasında ses kaydı alınıp bunun metne dönüştürülerek gerekli şekilde alıntılama yapılacağı konusunda izin alınmıştır. Araştırmada 30 aile ile görüşme yapılmıştır. Görüşme grubu, Çorum ili Merkez ilçesinde yaşayan en az bir çocuğu anaokulu, ilkokul veya ortaokul öğrencisi olan, demografik yapıları farklı ailelerdir. Görüşme, sorulara alınan cevap doyuma ulaşana dek sürdürülmüştür. Çocuklar ailelerinin belirttiği okul türünde değerlendirilmiştir. Araştırmanın görüşmeye istekli ailelerle yapılmış olması araştırmanın sağlıklı veriler elde etmesi açısından olumlu sonuçlandığı düşünülmektedir.

Görüşmeler genellikle ailenin evinde, iş yerlerinde veya kütüphanede sessiz ortam sağlanarak birebir gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler en az 30 dakika en fazla 60 dakika ortalama 45 dakika sürmüştür.

Çalışmada veri toplama süreci 2023 yılı Temmuz ayında Etik Kurul Onayı ile başlamış 2024 yılı Mayıs ayında tamamlanarak verilerin analizine geçilmiştir. Katılımcı ailelerin isimleri gizli tutulmuş çalışmada katılımcı numaraları verilerek anne veya baba oldukları özellikle belirtilmiştir. Çalışmada tek ebeveynli ve işinden dolayı tek eşle görüşme sağlandığı durumlarda aile bazlı katılımcı sayısı verilmiştir. Ses kaydı önce Word dikte programıyla ses

kaydı açılarak metine çevirme denenmiş programın algıladığı seslerin cümleler halinde arka arkaya tekrarlanması, algılanmayan kelimelerin olması, gerekenden farklı bir şekilde metne çevrildiği, dolayısıyla doğru çevirme olmadığı tespit edilerek konuşmalar ses kaydından direkt elle metne çevrilmiştir. Bu uzun süren bir aşama olsa da ses kaydı net bir şekilde yazıya geçirilmiştir. Bu şekilde elde edilen bulgular, betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Betimsel analiz yönteminde, katılımcıların görüşlerini gerçekçi bir şekilde yansıtmak için doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Veriler önce açık ve sistematik bir şekilde betimleme yapılır. Sonrasında betimlemeler açıklanır ve yorumlama yapılır, neden-sonuç ilişkileri belirlenir ve bazı sonuçlara ulaşılır. (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Buna göre oluşturulmuş temalar ve alt temalar şu şekilde belirlenmiştir: (a) Manevi eğitimin önemsenmesine dair 3 alt tema; evrensel ve dini değerler, evrensel değerler, dini değerler, (b) Manevi eğitimde iletişime dair 3 alt tema; sözlü, göstererek, beraber yaparak, (c) Manevi eğitimde rol modele ait 5 alt tema; anne, baba, anne ve baba, aile büyükleri, bakıcı, (d) Manevi yönün açığa çıkmasına dair 3 alt tema; yaşadığı olaylar, Ramazan Ayı, ezan, (e) Baş etmede maneviyatın etkisine dair 3 alt tema; ne yapacağını bilme, yaşı küçük, okulun eksikliği, (f) Manevi gelişimin geleceğe olumlu yansımalarına dair 3 alt tema; sokak hayvanlarına yardım, yaşlılara yardım, insanlarda iletişim, (g) Çocuğun manevi eğitiminde destek alınmasına dair 4 alt tema; aile büyükleri, Diyanet, özel kurum-özel öğretici, destek almayan, (h) Maneviyat eğitimi hakkında eklemelere dair 3 alt tema; aile, MEB, okul ve aile olarak şekillenmiş, bulgular araştırmacının gözlemleri ile desteklenerek yorumlanmıştır.

1. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Çocukluk Kavramı ve Gelişim Özellikleri

Çocuk, gelişimi devam eden bir insan yavrusu, henüz olgunlaşması tamamlanmamış, reşit olarak sayılmayan küçük bir bireydir. Çocuk henüz akli ermeyen, güçsüz, korunmaya muhtaç, bilgisiz, tecrübesiz, saf ve temiz olandır. Bakıma ve korunmaya, sevgiyle muamele edilmeye ihtiyaç duyan bir ferttir (Yörükoğlu, 1990). Henüz reşit olmayan diye tabir ettiğimiz çocuk, dini sorumluluk kapsamında da mesul değildir. Çocuğun buluğ çağına gelmesi, çocukluk döneminden çıkıp yetişkinlik dönemine adım atması demektir. Hz. Ali (r.a)’ten rivayet edildiğine göre, Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur ki: “Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, buluğa erinceye kadar çocuktan, akli erinceye kadar mecnundan” (Canan, 1989, s.307). Bu durumda bakıma muhtaç olan ve henüz sorumluluk alamayacak olan çocuğun buluğ çağına geldiğinde sorumluluklarını yerine getirebilmesi, çocuğun anne-babadan gerekli olan eğitimi almasına bağlıdır.

Bir araştırmada, çocuğun 4 yaşına geldiğinde bilişsel gelişiminin yüzde 50’si oluşmaktadır. 8 yaşında buna yüzde 30 eklenir. Geri kalan yüzde 20’lik oluşum ise 17 yaşında tamamlandığı ifade edilmektedir (Tekiner, 1997). Bir diğer araştırmada ise, beynin 12 yaşında tamamlandığından bahsedilmiştir. O halde diyebiliriz ki, ilk çocukluk döneminde 12-17 yaşlarında bilişsel gelişim tamamlanmaktadır (Çetinkaya, 2014). Bu oranlara bakıldığında çocuğun doğum öncesi ve çocukluk dönemlerinin bilişsel gelişimleri dikkate alınarak bahsedilen dönemlerde verilen eğitimin aksamaması gerektiği vurgulanmaktadır.

Eğitimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için ilk önce muhatabın iyi tanınması gerekir. Burada muhatap ise çocuklardır. Alanda çocuk kavramı, dönemsel olarak ele alınarak açıklanmaktadır. Çalışmamızda Piaget’in gelişim dönemlendirmesi esas alınarak bebeklik (0-2), ilk çocukluk (3-6) ve son çocukluk (7-12) dönemlerine kısaca yer verilecektir (Köksalan, 2008, s.70-76; Köylü ve Oruç, 2020, s.12-16; Senemoğlu, 2012, s.18-26).

1.1.1. Bebeklik dönemi ve gelişim özellikleri (0-2)

Piaget bu dönemi “duyu- motor dönemi” olarak nitelemektedir. Bu dönem, doğumdan itibaren başlayıp 2 yaşına kadar devam eden bir süreçtir. Bebek henüz duyularıyla etrafını incelemeye ve tanımaya çalışmaktadır. Bebeğin ilk yılı bedensel gelişimin en hızlı ilerlediği dönemdir (Senemoğlu, 2012, s.21). Bu dönemde bebek ile anne-baba arasında temel güven duygusu oluşmaktadır. Bu duygu, gelişimi olumlu düzeyde etkilemekte olup, sevgi ve yakın temas ihtiyacının giderilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Araştırmalar sonucunda, temel güven

duygusundan yoksun olan çocuklarda yani temel güvensizlik yaşayanlarda ileride davranış bozuklukları ve ruhsal bozukluklar tespit edilmiştir. Temel güven duygusu doyurulan çocuklarda ise istenen davranışlara karşı uyum durumu görülmüştür. Yine bu dönemde bakıma ve korunmaya, sevmeye ihtiyaç duyan bebek, bu ihtiyaçlarını karşılayan kişiyle de bağlanma eğilimi içerisinde. Yani bu yaşlarda anne ile bağlanma duygusu ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, annenin emzirme işlevi, anne- çocuk arasındaki sevgi ve şefkat bağı için büyük bir öneme sahiptir. Bakım ve beslenme ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenen annenin bebeğini uyuturken söylediği ninni, anne-bebek arasındaki iletişim için önemlidir. Çünkü bebek dinlediklerinden etkilenmektedir. Bebekle iletişim konusunda baba ile kurulan sıcak bağın da göz ardı edilmemesi gerekir. Çocukla birincil düzeyde bakım işini üstlenen kişiyle kurulan bağ, ileriki dönemlerde psikolojik etki yaratmaktadır. Dolayısıyla bebeklik döneminde kurulan bağın nicelik ve niteliği, çocuğun ileriki dönemlerinde sağlıklı, kaliteli bir kişiliğe sahip olma durumunda etkili olacaktır (Dodurgalı, 2010, s.250; Sayar ve Dinç, 2017, s.116).

Bebeklik döneminde bağlanma ihtiyacı konusunda yapılan bir araştırmada, bebeğin anneye bağlılığının sebebinin yeme ihtiyacının karşılanması değil, dokunmayla bebeğin rahatlık ihtiyacının giderilmesi olduğu ortaya konmuştur. Bu bağlanmanın ne derecede olduğu noktasında 3 çeşit bağlanma ilişkisi karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, annenin bebeğe karşı yaklaşım şekline göre, güvenli, güvensiz ve gerilimli-kaçınıcı bağlanma türlerinden oluşmaktadır. Güvenli bağlanma tipinde anne, bebeğinin gerek ihtiyaçlarını, gerek sosyal uyarım ve sevecenlik noktasında fazlaca karşılar durumdadır. Güvensiz bağlanma türünde anne, bebeğine karşı duyarsızdır. Bebeğinin ihtiyacına değil de kendi duygu durumuna göre davranır. Gerilimli-kaçınıcı bağlanmada ise anne, bebeğin yakınlık ihtiyacı anında tutarsızca davranır, bu ihtiyacın olmadığı bir vakitte bebeğe sokulmaya çalışır. Genellikle fiziksel temas kurmazlar. Bu durumda bebek bu dönemde temel güven duygusunu karşılayamazsa ileride güven problemi yaşayabilmektedir. Bu dönemde duygusal ve fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Ahlak bilincinin temelini oluşturduğu bu dönemde 2-3 yaşlarında beliren utanma duygusuna doğru yön verilerek çocuğun vicdan gelişimine önem verilmelidir (Hökelekli, 2009; Nas, 2018, s.49; Yiğit, 2006, s.187).

1.1.2. İlk çocukluk dönemi ve gelişim özellikleri (3-6)

Bu dönem üç yaşından yedi yaşına kadar devam eden bir süreçtir. Çocuk bu evrede sürekli gelişim içerisinde. Piaget bu dönemi “operasyon öncesi dönem” şeklinde ifade eder. Bu döneme okul öncesi ya da okul çağı dönemi de denebilir. Bu yaşlarda kolay inanırlılık özelliğine sahiptirler ve duygu ağırlıklı bir öğrenim hâkimdir. Korkular yaş ilerledikçe artar. Kıskançlık, endişe, öfke durumları gibi olumsuz duygular da görülür. Aynı zamanda algısal gelişimin oluşmasıyla çocuk, etrafındakileri kaydetmeye başlar ve zamanla gördüklerini taklit

eder. Bundan dolayı bu döneme “taklit evresi” de denilmektedir (Şimşek, 2004, s.209; Dodurgalı, 2010, s.273; Nas, 2018, s.50).

Bu dönemde bedensel gelişim hızı, 0-2 yaşa göre azalma göstermektedir. Sinir sistemi gelişmesi ise büyük oranda tamamlanmaktadır. Çocuk bedensel gelişimi ve dilini iyi kullanabildiği için birtakım işleri kendi başına yapmayı ister, etkinlik düzeyleri yüksektir ve büyük kaslarını iyi kullanmaktadır (Senemoğlu, 2012, s.25). Ebeveyn bu durumu desteklemesi çocuğun benlik gelişimini olumlu etkileyecektir. Çünkü çocuk artık bazı alışkanlıkların kazandırılma yaşına gelmiştir. Temizlik, tuvalet gibi öz bakım becerileri ya da paylaşma, sevgi ve saygı gibi değerler öğretilmelidir. 3-6 yaşlarında suçluluk duygusunun ortaya çıkmasıyla ebeveyn bu duyguyu doğru yönlendirmelidir. Bu durumda ebeveyn, müdahale şekline çok dikkat etmeli ve disiplinli bir tutum sergilemelidir. Ebeveyn için en doğru tutum, özerklik ile itaat etme arasında kurulacak dengedir (Dodurgalı, 2010, s.280; Nas, 2018, s.51; Yiğit, 2006, s.187).

Okul öncesi dönemde eğitimin verilme yaşı her çocukta farklılık göstermektedir. Yine de yapılan araştırmalar, 3 yaşından itibaren akademik öğrenmenin gerçekleşmeye başladığını ortaya koymaktadır (Karataş, 2010, s.85). Çocuk, bu dönemde arkadaş edinmeye başlar ve onlarla oyunlar oynayarak bir ilişki kurar. Arkadaşlarıyla kurduğu bu ilişki sosyalleşmesi için çok önemlidir. Aynı zamanda oyunun da bir eğitim vasıtası olmasına dikkat edilmelidir. Sosyal gelişim sürecinde olan çocuk, merak duygusundan hareketle soru sormaya da başlar. Soyut kavramları, kendince somut kavramlarla ifade etmeye çalışır. Bu dönemde sorulan sorular, somuta indirgenerek özenle cevaplanmalıdır. Çünkü bu cevaplar çocuğu ruhsal açıdan rahatlatır ya da ruhsal sıkıntılara sebebiyet verebilir. Aynı zamanda çocuk özerklik dönemindeydir. Ebeveyn, çocuğun bu becerisini geliştirmek için ona sorumluluk vererek desteklemelidir (Gümrükçüoğlu, 2017, s.47; Serinsu, 2019, s.50).

Bu yaşlardaki çocuk benmerkezci bir düşünceye sahiptir. Çocuk, kendi dünyasının merkezine kendini koyar, düşündükleri ve gördüklerini başkalarının da gördüğünü, düşündüğünü sanır. Kendisine ait olsun ya da olmasın her şeyi sahiplenerek kendisinin kabul eder. Çocuğun bu davranışı doğal olduğu için eleştirilmemeli, aksine desteklenmeli, itaat duyguları da benimsetilerek öğretilmek istenen davranışların çocuk merkezci bir tutumla aktarımı sağlanmalıdır. Bu dönemdeki çocuğun bir diğer özelliği ise animizmdir. Çocuk cansız varlıkları, canlı olarak görür. Bu durum ise, çocuğun hayal dünyasının zenginliğinin işaretidir. Ebeveyn çocuğun bu özelliğini kullanarak ona vermesi gereken değerleri oyun aracılığıyla aktarabilir (Şimşek, 2004, s.210; Gümrükçüoğlu, 2017, s.48; Nas, 2018, s.51).

1.1.3. Son çocukluk dönemi ve gelişim özellikleri (7-12)

7-12 yaş arasında bulunan bu evreyi, Piaget “somut işlemler dönemi” şeklinde ifade eder. Bu dönemde çocuklar, mantıksal düşünme, sayı, zaman, mekân, boyut, hacim, uzaklık

kavramlarını öğrenmeye başlar. Soyut düşünce tam olarak gelişmemiştir. Zihinsel ve dil gelişimi yönünden ilk çocukluk dönemine göre büyük ilerlemeler görülür. Çocuk bu yaşlarda bilgiye çok düşkündür. Bu dönemde duygusal öğrenme de hala devam etmektedir (Şimşek, 2004, s.211; Dodurgalı, 2010, s.322).

Artık çocuk, aile ortamından ayrılıp dış dünya ile buluşma evresindedir. Bedensel, zihinsel ve sosyal becerilerinin gelişmesiyle bağımsızlaşmaya başlar. 9 yaşlarına kadar erkeklerin boyu ve ağırlığı kızlarınkinden fazladır. Okul döneminde küçük kas becerileri daha gelişmiş durumdadır (Senemoğlu, 2012, s. 26). Okul hayatına başlayan çocuğun ailesiyle daha az vakit geçirdiği görülür. Çocuğun okul hayatıyla birlikte örnek alacağı kesim çoğalmaktadır. Bu durumda ailenin çocuğun etkileşim içerisinde olduğu ortamları iyi gözlemlemesi gerekmektedir. Aynı zamanda ebeveyn, çocuktaki sorumluluk duygusunu geliştirmeye çalışarak onu desteklemeye devam ederek her zaman onun yanında olduğu duygusunu canlı tutmalıdır. Aile içindeki iletişimin kalitesi, çocuğun sosyal hayatına da yön verecektir. (Aral ve Baran, 2011; Nas, 2018, s.52).

İlkokula başlamış olan çocuk, akıl çağındadır. İletişim becerisi daha çok gelişmiş, hareketli, meraklı ve sürekli soru sorma dönemindedir. Çocuğa verilen cevapların mantıklı olması gerekmektedir. Yaratıcılık yönleri de destek beklemektedir. Çocuk artık kişilik sahibi olduğunun farkındadır. Kendisine yapılan eleştirileri, kişiliğine saldırı olarak algıladığı için ebeveynlerin çocuğun hatalarını dile getirirken hassas yaklaşımları önem arz etmektedir. Bu dönemde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da çocuğun saygı görme ihtiyacının karşılanmasıdır. Bu gereksinim karşılanmazsa ileride özgüven sorunu ve iletişim bozuklukları görülecektir. Ailede karşılaşılan sorunlar noktasında ise, çocukla karşılıklı konuşulup, etkili bir iletişim kurularak problemler çözüme bağlanmalıdır. Bu dönemde çocuğun düşüncelerine saygı duyulup çocuğun benimsenmesinin, anne-baba ve çocuk iletişiminin sağlıklı ilerlemesini sağlayacağı unutulmamalıdır. Çocuklar, bu yaşlarda aralarında grup kurarlar. Cinsiyet faktörü grupların ayrımında etkindir. Gruplaşmanın bu yaş döneminde normal kabul edildiği unutulmamalıdır (Öz, 2017, s.39; Şimşek, 2004, s.210).

1.2. Çocuk Yetiştirme İşlevi Açısından Aile ve Önemi

Sözlükte aile, “evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik” (TDK) şeklinde tanımlanmıştır. Literatürde yer alan aile tanımları ise şöyledir; “Toplumun devamını sağlayan, bireylerin kimlik ve kişiliklerinin oluşmasında, toplumsallaşıp topluma faydalı bireyler haline gelmelerinde alternatifi olmayan, öncelikli ve en önemli kurumlardan birisidir” (Özdemir, 2019, s.314). Bir başka tanımda aile, “Dünya hayatına gözümüzü açtığımız, ilk nefesimizi aldığımız, ilk lokmamızı tattığımız, ilk üzüntü ve sevinç duygularını yaşadığımız ve ilk

eğitimimizi aldığımız, kişide şahsiyet gelişiminin gerçekleştiği ortamdır” (Dodurgalı, 2010, s.143).

Çocukluk evresi diğer dönemlere kıyasla daha hassastır. Çünkü gelecek neslin inşası bu dönemde temellendirilir ve bu neslin inşasını yönetenler de ailelerdir. Aile, çocuğun biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel açılarından en çok etkilendiği ortamdır. Ailede çocuğun fiziki gelişiminin yanında manevi gelişimi de şekillenmektedir. Çocuk yetiştirme konusunda yapılan çeşitli çalışmalarda, beden ve ruh sağlığı yönünden ailenin en ideal ortam olduğu görüşüne ulaşılmaktadır. Böylece aile, sadece belirli bir dönem içerisinde çocuğun ihtiyaçlarının karşılandığı bir ortam değil, yaş ve zaman kısıtlaması olmadan çocuğun geleceğine yön veren bir yuva, hatta çocuk için her şey diyebileceğimiz bir eğitim ve öğretim kurumudur (Köylü, 2016, s.309). Şirin’e (2019) göre, çocuk yetiştirmek, fiziksel gelişim, zihinsel gelişim ve sosyal-duygusal gelişim alanlarında çocuğu desteklemektir (s.34). Bu üç alan da birbiriyle ilişki içerisinde. Fiziksel gelişiminde sıkıntılar oluşan çocuğun duyguları ve sosyal ilişkileri etkilenmekte ve zihinsel becerilerinde de olumsuzluklar meydana gelmektedir. Yine duygusal ve sosyal alanda sıkıntı yaşayan çocuğun fiziksel etkinliklerden de uzaklaştığı olabilmektedir. Yani bu üç alan birbirleriyle etkileşim halindedir. Aile çocuğunun sadece bir alanına odaklanmayıp, çocuğun bu üç alanını da önemsemeli ve ona göre yaklaşmalıdır.

Avşaroğlu’na (2014) göre, ailenin görevlerini şöyle sıralayabiliriz:

“Ekonomik gereksinimleri karşılamak, çocukların eğitimlerini planlayarak statü sağlamak, din ve değer eğitimi vermek, boş zaman etkinliklerini düzenlemek, aile üyelerinin birbirlerini koruması, karşılıklı sevgi ve saygı ortamı sağlamak”

Güneş (2017, s.283-288) ise, sağlıklı bir çocuk eğitimi için ebeveynlerin dikkat etmesi gereken konuları şöyle sıralamıştır:

- Çocuğunu baskı altına almadan yetiştirmek isteyen ebeveynlerin öncelikle kendilerini iyileştirmeleri gerekir. Öfkesini kontrol edemeyen veya eşiyle sorun yaşayan bireylerin, çocuk eğitiminden önce ilişkilerini iyileştirmeleri önemlidir.
- Çocuklarına geleneksel yöntem üzere yakınlık göstermek, erken yaşta çocukların üzerine sorumluluklar yüklemek, çocukla mesafe koymak çocuk eğitiminde güvenli bağlanmayı engelleyecektir. Bu yüzden çocukla yakın ilişkiler eğitimin başında gelmelidir.
- Çocuklara -istenilen davranışları yaptırmak için- baskı, şiddet ya da ceza yöntemi kullanılmamalıdır. Eğer ki bir davranışın kesinlikle yapılmaması gerekiyorsa bu durumda ailenin kararlı duruşu çok önemlidir. Bu durumlarda çocuğun ısrarlarına rağmen aile taviz vermemeli net olmalıdır.

- Çocuğa eğitim esnasında sabır göstermek, “pasif şiddet” uygulamaktır. Diş sıkarak, derin nefes alarak ya da gergin ses tonuyla konuşarak yaklaşmak yerine “geniş olmaya” çalışılmalı, bunun için de ebeveynin geçmişindeki yaraları iyileştirmeleri gerekmektedir.

- Çocukları hata yapacak endişesiyle onları gözetim altında tutarak yönetmek çocukların geleceği için sağlıksız sonuçlara sebep olmak demektir. İlerde ebeveyni olmadan tek kalan birey tecrübesiz, hata yapmaya meyilli olacaktır. Bu sebeple aileler çocukları yönetmek yerine onlara destek olarak kendi karakterlerini oluşturmalarını sağlamalıdır.

- Mükemmeliyetçi tutum içerisindeki aileler çocuklarının bir başarısızlığında ya da hatasında sanki her şey mahvolmuşçasına karamsarlaşırlar. Bu da cezaya yöneltir. Oysaki doğallığı seçerek çocuğun hata yapmasının normal olduğunu kabul edip yumuşak tavır sergilenirse çocuğun kişiliği için sağlıklı bir gelişim söz konusu olacaktır.

- Çocuk eğitiminde “Böyle yaparsan el âlem ne der...” gibi düşüncelerle çocuk terbiye edilmez. Çocuk el âlem için değil kendi olmak için yetiştirilmelidir. Unutulmamalıdır ki el âlem zihniyetiyle baskı altına alınan çocuklar saygısız bireyler olur.

- Çocukta istenilen davranışı sözle öğretmek yerine ona örnek olarak çocuğun davranışı edinmesi sağlanmalıdır. Öğrenme geçici bir durumdur, yalnız edinilen davranış çocuğun kişiliğinde kalıcı etki yaratır.

- Çocuklar hata yaptıkları zaman hemen ikaz edilmemelidir. Çünkü hemen ikaz edilen çocuklar utanmaz ve yüzsüz olur. Bu durum, bir hikâye anlatılırken dolaylı yoldan bahsedilir. Ya da bazen görmezden gelinerek affetme duygusu aşılabilir.

- Çocukları erkenden olgunlaşmak zorunda bırakmak, çocukluklarını yaşamamalarına, ileriki yaşlarında duygularını yönetemez duruma düşmelerine sebeptir. Oysaki çocuk, çocukluk çağını yaşamalı, duygularında özgür olmalı ve bu durumda ebeveyni de çocuğuna destek olmalıdır (s.251).

Bahsi geçen ifadelerle göre, eğitimin ilk olarak ailede başladığı vurgulanmakta ve ebeveynin nasıl bir yol izlediğinin önemi de dile getirilmektedir. Bu doğrultuda, çocuk eğitimi iki temel noktaya dayandırılmalıdır. İlk başta, çocuk eğitiminde “etkin dinleme” yolu izlenmelidir. Çocuğun kendisini ifade etmesine izin vermek, çocuğun ne hissettiğini anlamaya çalışmak ve sorunlarının çözümünde çocuğun kendisinin üstesinden gelmesi, özgüvenli olması için çocuğun desteklenmesi gerekmektedir. Çocuk eğitiminde diğer önemli nokta ise, anne baba çocukla nasıl iletişim kurulması gerektiğinin bilincinde olmalı ve “ben dili” kullanarak bir tutum sergilemelidir (Tatlıhoğlu, 2012, s.90). Dolayısıyla ebeveyn, ilk önce çocuğuna saygı duymayı öğrenmelidir. Çünkü ebeveyn, bilinçli ya da bilinçsiz tutumlarıyla çocuğu etkisi altına almaktadır. Eğer ki ebeveyn, saygı görmek istiyorsa, ilk olarak bu hassasiyeti çocuklarına karşı bizzat göstererek bir an evvel tamamlayıcı bir yaklaşım sergilemelidir (Öz, 2017, s.28). “Çocuk ebeveyninin yanında emanettir. Onun tertemiz kalbi her nakış ve suretten

boş, berrak ve soyut bir cevherdir. Bu temiz kalp, kendisine işlenilen her şeye kabiliyetlidir. Neye yönlendirilirse ona gider. Eğer kendisine doğruyu gösterir, hakkı öğretirsen, bu çerçevede büyür. Dünya ve sonrasını anlar. Annesi ve babası çocuğunun doğru hayatına ortak olurlar. Çocuğuna eğitim veren ve öğreten de çocuğunun ortağı olur. Eğer zararlı şeylere alıştırılır, çocuk ihmal edilirse, Gazali'nin ifadesiyle çocuk şaki olup helak olur. Günah da onun terbiyesiyle mükellef olanın boynundadır. Bundan çocuğun velisi sorumludur" (Gazali, 1981, 175). Bu bağlamda, ailenin üzerine düşen görevleri yerine getirmesi, kendilerine emanet verilen çocuğun en güzel şekilde yetişmesi için çalışması gereklidir.

1.3. Çocuğun Din Eğitimi ve Aile

Din eğitimi, "bir toplumun kültürünün, yani değer yargılarıyla bilgi ve beceri birikiminin, yeni kuşaklara aktarılması veya bireylerin, insanlığın manevi mirasını özümsemek suretiyle, içinde yaşadıkları topluma ait değer ve yaşam tarzlarına sağlıklı bir biçimde, uyum sağlamasını temin eden süreç olarak tanımlanan eğitimin din alanındaki uygulaması" şeklinde tabir edilmişti (Cevizci, 2010, s.144). "Din eğitimi, bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir (Tosun, 2020, s.23). Bir diğer tanıma göre ise, "Din eğitimi, bireyin fitratında bulunan inanma duygu ve ihtiyacı çerçevesinde din olgusunu kavramasına rehberlik etme ve kabul ettiği dinin önerdiği yaşam biçimini öğrenmesine yardımcı olma sürecidir (Okumuşlar ve Genç, 2015, s.61). Bu tanımlar ışığında din eğitimi, insanın fitrat gereği var olan inanma ihtiyacını dini anlamada geliştirme ve kalıcı davranış haline getirme süreci şeklinde izah edebiliriz. Din eğitiminin iki görevi vardır:

Birincisi, "insan için fitri bir ihtiyaç olan inanma, yüce bir varlığa bağlanma gibi özelliklerinin sonucu olarak dinin bir olgu olarak kavranmasına rehberlik etmek." İkincisi ise, "dinin ne olduğunu bilen ve bir dini kabul eden bireye öğrenmek istediği dinin nasıl bir yaklaşım biçimi öngördüğünü tam yönleriyle kavrayabilmesi için yol göstermektir" (s.61).

Çocuğun din eğitiminde ona rehberlik edecek olan faktörlerin başında aile gelmektedir. Aile toplumun en küçük parçası olan, birincil derecede iletişim ve etkileşime sahip, birbirlerine kan bağı ile bağlı olup anne, baba ve çocuktan oluşan ve toplumun temellerinin atıldığı, geleceğin anne ve babalarının yetiştirildiği sosyal bir birimdir. Bu bağlamda çocukluk döneminde kişiliğin temellerinin atıldığı ve kişilik gelişiminin bireyin doğumundan ölümüne kadar devam eden bir süreç olması sebebiyle ailenin bu süreçte rolü büyüktür (Avşaroğlu, 2014, s.250). Çocuk içinde bulunduğu ailenin etkisi altında öğrenmeye, hem beden hem de ruhen gelişmeye başlar. Böylece çocuğun yaratılış üzere sahip olduğu inanma, bağlanma ihtiyacının ilk tohumları ailede atılır ve filizlenir. Dini gelişim konusunda, ailenin etkisinin diğer tüm etkenlere göre daha baskın olarak kabul edilmesi, ailede din eğitiminin önemini tekrar tekrar göstermektedir. Dini gelişimi etkileyen bir diğer faktör de çevredir. Böylece,

çocuğun dini gelişimi sosyal öğrenmeyle, toplumsallaşmayla da şekillenmektedir. Dolayısıyla aile ve okul ortamı, çocuğun dini eğitimi belirleyici unsurlardır. (Hökelekli, 2013; Tosun, 2020, s.168).

Ailede çocuğa verilen din eğitiminin belirli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bunun için ilk olarak çocuğun huzurlu bir ortamda yetişmesi önemlidir. Çünkü sağlıklı bir din eğitimi, huzurlu bir aile atmosferinde gerçekleşir. “Çocuklar parmağımızla işaret ettiğimiz yere gitmezler, ayak izlerimizi takip ederler” (Dodurgalı, 2010, s. 91). Çocuk anne babasına bağımlı olarak doğar ve ailesinin izinden giderek zamanla onlara benzer. Bu noktada anne babanın çocuklarına karşı söylediklerinden çok, onların davranışları çocuğu etkilemektedir. Çocuk anne ve babasının yaptıklarına bakar ve onları taklit ederek öğrenir. Yani anne babanın nasıl bir model olduğu önem arz eder. Bu din eğitimi konusunda da aynıdır. Ailedeki dini yaşam nasılsa çocuğun dini yaşamı da o düzeyde ilerlemektedir. Bu durumda ailede din eğitimi verilirken pozitif yönde bir disiplin tercih edilmeli, Allah’ı doğru şekilde anlayacakları bir dil kullanılmalıdır. Bu konuda ailenin tutumu, çocuğun dini eğitimi olumlu düzeyde geliştirecektir. Böylece güçlü karakterler yetişecektir (Köylü ve Oruç, 2020, s.115-117).

Ebu Hureyre’nin (ra) naklettiğine göre, Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Her doğan çocuk muhakkak İslam fıtratı üzerine doğar. Sonra annesiyle babası onu Yahudi veya Nasranî, veya Mecusi yaparlar” (Ahmed, 1976, s.529). Bu hadiste de belirtildiği üzere, ailenin, çocuk üzerinde etken olduğu vurgulanmaktadır. Alanda yapılan araştırmalarda da, dini ve ahlaki değerlerin eğitiminde ailenin etkili olduğu daha sonra bireysel düşüncenin ve sonrasında da okulun rol aldığı belirtilmektedir. Özellikle annenin etkisinin ön planda olduğu ifade edilmiştir. Bu süreçte annenin dini eğitimi ve tutumu sağlıklı olduğu takdirde babanın da desteği ile çocukta etki büyük olacaktır (Köylü, 2016, s.320). Hökelekli de (2013) bu konuyu şöyle ifade etmiştir; “Dini inanışlar, değerler ve uygulamalar, anne-babanın kendilerinde temsil edilen şekliyle çocuğun hayatında yerini alır. Fakat bu konuda anne-baba-çocuk tutumundaki uyumun önemli olduğu, güçlü uyumların anne-baba tesirini daha etkili yaptığını belirtmek gerekir. Aile çocuğa dini ile birlikte, onun arzu ve özlemlerinin eksiksiz tatmine ulaştığı bir ortam sunması ölçüsünde, çocuk anne babasından öğrendiği dini içselleştirerek, kişiliğinin ayrılmaz bir parçası haline getirir. Çocuk, ailede öğrendiği ve ilk deneyimleri yaşadığı dinini, okul ve diğer sosyal kaynaklardan öğrendiği yeni bilgi ve tecrübeler eşliğinde daha kalıcı bir yaşantıya dönüştürür.” Tosun (2020), ailede din eğitimi iki boyutta incelemiştir;

Birincisini, eğitimin “kasıtlı olarak davranış geliştirme” oluşundan açıklamıştır. Ailede din eğitimi verilirken çocuklarının nasıl bir dini davranışa sahip olmalarını istiyorlarsa ona göre kasıtlı olarak öğretim verilmektedir. Bu eğitime küçük yaşlardan itibaren başlanır ve çocuğa dini ifadeler yavaş yavaş öğretilir. Çocuğun dini davranışlara özenmesi sağlanır. Çocuğun bu dini davranışları mükâfatla pekiştirilme ve cezayla engelleme yoluyla din eğitimi süreci yürütülmektedir. İkincisine ise “kültürleme” veya “sosyalleşme” kavramlarıyla açıklık

getirmiştir. Sosyalleşme, kişinin topluma uyumlu olması toplumun ortak yaşam unsurlarını öğrenip benimsemesi ve faydalı bir birey olma sürecidir. Dini sosyalleşme ise “kişinin dini kültür unsurlarını, değerlerini, sembollerini ve modellerini alarak kendi şahsiyetine mal etmesi ve böylece dini kişiliğinin oluşması sürecidir...” şeklinde tanımlanır. Bu bağlamda aile eğitimi “birincil sosyalleşme”, ailede din eğitimi ise “birincil dini sosyalleşme” şeklinde nitelenmiştir. Birey, sahip olduğu ailede yani birincil sosyalleşme sürecinde dini rolleri de öğrenmeye başlamıştır. Dini rollerin öğrenilmesi konusunda dikkat edilmesi gereken nokta, dini rollerin çocuğun ihtiyacına hitap etmesi durumudur. Yani çocuk, karşılaştığı dini davranış karşısında haz veya elem gibi bir etki hissetmesi gerekir. Çocukta öğrenme gerçekleşirken çocuğun öğrenmesi beklenen davranışı nasıl algıladığı ya da anlamlandırdığının bilinmesi gerekir. Taklit ve özdeşim yoluyla çocuğun öğrenmesi istenen davranış eğer ki çocukta bir uyarı barındırmıyorsa öğrenme gerçekleşemez. Bu durumda bir dini davranışın olumlu etki etmesi beklenirken çocukta elem hissi uyandırıyorsa olumsuz bir öğrenme gerçekleşir. Bu bağlamda bir başka husus da çocuğun taklit ve özdeşim yoluyla öğrenebileceği davranışı uygulayan kişi, eğer çocuğa sevgi bağıyla yakın bir birey ise bu davranış olumlu etki eder. Eğer ki bu tam tersi bir durum ise çocuğun sevmediği bir bireyin uyguladığı bir davranış ise çocukta pek etki etmeyecektir (s.165).

Ailede eğitimin niteliği hususunda Dodurgalı (2010), sevginin eğitimin temel unsurlarından biri olduğunu ifade etmiştir (s.49). Sevgi, eğitimde olması gereken temel bir öğedir. Ebeveyn-çocuk ilişkisinde olan sevgi, doğal ve ilahi olarak görülmüş ve sevginin eğitimin özünde olması gerektiği vurgulanmıştır. Kur’an-ı Kerim’de 297 ayette doğrudan, 342 ayette ise dolaylı yoldan çocuklardan bahsedilmiş ve bu ayetlerde sevgi ve şefkat üsluplarına yer verilmiştir. Kur’an’da ve peygamberimiz (sav)’in hitabında da “dünya hayatının süsüdür” (Kehf 18/46) şeklinde kullanılmıştır. Buna göre, dini eğitimin, çocukların kalplerinde yer edilerek uygulanması gerektiğinin altı çizilmektedir (Köylü, 2016, s.317). Bu bağlamda çocuğun yaşadığı atmosfer sevgi dolu olmalıdır. Aile ve çocuk arasındaki güven bağıyla bütünleşen ilişki de sevgi, duygusal gelişim için şarttır. Çocuklar ailelerine karşı karşılıksız sevgi beslerler ve bu sevgiyi kaybetme korkusu yaşarlar. Bu sebeple çocuğun ailesine bağlanma ihtiyacının sevgiyle karşılanması gerekir. Çocuğa karşı gösterilen sevginin şefkatle olması, beklentisiz olmasına dikkat edilmelidir. Çünkü herhangi bir beklenti ile gösterilen sevgi de çocuğun karakterini olumsuz etkileyen faktörlerdendir. Enes (ra)’ten rivayet edildiğine göre, Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Çocuklarınıza gereken ikramı yapın ve terbiyelerini güzel yapın” (Canan, 1989, s.473). Said İbnu’l-As (r.a)’ın naklettiği bir hadiste ise, Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Bir baba çocuğuna güzel ahlaktan daha üstün bir miras bırakamaz” (Canan, 1989, s.512). Bir başka hadiste ise, Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Çocuğun babası üzerindeki haklarından biri de terbiyesini güzel yapmaktır” (Canan, 1989, s.237). Hadislerde de bahsedildiği üzere, ailenin çocuklarını terbiye etmekten sorumlu oldukları dile getirilmiştir. Bu sebeple, çocuklar eğitilirken ebeveynin söylediklerinden çok onlara nasıl model olduğu ve nasıl bir tutum sergilediğinin de önemi

vurgulanmıştır. Dolayısıyla ebeveyn çocuğunun nasıl bir birey olmasını istiyorsa önceliği ona iyi bir rol-model olmaktır.

“Çocuğun din eğitiminde anne babaya düşen görevler iki boyutta açıklanmaktadır. Bunlar, din duygusunun ortaya çıkarılması ve dini bilgilerin kazandırılıp davranışlara yansıtılmasıdır” (Dodurgalı, 2010, 218-221).

Burada geçen din duygusu kavramı fitrata dayanan bir duygu olup sevgi, korku, öfke, beklenti gibi duyguların kutsal alana yönelimi sonucu oluşmaktadır. Yapılan araştırmalara göre, ebeveynlerin çocuğun din duygusunun temellendirilmesinde etken olduğu ortaya konmaktadır. Dolayısıyla çocukta din duygusunun erken uyanması konusunda dindar ailelerin etkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle ailede dinin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir (Batar, 2021, s. 53-54; Tongar, 2021, s.67). Dolayısıyla çocuğun fitrat gereği sahip olduğu din duygusunun ortaya çıkmasında ailenin bu konuyu ciddiye alması ve hassas yaklaşması gerekir. Çocuk doğumundan itibaren bir eğitim içerisinde. Yani din duygusunun ortaya çıkarılma dönemi yoktur. Çocuğun doğumundan itibaren ebeveynin çocuğa yaklaşımı din duygusunun ortaya çıkarılması konusunda etkindir. Çocuğa verilen din eğitiminin karakter oluşumundaki etkisi büyüktür. Bu eğitim sürecinde dini eğitimin de çocuğun gelişimine uygun olarak yer alması gerekmektedir ki çocuktaki din duygusu ilerde sağlam bir inanca dönüşsün. Aksi takdirde “doğuştan inanmaya yatkın olan çocuk, zamanı gelince bunları tatmin edemezse asıl inanç yerine sahte bir inançla yetinmeye kalkışabilir” (Yavuz, 1983, s.105). Sonuç olarak, ailenin çocuktaki dini duyguyu uyandırabilmesi, çocuğun dini ihtiyacını doğru yönde doyurabilmesi, ailenin tutum ve eğitim kalitesine bağlı olduğu görülmektedir.

Dini bilgilerin davranışa yansıtılması hususunda ise, çocuğun yaş durumu dikkate alınmalıdır. Çocuğun ilk 6 yılında din eğitimi verilmesi konusunda hassas olunmalıdır. Çocuğa etkinliklerle eğlendirilerek dini bilgi aktarımı sağlanmalı ve çocuğun dine sempati duyması hedeflenmelidir. Bu noktada dini eğitim sürecinde, çocuğun haz duygusunun canlı tutulması gerekir. Çocukta eğer ki bu istek benimsetilirse eğitim kolaylaşacaktır. Çocuk ibadetlerden haz alma duygusunu hissetmediği takdirde, ibadetler çocuğa zor gelecek ve nefret duygusuna kapılarak dinden uzaklaşacaktır (Dodurgalı, 2010, s.225). Konunun ciddiyeti ayeti kerimelerde de dile getirilmektedir. “Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun” (Karaman, Çağrı, Dönmez ve Gümüş, 2007, s.409). Bu noktada, ailenin din eğitim işlevini yerine getirmesi doğru bir tutum sergilemesine bağlıdır.

Sonuç olarak, ailede din eğitimi verilirken belirli usullere dikkat edilmelidir. Öncelikle aile içi bağların kuvvetli olması, çocuğun dini gelişiminde etkin roldedir. Anne babanın çocuklarına vakit ayırması, yemek esnasında besmele, hamdele veya sofraya duası gibi uygulamaların yerine getirilmesi, namaz kılma, Kur’an okuma gibi ibadetlerin beraber yapılması, Kur’an kıssalarının hoş sohbetler eşliğinde yer alması çocuğun dini gelişimine en güzel destektir. Çocuğun ibadetlere ısındırılması noktasında ise, kendine ait seccade, tesbih, eşarp, takke veya

Kur'an olması, dinin hayata geçirilmesi için hatırlatıcı uygulamalardır. Çocuk içinde bulunduğu ortamın yaşam şekline alışacaktır. Bu durumda ailede dini yaşam mevcutsa, anne babanın çocuğa doğru tutumuyla da eğitim desteklenebilir. Zamanla çocuğun çevresi genişleyerek ve sosyalleşmeye başlayacağı unutulmamalıdır. Çocuğun hayatında artık sadece anne baba değil, arkadaş çevresi veya öğretmen gibi yeni modeller de ortaya çıkacaktır. Bu durumda çocuğun model alacağı sosyal çevrenin ilerde çocuğun dindarlığında izler bırakacağı da dikkate alınmalı ve ailenin gözetiminde olmalıdır (Köylü ve Oruç, 2020, s.124-128).

Çocuk eğitiminde Peygamberimizin gerekli gördüğü hususlara bakacak olursak: "İman esaslarının öğretilmesi, ibadet esaslarının öğretilmesi, Kur'an-ı Kerim öğretilmesi, temel alışkanlıkları çocuğa kazandırma eğitimi, temel gelişimlerini göz önünde bulundurma" şeklindedir (Sağlam, 2002, s.170).

Çocuk, nasıl maddi ihtiyaçlarını karşılarken çevresini gözlemleyerek konuşuyor, günlük ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyor ve ailesinin kültürünü yaşıyorsa, aynı şekilde manevi ihtiyaçlarını karşılarken de çevresini örnek alır. Dolayısıyla bu eğitimde de ilk görev ailenindir. Ebeveynin dua ve ibadetlerini çocukla beraber yapması, dini günlerde çocuğu heyecanlandıran etkinliklerle dine yönelimin desteklenmesi, çocuğun dinle ilgili sorularına çocuğun ihtiyacına uygun düzeyde doğru cevaplar verilmesi çocuğun dini doyuma ulaşması için teşvik edicidir. Dinin aile vasıtasıyla çocuğun hayatında yer alması gerekmektedir.

Kur'an'da namaz emredilerek, hadislerde ise, "dinin direği" (Tirmizi, İman 8) şeklinde zikredilerek, namazın önemi vurgulanmaktadır. "Aile fertlerine namazı emret. Kendin de bunda kararlı ol. Senden rızık istemiyoruz; asıl biz seni rızıklandırıyoruz. Mutlu gelecek, günahlardan sakınanların olacaktır" (Taha 20/132). Burada geçim ihtiyacı bile namazın ertelenmesi için bir sebep olarak görülmemektedir. Dolayısıyla namazsız dini eğitim düşünülemez. Amr İbnu'l-As (ra)'ın naklettiği bir hadiste ise, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Çocuklarınıza onlar yedi yaşında iken namazı emredin" (Canan, 1989, s.233). Tabi çocuk 7 yaşına gelmeden namaza hazırlayıcı eğitimlerin olması gerekmektedir. Çocuğa ne zaman namazın emredileceği üzerine bir başka hadiste Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Çocuk sağını solundan ayırmasını öğrendiğinde ona namazı emredin" (Canan, 1989, s.233). Küçük yaşlarda çocuk camiye götürülmeli arada sevdiği yiyecekler alınarak ya da sevdiği etkinliklerle desteklenerek bu sürecin sıkıcı değil eğlenceli geçmesi sağlanmalıdır. Çocuğun ibadetlerden nefret eder duruma gelmemesi için özen gösterilmelidir. Çocuğa dengeli bir yaklaşım sergilenmeli, çocuk usandırılmamalıdır (Erdem, 2001, s.98). Oruç ibadetinde de çocuğa sevgi ile yaklaşılmalı, çocuğun gelişim durumuna göre oruç tutturulmalıdır. İftar sofrasında çocuğun sevdiği yemekler yapılarak çocuk oruç tutmaya özendirilebilir. Ailecek teravih namazlarına, bayram namazlarına gidilerek, o coşkulu ortam çocuğa yaşatılarak zihninde güzel hatıralar bırakılabilir. Aynı şekilde dua da çocuğa kazandırılması gereken önemli bir değerdir. Bir bakıma dua, kişinin psikolojik olarak rahatlmasına sebep olabilecek Allah ile kul arasındaki güçlü bir bağıdır. Aileler çocuklarına

dua eğitimi verirken, çocuğun dua ederken belirli kurallara uyarak değil içinden geldiği gibi dua etmesi konusunda çocuk doğru yönlendirilmelidir (Erdem, 2001, s.106).

Ebu Hureyre (r.a)'den rivayet edildiğine göre Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Kişinin (öldükten sonra) geride bıraktıklarının en hayırlısı şu üç şeydir: Kendisine dua eden salih bir evlat, ecir kendisine ulaşan bir sadaka-i cariye, kendisinden sonra amel edilen ilim” (Canan, 1989, s.547). Burada geçen hadiste de belirtildiği üzere, çocuğa güzel terbiye vermek, onu İslam ahlakıyla yetiştirmek, hem dünyada hem ahirette aileye fayda sağlayacaktır. Çocuğun anne-babada bir emanet olarak ifade edilmesi ve onun bir cevhere benzetilmesi, bu cevherin kıymetinin bilinerek değerlendirilmesi gerektiği vurgulanır. Çocuğa bu değeri de aileler katacaktır. Bu sebeple cevher, ya değerlenecek ya da değer kaybedecektir.

İyi öğrenme, iyi bir iletişimle olur. Bundan dolayı ailede eğitim konusunda iletişimsel ortam da etkin bir role sahiptir. Çünkü birey ilk olarak ailesiyle iletişime geçer. Peki, “İletişim nedir?” ve “Aile içi iletişim nasıl olmalıdır?”

Cüceloğlu (2013) iletişimi, “iki birim arasında birbiriyle ilişkili mesaj alışverişi” şeklinde yorumlar (s.68). Koç (2016) ise iletişimi, “bilgi, duygu, düşünce, beceri, kanı, tutum ve davranışların çeşitli yollarla başkalarına aktarımı ve alışverişi” şeklinde açıklamıştır (s.14). Yani iletişim tek taraflı değil, karşılıklı bir alışveriş şeklinde gerçekleşir. Kaynak ve alıcı arasında işleyen iletişim, kaynaktan giden mesajın alıcı tarafından geri bildirimde bulunulmasıyla gerçekleşir. O zaman aile içi iletişimde ebeveynin sadece nasihat etmesi ya da çocuğa birtakım anlatımlarda bulunması iletişimin kopuk ve yetersiz olmasına sebeptir. Diyebiliriz ki, aile içi iletişimin sağlıklı bir iletişim olabilmesi için tek taraflı bir yaptırım yerine çocuktan geri bildirim alınarak, onun ihtiyaçları doğrultusunda iletişimin karşılıklı bir alışveriş şeklinde olması şarttır. İnsan ilişkilerinde karşımıza çıkan problemlerden biri de aile içindeki iletişimsizliktir. Problemlerin çoğu iletişim kurularak çözüme kavuşacakken iletişimdeki kopukluk problemleri çözülmez hale getirmektedir. Bu noktada ailelerin açık ve net olması, çözüm odaklı yaklaşımı fayda sağlayacaktır (Özkaynak, 2013).

Aile içi iletişimde, sadece ebeveyn-çocuk arasındaki iletişim değil, eşler arasındaki iletişim de dikkate alınmalıdır. Çünkü ailede eşler arasındaki ilişki durumu ailenin temelini oluştururken, anne babanın çocuklarıyla ilişkisi ise ailenin yapısını meydana getirir. Bu iki durum da aynı derecede önem arz etmektedir (Doğan, 2018, s.153). Dolayısıyla bir yapının sağlam olabilmesi temelin sağlamlığına dayanır. Cebeci (2015)' ye göre de, ailede dini iletişim konusu eşler arası iletişim ve anne-baba ile çocuklar arası iletişim şeklinde iki kısımda ele alınmalıdır (s.130-131). Eşler arasındaki uyum hali, ailenin bekası, mutluluğu, çocukların eğitimi ve karakter kazanmaları açısından önemlidir. Eşler arasındaki uyumsuzluğun çocukların karakterlerini zedelediği bir gerçektir. Allah eşleri birbirine, çocukları da anne-babaya emanet etmiştir. Bu görevin başında ilk olarak eşlerin kendi yaşantılarında eksik olan, sevilmeyen davranışlarını düzeltmeye çalışmaları ve ailede dini değerlerin de hayata geçirilip çocuğa iyi bir ortam hazırlanarak iyi bir rol model olunmalıdır.

İletişimde amaç, çocukta sağlıklı kişilik oluşturmak ve ailenin işlevini yerine getirebilmesidir. Aile içi iletişim durumuna göre çocukta yaşantıları sonucu sevgi ya da nefret temelli davranışlar oluşur. Çocuğun içinde bulunduğu iletişim ortamı, çocuğa gösterilen değer ve tavırlarla çocuğa istenen ya da istenmeyen çocuk olduğunu ifade eden mesajlar iletilir (Akyol, 2021, s.35). Böylece ebeveyn ve çocuk arasındaki iletişimin boyutu, çocuğun kişiliğine yön verir. Sağlıklı iletişim, güzel söz ve dinleme üzerinde temellendirilmiştir. Çocukla güzel sözle, tatlı dille kurulan ilişki, çocuktan istenen davranışın yerine getirilmesini kolaylaştıracak, çocuğun o davranışı benimsemesini sağlayacaktır. Çocukla sağlıklı iletişim noktasında göz teması kurmak, onu dinleyebilmek aile içi bağı kuvvetlendirir. Bu iletişim ortamında sağlıklı bir iletişim oluşması ebeveynin ilk olarak çocuğu dinlemesi ve onu anlamaya çalışması ile olur. Ailede sağlıklı bir iletişim kurulabilmesi için de ebeveynin çocukla uyum içerisinde olması, çocuğun düşüncelerini rahatça ifade edebilmesi, çocuğun benimsenmesi, sorunların ortaklaşa çözüme kavuşturulması gerekir. Ailede sağlıklı iletişim ortamına sahip olan çocukların, diğerlerine kıyasla çevresiyle pozitif ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Bu durumda çocuk, özgüvenli olur, sevgiye doyar ve kendini değerli hisseder hale gelir. Böylece anne-baba ve çocuk iletişimde duygu ve düşüncelerin birbirlerine rahatça ifade edilebilmesi, sağlıklı bir diyalog kurulmasını ve sorunların çözüme ulaşmasını sağlar. İletişimdeki kopukluk ise, duyguların ifade edilememesine bir takım sorunların oluşumuna sebep olmaktadır. Kötü sözle kurulan ilişki, negatif etki yaratacak, istenen davranış çocukta benimsenmeyecektir. Dolayısıyla ebeveynin yaptırım şeklindeki tutumu ya da çocuğun düşüncelerine saygı gösterilmemesi gibi tavırlar, iletişimi olumsuz kılarak istenmeyen sonuçları ortaya koymaktadır. Bu hususta ebeveynin çocuk iletişimi ve eğitimi konusunda kendini geliştirmesi gerekir. Unutulmamalıdır ki, anne-baba çocuğa nasıl yaklaşırsa, çocuğun karakter hamuru o yönde şekillenecektir. Bu sebeple ebeveynin davranışlarında kararlı ve tutarlı olması, çocuğun sağlam bir karakter sahibi olabilmesi için şarttır (Özkaynak, 2013; Taşkiran, 2019, s.14-15; Yavuzer, 2021, s.58).

Koç (2016)'a göre, dini iletişimin etkili olabilmesi için şu temel ilkelere dikkat edilmesi gerekmektedir:

“Niyet, tutum ve davranışlar samimi olmalıdır, yeterli bilgi ve beceri sahibi olunmalıdır, muhabata değer verilmelidir, motifler yerinde ve yeterince kullanılmalıdır, yumuşak ve zarif olunmalıdır, kolaylık ve tedricilik öne çıkarılmalıdır, sabırlı, hoşgörülü ve umutlu olunmalıdır, sevgi, merhamet, iyilik ve af yolu tutulmalıdır, denge/orta yol gözetilmelidir” (s.283-325).

Bu ilkeler doğrultusunda diyebiliriz ki, din eğitimi verilirken ebeveynin çocuğa yaklaşım şekli, iletişimi ne kadar sağlıklı olursa, bu doğrultuda güzel sonuçlara ulaşılabilecektir. Aksi takdirde yanlış tutumlar ise çocukta ağır, olumsuz sonuçlara sebebiyet verecektir.

Ailede dini iletişimde Cebeci'nin (2015) ifadesine göre de, dini değerler konusunda aile bireyleri arasında bir etkileşim söz konusudur. Bu etkileşimde öğretici rollerin temeli atılır. Bu roller bilinçli, sistemli ya da bilinçdışı, gelişigüzel davranışlar olarak

gerçekleşebilmektedir (s. 95). Bu konuda ailede dini değerlerin sağlıklı bir şekilde benimsenmesi rastgele tavırlarla değil bilinçli iletişim yöntemiyle vuku bulmaktadır. Bu noktada dilin iyi kullanılması, yumuşak ve etkili olması önemlidir. Anne-babanın çocuğa din eğitimi verirken sevgi ve şefkatle yaklaşması ve çocukla dini iletişim kurarken çocuğun dine sempati ile bakması hedefi gözetilmelidir. Yani aile çocuğa sevgi mesajı vermelidir. Çocuğun ailesinden aldığı bu sinyaller neticesinde çocukta olumlu gelişimler meydana gelecek, hedeflenen dini eğitim çocukta benimsenmeye başlayacaktır. Bu konuda çocuğa baskı uygulanmayıp, sabırlı olduğunda ve çocuk makul düzeyde özgür bırakıldığında hedeflenen dini eğitim hakikat bulacaktır.

1.3.1. Bebeklik döneminde çocuğun din eğitimi (0-2 yaş)

Bu dönem, din eğitimi noktasında bilinçsiz etkilenme çağı olarak ifade edilmiştir. 19. y.y.'da yapılan araştırma neticesinde, çocuğun ilk duygusal ihtiyacının giderilmesinin önemi yer almıştır. Duygusal ihtiyacı karşılanan ve bu durumdan mahrum bırakılan çocuk arasında, gelişim farklılıkları görülmüştür. Böylelikle bebeklik dönemi sadece fiziki gelişim ve beslenme dönemi değil aynı zamanda bu dönemde eğitimin de var olması gerektiği bir dönemdir (Dodurgalı, 2010, s.249). Bebeklikte dini gelişim duygularla sınırlıdır. Burada din duygusu, güven, sevgi ve bağlanma duyguları üzerinedir. Yapılan araştırmalarda, bebeğin çevresindeki dini içeriklere ruhen hazır durumda olduğu ortaya konmuştur. Bebek bu kavramlara anlam veremese de, bu öğrenimler iz bırakacaktır (Şimşek, 2004, s.212).

Senemoğlu (2012), “Anne karnında bebeğin beyninin gelişmesi onun, biyolojik bir varlık olması yanı sıra psikolojik bir varlık olduğunun da bir göstergesidir” demiştir (s. 20). O halde bebek doğmadan önce dış dünyadan etkilenmekte ve eğitim anne karnındayken başlamaktadır. Buna göre eğitimde ilk sorumluluk annededir ve annenin hamilelik sürecinde dini eğitime başlaması gerekmektedir. Çünkü annenin yaşadıkları, yiyip içtikleri hepsi bebeği etkileyen durumlardır. Bu noktada annenin dikkat etmesi gerekenler iki başlıkta ifade edilmiştir; beslenme ve duygu dünyası. Beslenme konusunda annenin yediklerinin temiz ve helal olması çok önemlidir. Aynı zamanda zararlı alışkanlıklarının da olmaması gereklidir. Duygu dünyası noktasında ise, annenin yaşantısına çok dikkat etmesi, gerekli dini değerleri bebeğine aktarmak için çaba göstermesi gerekmektedir. Bunun için anne, bebeğin dini ve ahlaki yapısını bozacak ortamlarda bulunmayıp, sakin, huzurlu, mutlu bir psikolojide olması önemlidir. Bebeğin dini ve ahlaki yapısını desteklemek için Kur'an-ı Kerim okumalı, güzel sohbet ortamlarında bulunmaya dikkat etmelidir. Böylece bebekte dini eğitim desteklenecektir (Çakır, 2019, s.41; Gültekin, 2019, s.26).

Bebeğin dünyaya gelişinden itibaren ise, birtakım ihtiyaçlarının anne-baba tarafından karşılanırken dini değerler göz önünde bulundurulmalıdır. Bebek, etrafındakilerin ruhen ve zihnen etkisi altındadır. Dolayısıyla din eğitiminde, özellikle peygamberimizin uygulamaları

örnek alınmalıdır. Sünnete göre, doğumdan sonra bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunması ilk telkin olup, ezan sesi bebeğin kalbinde derin etki yaratacaktır. Sonrasında bebeğe ilk gıda olarak hurma ile tahnük yapıldıktan sonra anne sütü verilmesine özen gösterilmelidir. Hadislerde alınan sütün bebeğin tabiatını ve karakterini etkilediği ifade edilmiştir. Annenin ninnisini “Hu Hu” gibi ritimlerle söylemesi, anne-babanın konuşmalarında Allah lafzına yer vermeleri çocuğun bilinçaltını olumlu yönde besleyecektir. Çocuğa verilen ismin de anlamlı olmasına dikkat edilmeli, koyulan ismin çocuğun kişiliğini ve hayatını etkilediği unutulmamalıdır. İmkân dâhilinde akika kurbanı kesilmesi gibi uygulamaların yapılması da tavsiye edilmektedir (Dodurgalı, 2010, s.251; Gültekin, 2019, s.27; Gümrükçüoğlu, 2017, s.45).

1.3.2. İlk çocukluk döneminde çocuğun din eğitimi (3-6 yaş)

Dini gelişim, çocuğun din duygusunun hissine varmasıyla başlamaktadır. Bu yaşlarda çocuğa verilecek din eğitiminde birtakım ilkelerin gözetilmesi gerekmektedir. Bu eğitimde birinci derecede sorumlu ailedir. Dolayısıyla ailelerin yaklaşımlarına göre çocuktaki din duygusu bazen vaktinde ortaya çıkarken bazen de gecikebilir. Bu noktada dini duygunun niteliği de dikkate alınmalıdır. Eğer aile bireyleri arasında sağlıklı bir iletişim, kuvvetli bir bağ varsa, huzurlu sıcak bir yuva ortamı çocuğa sunuluyorsa ve ebeveyn bilinçli ise ve iyi bir model olabiliyorsa, dini uyanış o kadar güçlü olacaktır. Aksi durumda ise çocuğun dini kişiliği olumsuz etkilenecektir. Dolayısıyla bu kritik dönemde ebeveyn çocuk iletişiminde din diline dikkat edilmesi gerekmektedir. Öğretilmek istenen dinsel iletiler, ancak çocuğa uygun bir dil kullanılarak aktarılabilir. Çocuğun din tercihi konusunda ailesindeki dinsel atmosferin niteliği, ebeveynin dini hayatı, çocukla iletişim şekli sonucunda çocuk, kendisine has dini bir yaşam şekli oluşturacaktır (Apaydın, 2001, s.328; Çınar ve Şener, 2016, s.610; Oruç, 2021, s.156).

İlk çocukluk dönemi din eğitiminde dikkat edilmesi gereken ilkeler vardır. Bunlar kısaca şu şekildedir;

Birinci ilke, din eğitimine doğumdan itibaren başlanması gerektiğidir. Çünkü 0-6 yaş, çocuğun dini gelişiminin temellendiği dönem olarak kabul edilmektedir. İleriki yaşlarında dini benimseyebilmesi, bu dönemde edindiği değerlerle ilişkilendirilmektedir. Doğumdan itibaren sözlü iletişim yoluyla çocuk dini hayata hazırlanmalıdır. İkinci ilke, din eğitimi verilirken çocuğun gelişim durumu göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Her yaştan kendine has özellikleri vardır. İlk çocukluk döneminde artık soru çağı dönemi başlamıştır. Bu da öğrenmeye hazır olma durumunun göstergesidir. 6 yaşlarına kadar din algısı taklidi boyuttur, dini içerikleri ayırtamaz. 6 yaşından itibaren ise, gerçekçi bir inanç oluşmaya başlamaktadır. Kısacası, çocuğun gelişim özellikleri hakkında bilgi sahibi olup ona göre eğitim verilmelidir. Üçüncü ilke, dini içeriğe sahip hikâyelerden, kıssalardan faydalanılmalıdır. İlk

çocukluk döneminde, yapılan araştırmalara göre, dini hikâyelerden çocukların etkilendiği ve dine ilgi duyduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde çocuklar kendilerine anlatılanlardan etkilenirler. Bu bağlamda dini kıssalar, hikâyeler ya da ilahilerle çocuğun din duygusu beslenmelidir. “Ağaç, yaş iken eğilir” (Kocaoluk, 1983, s.8) atasözünde bahsedildiği üzere bu dönemde çocuğun ileriki dönemlerine göre zihni daha açıktır ve öğrendikleri zihninde kalıcı olacaktır. Dördüncü ilke, çocuğun anne babasıyla ya da anne baba görevi üstlenen kişilerle ilişkisinin sevgi ve güven bağı ile beslenmesi gerektiğidir. Manevi değerlerin sevgi olmadan aktarımı imkânsızdır. Din eğitiminde sevgi, din duygusunun gelişimini sağlamaktadır. Bu nedenle çocuk, sevgi atmosferi içerisinde yetişmelidir. Sevgiyle büyüyen çocuklar da kendilerini belli eden, etrafına neşe saçan mutlu çocuklar olacaktır. Beşinci ilke, çocuğa iyi bir rol-model olunmalıdır. Çocuğun anne babasının ya da anne baba görevi üstlenen kişilerin davranışlarında dini hissiyatın, mesajın çocuğa aksetmesi hususudur. Çünkü ailede dini duygudan mahrum olan çocuklar, çevreden ya da okuldan aldıkları eğitimle bu eksikliklerini kapatamazlar (Erdem, 2001, s.82; Oruç, 2021, s.156-174).

Bu dönemde çocuk için en doğru yaklaşım, çocukların merak ettikleri dünyayı sorgulamalarına ve onu incelemelerine teşvik etmek olmalıdır. Çocuklara bir şeyi öğretme çabasından çok çocuğun kendisinin sorduğu sorular üzerinden dolaylı bir din eğitimi verilmesi daha doğru görülmektedir. Bu dönemde verilen cevaplar din eğitiminin temelini oluşturmaktadır (Oruç, 2021, s.7). Dolaylı eğitim sürecinde oyun bir öğrenme aracı olarak kullanılabilir. Çünkü bu evredeki çocuk için oyunun yeri ayrıdır. Bu nedenle, anne baba çocuğun sevdiği oyunlar vasıtasıyla çocukla iletişime geçerek istenilen dini, ahlaki değer içerikli mesajlar çocuklara iletebilir (Gümrükçüoğlu, 2017).

Üç yaşından itibaren dini konular çocuğun ilgisini çekmeye başlar. Uzunay (2015), dört yaşındayken çocukta Allah tasavvurunun oluştuğu, yedi yaşlarında ise, öğrendiklerini uygulama bilincinin geliştiğini belirtilerek bu yaşlara önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu dönem “duygusal öğrenme çağı” olarak nitelenir. Bu sebeple dini eğitimin duygu ağırlıklı olması çocuktaki Allah inancının benimsenmesine yardımcı olacaktır. Aynı şekilde Allah hakkında verilen eğitim çocuğun din duygusunun gelişiminde ve ruh sağlığında olumlu etkileri vardır. Dolayısıyla ilk çocukluk döneminin sonlarına doğru Allah inancı kazandırılmaya çalışılmalıdır. Bu konuda ailelerin çocuğa Allah’ı tanıtırken, “korkulan, taş yapan, cehennemde yakan” bir varlık görüntüsü verme hatasına düşmemeleri gerekmektedir. Piaget, bu yaşların “somut kavramları tanıma dönemi” olduğunu ifade eder. Bu dönemdeki bir çocuğa soyut olan bir varlığı öğretmek ve ona iman duygusunu aşılama çalışmak zordur. Bu yaşlarda çocuklarda bağlanma ihtiyacı görülür. Bu ihtiyacı gereği çocuk, ilk olarak ailesine sığınır. İleriki yaşlarda bu sığınma ebeveynin tutumuna bağlı olarak Allah’a yönlendirilebilir. Çocukluk döneminde somut olan Allah tasavvuru çocuğun yaşı ilerledikçe soyut bir Allah tasavvuruna dönüşecektir. Çocuğun bu süreci sağlıklı olarak geçirebilmesi için ailenin çocuğun gelişim düzeyi hakkında bilinçlenmesi ve çocukla empati kurarak ona göre bir eğitim sistemi uygulaması gerekmektedir. Bu eğitimde ebeveyn, çocuk ile Allah arasında sevgi

çerçevesinde bir bağ kurmaya çalışmalıdır. Aksi halde aile hatalı eğitim sergilerse, çocuktaki Allah tasavvuru olumsuz etkilenecektir. Baskı altında yetişen bir çocuğun zihninde Allah, genellikle ceza veren bir varlık olarak canlanır. Bu yüzden çocuğa baskı yerine sevgi ve merhametli bir tavır sergilenmeli, böylece çocuğun Allah'ı, kendisine güvenilen, sığınılan bir varlık olarak kabul etmesi sağlanmalıdır (Dam, 2021, s.79; Dodurgalı, 2010, s.295; Erdem, 2001, s.82).

Yavuz (1983)'a göre, "dini arayış, dini ihtiyacın bir ifadesidir". Çocuklar küçüklükten itibaren ibadetlere olan merakları gereği, onları uygulamaya çalışırlarken, aynı zamanda dini konuları öğrenme isteği içerisinde olduklarıdır. Çocuğun bu özel ihtiyacının giderilmesi, sağlıklı bir gelişim için etkindir. Tabi bu özel ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında, Allah inancının yeri büyüktür. Çocuk, umutsuzluğa düştüğünde Allah'a yaklaşabilmelidir. O'na en yakını olarak güvenmeli, muhabbet beslemeli ve bu düşünce çocuğun yaşamı süresince hep canlı kalmalıdır. Böylece çocuk, acziyetinin farkında olarak Allah'a güven duygusuyla bağlı kalarak, ona inanacaktır.

Yine bu dönemde Kur'an'ın etkinliklerle sevdirecek öğretilmeye çalışılması gerekir. Ramazan ayında da çocuklar çok zorlanmadan oruca heveslendirilebilir. Osmanlı döneminde, oruçlu çocukların zorlandıkları zaman mutfaklarda bulunan ekmek teknelerinin arkalarında yemek yemelerine müsaade edilmesi üzerine çocuklara "tekne orucu" olarak bilinen yarım oruç tutturuldu. Aynı şekilde bu uygulamayla çocuklara tekne orucu tutturularak oruç kolaylaştırılabilir. Bu evrede çocuk dini faaliyetlere zorlanmadan, ceza gibi uygulamalara başvurmadan, dolaylı olarak oyunla eğitim gerçekleştirilmelidir. Özellikle dini gün ve gecelerde çocuklarla namaz kılınmalı, dualar edilmeli, etkinliklerle çocuk ibadete teşvik edilmelidir. Bu noktada ebeveyn ibadetlerini yerine getirerek, öğretmek istediklerini ilk olarak kendisi yaşayarak çocuğun taklit edebileceği iyi bir model olmayı da unutmamalıdır. Bu eğitim sürecinde aslolan anne babanın amacının, çocuklara namaz kıldırtmak, oruç tutturmak ya da Kur'an okutmak değil, namazı, orucu, Kur'an'ı sevdirmek olmalıdır. Çünkü çocuk, baskıyla yaptıklarını baskı kalktığında terk edebilir. Yalnız ibadetler çocuğa sevdirilirse, benimsetilirse çocuk zaten ibadetlerini her koşulda severek yerine getirecektir (Dodurgalı, 2010, s.304; Tongar, 2021, s.173).

1.3.3. Son çocukluk döneminde çocuğun din eğitimi (7-10 yaş)

Çocuklarda dini merakın 3-6 yaşlarında başladığı belirtilmektedir. Çocuk 5-6 yaşlarına geldiğinde, hayal gücünde değişikliklerin oluşmasıyla beraber çocukta dini kıssalara karşı merak uyanır. 6-7 yaşlarına geldiğinde ise, olayların arka yüzünü daha iyi kavramaya, nedensellik ilişkisi kurmaya başlamasıyla, dini konularda sorular sormaya başlar ve dini kavramları anlamaya çalışır. Bu durum 10-12 yaşına gelinceye kadar gelişerek devam etmektedir (Hökelekli, 2013). Yavuz'a (1983) göre, "yaşlar ilerledikçe çocuklar inançlarında

daha kararlı, daha bilinçli ve akılcıdırlar. 7-9 yaşında olanların dini inancı uyanma ve gelişme dönemindedir. Fakat bu durum 10-12 yaşında, özellikle dini yönden beslenen ve özendirilen çocuklar arasında daha belirgindir. Bunların derlediği dini bilgiler 7-9 yaşa oranla daha yoğunlaşmış ve anlama kapasiteleri daha da artmış bulunmaktadır. Onlar çevrelerinden öğrendikleri ve algıladıkları dini inançlarını daha kolay anlatmakta ve daha sağlam kararlar vermektedirler.” Bu ifade de, dini eğitimin çocuğun tabiatına uygun olması gerektiği tekrar vurgulanmaktadır. Çünkü bu durum dikkate alınmadığı takdirde birçok sorunla karşılaşılacaktır. Yapılan araştırmalara göre, çocukların küçüklüğünden itibaren dine meyilli olduğu görülmüştür. Bu nedenle çocuk, dini konulara merak duymaktadır. Bu meraklı arayış üzerine olayların arka yüzünü öğrenme isteği belirir. Dolayısıyla aileye düşen görev, bu dini uyanış sürecini iyi kontrol edebilmek ve çocuğun merakını doğru bir şekilde doyuma ulaştırabilmektir. Böylelikle çocuk, ailesinden, çevresinden gözlemledikleriyle kendi dini kişiliğini oluşturacaktır (Arı, 2013, s.23).

Dini inanç noktasında çocuğa ilk olarak Allah inancı benimsetilmelidir. Çocukta 7 yaşında başlayıp 12 yaşına doğru Allah inancı konusunda gelişmeler olup, artık Allah daha soyut düşünülmektedir. Bu dönemde çocukların en çok Allah’ı merak ettikleri ve onu düşündükleri bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Dolayısıyla bu çağdaki çocukların ailelerinin gerekli eğitimi sağlamaları gerekir. Artık çocuk Allah’ı tanımlayabilecek kısa cümleler kurabilmelidir. Allah’ın yaratan olduğunun bilincindedir. Allah’ın sunduğu birçok nimetlere karşı, ona inanılması ve ibadet edilmesi gerektiği düşüncesine sahiptir. Bu yaşlarda artık çocuk Allah ile samimiyetle bir bağ kurmalı, Allah’a sığınmalı ve güvenmelidir. Bu dönemde Allah inancında ayrıntıya girilerek iman esasları da öğretilmelidir. İlk çocukluk döneminde çocuğun kendisine anlatılanlar ya da çevresinden gözlemledikleri dini duygularının gelişiminde etkili olacaktır. Bu dönemde dua ve ibadete karşı ilgileri büyüktür. Çocuktaki taklitle başlayan ibadetler, ilerde bilinçli olarak yerine getirilecektir. Özellikle namaz kılma hususunda hassasiyetle yaklaşılmalıdır. Peygamberimiz (sav), yedi yaşına gelen çocuklara namaz eğitiminin başlatılması gerektiğini vurgulayarak küçük yaşta dini eğitimin önemine değinmiştir. Bu demek oluyor ki yedi yaşından önce çocuğa abdest aldırarak, kısa dualar öğretmekle ibadetlere ısıdırılmaya başlanması gerekmektedir. Namaz eğitimi verilirken yumuşak tavırlar sergilenmeli, eğitim sevgi ve saygı çerçevesinde sabırla sürdürülmelidir. Çocuk namaza özendirilmeli ve sürekli teşvik edilmelidir. Bu süreçte bir süre çocukla oyun havası eşliğinde eğitim verilmeli, çocuk eğlenerek öğrenmelidir. Bu süreçte sabırla eğitime devam edilmesi gerekmektedir. Bu konuda bir hadiste belirtildiği üzere, namaz eğitiminin 7 yaşında başlayıp 10 yaşına kadar sürdürülmesinin istenmesi vurgulanır. Yani 3 yıllık bir eğitim sonrası namaz alışkanlığı kazandırılabilir. Çocuk namaz kılmadığı durumlarda ebeveyn tutumunun kaba olmaması gerekir ki, çocuk namazdan uzaklaşmasın. Bu konuda ısrar edilebilir yalnız bu ısrar çocuğu namazdan soğutmamalı, çocuğu eğitmelidir. Eğer çocuk namaz kılmıyor fakat kılmadığı için ıstırap duyuyorsa zaten namaz eğitimi verilmiş demektir. Aynı zamanda namaz eğitiminin yanında dua da unutulmamalıdır. Çocuk dua ile Allah’a sığınmalıdır. Dua, çocuğun

psikolojisine faydalı bir ibadettir. Çocuk, dua ederek Allah ile duygusal bağ kurmakta ve ona yaklaşmaktadır. Dua eden çocukların çoğu aynı zamanda bu eylemden hoşlanırlar. İlk çocukluk döneminde benmerkezci olan dualar artık bu dönemde bilinçli olarak yapılmaktadır. Daha sonra yavaş yavaş oruç ibadeti benimsetilerek, bu ibadeti tam manasıyla yerine getirebilmesi konusunda çocuk desteklenmeli, çocuk oruca dayanamıyorsa da “tekne orucu” şeklinde tutturulmalıdır. Bu eğitimler verilirken, çocukların içinde bulundukları ortamın iyi bir örnek oluşturacak durumda olmasına hassasiyet gösterilmesi hususu da unutulmamalıdır. İlkokul düzeyinde olan çocuğun çevresinde artık sadece ailesi yoktur. Çocuk çoğunlukla okulda vakit geçirmektedir ve yeni bir model çevresi içerisinde. Bu sebeple çocuğun hem ev ortamına hem de okul çevresine dikkat edilmesi gerekir (Arı, 2013, s.23; Dodurgalı, 2010, s.328; Erdem, 2001, s.84; Feyzullah Oğultekin, 2014, s.72; Gümrükçüoğlu, 2017, s.48-49).

1.4. Maneviyat

Maneviyat kelimesi Arapça kökenli bir kavram olmakla birlikte “Görülmeyen, duyularla sezilebilen, ruhani, tinsel, maddi karşıtı” şeyler şeklinde tanımlanmaktadır. Maneviyat kavramının çok boyutlu yapısı itibarıyla gerek tanımların tek boyutun esas alınarak yapılması, gerekse tanımlarının çeşitliliği ve sınırlılığı sebebiyle üzerinde uzlaşılmış tek bir tanımı mevcut değildir. Bununla birlikte maneviyat; yaşamdaki anlam arayışı, aşkın bir varlığa ve kutsala duyulan bağlılık, en yüce bir değer arayışı (Şirin, 2018, s.1289) gibi dinle ilişkili olabilen veya dinin dışında olabilen bireysel inanç ve deneyimler şeklinde ifade edilebilir (Yapıcı & Koçak, 2017, s.70).

Maneviyat kavramının İngilizce kullanımına baktığımız zaman karşımıza “spirituality” kelimesi çıkmaktadır. Spirituality kavramı “nefes, cesaret, kuvvet, ruh, hayat” anlamlarına gelen spirit kökünden gelmektedir (Düzgüner, 2013, s.11). Webster ve The Random House gibi önemli İngilizce sözlüklerdeki tanımlar incelendiğinde görülmektedir ki spirit kelimesi ile Türkçe’deki ruh kelimesi birçok çehresiyle örtüşmektedir (s.12). Spirit kelimesinin sıfat hali ise “spiritual” kelimesidir. Sözlük anlamları esas alındığında “spirit-spiritual-spirituality” kelime dizininin tam karşılığı “ruh-ruhsal-ruhsallık” şeklinde ifade edilir. Fakat Türkçe’de, hem sosyal hayat hem de akademik hayat kullanımında spirituality kelimesi yerine anlamsal olarak örtüşecek şekilde maneviyat kavramı kullanılmaktadır (s.14).

Bireyi bir bütün olarak ele aldığımızda; bireyin fiziksel, sosyal ve duygusal boyutları gibi manevi boyutunun da önemli olduğunu görürüz. Bütün bu boyutların ihtiyaçlarının giderilmesi ile insanın rahatlatılması hayati bir önem arz ettiği gibi aynı şekilde insanın manevi boyutunun da ihtiyaçları vardır ve manevi doyumun da sağlanması ile insan bir bütün olarak hayatını idame ettirebilir. Seligman’a göre, pozitif psikolojinin temel öğelerinden biri

olan maneviyat, günümüzde de insanın karakter gelişiminde münfek ve elzem bir ögesi olarak psikolojide büyük önem arz etmektedir (Dursun, 2019, s.13).

Önceleri dinle eş anlamlı olarak görülen maneviyat kelimesi, 2000'li yılların başlangıcında din kelimesinden farklı bir kelime olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Düzgüner, 2013, s.41). Bununla birlikte yıllardır iç içe ve kompleks olarak kullanılan bu iki kavram literatürde kimi araştırmacılar tarafından eş anlamlı olarak kullanılırken kimi araştırmacılar ise bu iki kavramın birbirinden farklı olduğunu savunmuştur (Çakmak, 2021, s.12). Şöyle ifade edilebilir ki; din kurumsal ve geleneksel sınırları içeren bir yapıya sahipken maneviyat bazen dini tecrübeleri de içerecek şekilde bireysel bir deneyimi, öznel bir aşkınlığı ve anlam arayışını ifade eden bir süreçtir. İlgili literatür incelendiğinde de maneviyat kavramının genel olarak dinden farklı bir süreç olarak anlaşıldığı, maneviyatın yaşamda mutlak bir anlam duygusu, yaşamın farklı boyutlarında kutsallık algısı, aşkınlık, aşkına ve kutsala olan bağlılık, iyi oluşu ve mutluluğu destekleyen manevi çaba ve inançları içeren, bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığıyla ilişkisi olan, duygu, düşünce, tutum ve davranışları da içerisinde barındıran geniş ve kapsamlı bir kavram olduğu anlaşılmaktadır (Şirin, 2018, s.1290).

1.5. Maneviyat Kavramının Temel Unsurları

Cook (2004), katılımcıların kendi maneviyat tanımlarını içeren beş ampirik çalışmayı esas alarak yaptığı kavram analizine göre maneviyat kavramının tanımlarında 13 temel unsur belirlemiştir:

1. Bağlılık: Kişiler arası ilişkiler
2. Aşkınlık: Hayatta aşkın bir boyut olduğunu kabul
3. İnsanlık: İnsanlığın ayırt edici özelliği
4. Öz / Güç / Ruh: Kişinin içsel özü/gücü veya ruhu
5. Anlam / Amaç: Hayatta anlam ve amaç
6. Gerçeklik / Hakikat: Gerçeklik ve hakikat
7. Değerler: Değerler, önem ve kıymet
8. Maddiyatın Zıddı: Maddinin zıddı olarak manevi
9. Dindarlık (Zıddı): Din ile aynı veya dinin zıddı olarak maneviyat
10. Bütünlük: Bütüncül sıhhat, birlik veya sağlık
11. Kendini Tanıma: Kendini tanıma ve kendini gerçekleştirme
12. Yaratıcılık: İnsanın yaratıcılığı

13. Bilinçlilik: Bilinçlilik ve farkındalık (Düzgüner, 2013, s.38-39)

Bu betimlemeler ile birlikte maneviyatla ilgili ana temalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte Tanyi'nin (2002) de söz konusu dönemde yapılan çalışmalarla ilgili kavram analizi sonucunda yaptığı açıklama şöyledir:

Maneviyat, dinle ilgili olsun ya da olmasın, hayatta kişisel bir anlam ve amaç arayışıdır. Maneviyat, hayata anlam veren, dolayısıyla da bireylere olabilecekleri en iyi kişi olma yolunda ilham veren ve onları motive eden, kişi tarafından seçilmiş veya din kaynaklı inanç, değer ve uygulamalarla kurulan bağlantıyı içine alır. Bu bağlantı inanç, umut, huzur ve güçlülüğü de beraberinde getirir. Sonuçta da neşe, kendini ve başkasını kapsayan affedicilik, zorluk ve ölümlülüğün farkında olma ve kabulü, yüksek derecede fiziksel ve duygusal iyi oluş ve varoluşun zayıf yönlerini aşma kabiliyeti ortaya çıkmaktadır (Düzgüner, 2013, s.39).

1.6. Bireylerde Manevi Gelişim Süreci

Manevi gelişim, araştırmacıların farklı şekillerde tanımlamasıyla beraber genel olarak alanla ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından “Benliğin, kendisinden daha büyük bir şeye doğru aşılma dürtüsünün insanın içsel kapasitesinde var olması” şeklinde tanımlanmıştır. Bununla birlikte manevi gelişim birçok araştırmada birçok araştırmacı tarafından dini gelişimle aynı anlamda kullanılmıştır. Dini gelişimle bağlantılı olarak manevi gelişim; bireyleri aşkına ve kutsala daha fazla yakınlaştırmak gayesiyle hikâyelerin anlatıldığı, ritüellerin, öğretilerin ve şekillerin aktarıldığı örgütlenmiş bir topluluk içerisinde bireyin gelişmesi olarak tanımlanmıştır (Baştürk, 2022, s.12).

Manevi/dini duygunun içsel olarak bireylerde doğuştan var olduğunu iddia eden William James ve Spranger gibi psikologların görüşlerine karşı Müller, Tylor ve Freud gibi bazı psikologlar, dini duygunun, çevrenin etkisi ile sonradan kazanıldığını söylemişlerdir. İlk görüştekilerin kanıtlarından birisi, insanlık tarihi boyunca tüm toplumlarda manevi tecrübe ve yaşantıların farklı biçimlerde de olsa ortaya çıkmış olmasıdır. Piaget, insan bilişinin yaşam boyunca nasıl geliştiğini incelediği ve bununla ilgili yaptığı öncü çalışmalarında bireyin dış dünyaya uyum ile bilişsel gelişimin ilerlediğini, beyin ve sinir sisteminin olgunlaştığını, çocukların dış dünyaya ait bilgileri çevre ile etkileşimleri sonucunda öğrendiklerini ifade etmiştir (Baştürk, 2022, s.13). Bununla birlikte Piaget'in, çocukların 11-12 yaşına kadar soyut düşünce geliştiremeyeceği öğretisi, manevi gelişimde çocuk maneviyatının çok uzun süre göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Manevi gelişim temel olarak Piaget, Werner ve Kohlberg gibi bilişsel gelişimi destekleyen araştırmacıların ortaya attığı evre/aşama teorisi ve bireylerin hayatları süresince dini tutumlarını, yargılarını ve duygularını nasıl dönüştürdüklerini açıklamayı gaye edinen gelişimsel sistemler yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Gelişimsel sistemler teorisine dayalı yapılan araştırmalarda ortaya çıkan ana sonuçlardan biri; dindarlık

ve maneviyatın, insanların tutumlarını iyileştirdiği ve bireylerin gelişimlerini desteklediğidir (Baştürk, 2022, s.14).

Dini ve manevi gelişimi bilimsel olarak ele alan çalışmalardan en önemlisi Fowler'ın inanç gelişim teorisidir. Fowler'ın; Piaget, Erikson ve Kohlberg'in teorilerinden faydalananak geliştirdiği bu teorisi, insanların genel psikolojik gelişimini yakalayacak şekilde genişir çünkü Fowler'a göre inancın gelişimiyle bireylerin gelişimi çoğunlukla aynı olacak şekilde iç içe geçmiştir (Baştürk, 2022, s.16). Ulu'nun (2016) çalışmasında aktarıldığı şekilde Fowler'ın inanç aşamaları şu şekildedir:

Temel İnanç (bebeklik): Fowler, yaşamın konuşma öncesi döneminde bebek ve birincil bakım veren arasındaki karşılıklı etkileşimi, inancın temeli olarak görmektedir. Çocuk ve birincil bakım veren arasındaki bağ, aslında çocuğun gelecekteki ilişkilerini etkileyen bir süreç olup çocuğun duygusal bağlanma yeteneğini ve güven eğilimini şekillendirir.

Sezgisel İnanç (4-6): Yansıtıcı inanç olarak da ifade edilen bu ilk aşamada, mantıksal süreçlerin devrede olmadığı, dört ile altı veya yedi yaşları arasındaki çocukların yetişkinlerin inançlarından büyük ölçüde etkilenecek, semboller ve hikâyeler ile hayal gücünün harmanladığı inanç aşamasıdır.

Öyküsel İnanç (6-8): Bu aşamada, orta çocukluk döneminde gelişen sembolik bilinç düzeyi ve mantıksal düşünme kabiliyeti sayesinde çocuk, gerçeği hayalden ayırabilir. Öykülerdeki manayı anlamaya başlayan çocuk, kendi olanı ve farklı olanı ayırt edebilir ve grup sembollerine, aile kurallarına oldukça bağlı olarak inancını destekler.

Geleneksel İnanç (12-13): Ergenlikle birlikte soyut işlemler döneminin başladığı bu süreçte çocuk, dışarıdan aldıklarını kendine özgü bir şekilde anlamlandırır. Kendi sosyal atmosferine sıkı bir bağlılıkla birlikte tam olarak gelişimini sağlayamamış bu anlamlandırma sürecindeki birey yine kendine yakın olanlar temelinde ama kendine özgü bir inanca sahiptir. Fakat hala inançlarını sorgulayacak somutluğa geçmemiştir.

Bireysel İnanç (18-19): Çift gelişmeyle kendini gösteren bu inanç aşamasında birey mitolojilerden arınır, geleneklerini ve eski öğretilerini eleştirel olarak düşünmeye başlar. İnancın farklı türleri olduğunu fark eden birey, yeni bir anlamlandırma sistemine sahiptir ve artık kendi inanç gelişimlerinin sorumluluğunu alabilecek kabiliyettedir.

Birleştirici İnanç (30-32): Bireyin kendi inançlarını reddetmeksizin diğerlerinin inançlarına da saygı duyabildiği ve onların inançlarının da doğru olabileceğini kabul ettiği noktada meydana gelen inanç tecrübesidir. Bu aşamada birey, diğer kültürel ve dini geleneklere de açıklık ve ilgi gösterir. Fowler, birçok yetişkinin asla bu aşamaya ulaşamayacağını söyler. Dünya üzerinde Müslüman'a yapılan zulüm buna örnek olabilir fakat farklı dinlerden İslam'ı seçenlerin sayısının artması bu düşüncenin tersi yönündedir.

Evrenselleştirici İnanç (38 ve 40 üzeri): Az sayıda kişinin ulaşabildiği bu aşamada birey, inancı ideolojik kuşatmaların ötesinde evrensel olarak tecrübe eder. Bu aşama, inanç gelişiminin “normatif son noktası”dır (Ulu, 2016, s.141-152).

1.7. Manevi Eğitim

1.7.1. Manevi eğitim kavramı

Eğitim, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarının belirli bir hedef doğrultusunda şekillendirilmesi sürecidir. Bu süreç, bireyin kendisi, ailesi ve toplumun beklentileriyle uyumlu bir şekilde gelişimini sağlamak amacı taşır. Eğitim süreci, bireylerin zihinsel gelişimini sağlıklı bir şekilde sürdürmelerine yardımcı olur. Eleştirel düşünme, problem çözme ve yaratıcı düşünme gibi zihinsel becerilerin geliştirilmesi, eğitim sürecinin parçalarıdır.

Eğitim, bireylerin duygu ve davranışlarını kontrol altında tutarak, olumlu yönde değişim sağlamalarına yardımcı olur. Bu, bireylerin kendilerini tanımaları ve duygularını yönetmeleri açısından önemlidir. Eğitim, bireyleri duygusal olarak olgunlaştırırken, sağlıklı ilişkiler kurmalarına da zemin hazırlar. Bireylerin duygusal gelişimlerini destekler. Duyguların tanınması, ifade edilmesi ve yönetilmesi, bireylerin sosyal ilişkilerinde sağlıklı bir denge kurmalarını sağlar. Bu süreç, bireylerin duygusal zekalarının gelişmesine katkıda bulunur.

Eğitim, bireylerin düşünce yapısını, değerlerini ve davranışlarını etkileyerek onların kişisel gelişimlerine katkıda bulunur. Bu süreçte, bireyler kendi potansiyellerini keşfederken, aynı zamanda toplumsal normlarla uyum sağlamayı öğrenirler.

Eğitim, bireylerin yaşamları boyunca ihtiyaç duyacakları bilgileri edinmelerine olanak tanır. Bu bilgilerin yanı sıra, bu bilgileri uygulama yeteneği kazanmaları da beklenir. Eğitim, teorik bilgilere dayalı olduğu kadar, pratik becerilerin geliştirilmesini de hedefler(Çelikkaya, 1991).

Maneviyat eğitimi bireyin bütünsel gelişimini destekleyen bir süreçtir. Bilgi edinme, beceri kazanma ve duygusal gelişim gibi unsurlar, bireylerin topluma uyum sağlamasına ve kendilerini gerçekleştirmelerine olanak tanır. Bu bağlamda, eğitim sadece akademik bilgi aktarımı değil, aynı zamanda bireyin duygusal ve sosyal yönlerinin de geliştirilmesi anlamına gelir.

Öte yandan maneviyat eğitimi, bireylerin hayata hazırlanmasında, hedeflerine ulaşmasında ve mutlu bir yaşam sürmesinde önemli bir işlev üstlenir. Duygusal ve ruhsal denge, eğitim sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu bağlamda, din eğitimi, bireylerin manevi gelişimlerini destekleyerek, zorluklarla başa çıkma yeteneklerini güçlendirir. Eğitimde bilgi edinme süreci, bireylerin duygusal ve ruhsal sağlıklarını koruyarak kaliteli bir yaşam sürmelerine bütüncül bir şekilde yardımcı olmaktadır(Tekin, 2005).

Maneviyat eğitimi, bireylerin ruhsal dengesini korumalarına da yardımcı olur. Psikolojik ve duygusal denge, bireylerin huzurlu bir yaşam sürmelerini destekler. Maneviyatın desteklendiği bir eğitimde bireylerin stresle başa çıkma, duygularını yönetme ve olumsuz durumlarla mücadele etme yeteneklerini geliştirmeleri sağlanır. Bu süreçte, bireyler çeşitli stratejiler ve mekanizmalar öğrenirler; bu da onların ruhsal sıkıntı ve ızdırap gibi durumlarla başa çıkmalarını kolaylaştırır (Albayrak, 2015). Eğitim ayrıca bireylerin yaşamlarını şekillendirir, onlara çeşitli beceriler kazandıran bir süreçtir. Bu süreç, bireylerin hayata hazırlanmalarını, belirledikleri hedeflere ulaşmalarını ve kaliteli bir yaşam sürmelerini sağlar. Bu bağlamda eğitimden beklenen nihai amaç, bilgi aktarımı ile beraber duygusal ve ruhsal gelişimi de içermektedir (Kaymakcan&Meydan, 2020).

Bireyler yaşamları boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşır. Bu zorluklar, ruhsal sıkıntılara ve stres kaynağına dönüşebilir. Manevi eğitim, bireylere bu durumlarla başa çıkma yollarını öğretir. Din eğitimi ise bireylere manevi dayanıklılık kazandırır. İbadetler, toplumsal yardımlaşma ve manevi pratikler, bireylerin stresle başa çıkma becerilerini geliştirir. Din eğitimindeki uygulamalar, bireylerin ruhsal sıkıntılara karşı bir sığınak oluşturarak içsel huzuru bulmalarına katkı sağlar.

Din eğitimi, bireylerin ruhsal ve psikolojik gelişimlerini destekler. Manevi değerler, bireylere hayatta karşılaşılabilecekleri zorluklarla başa çıkma konusunda rehberlik eder. Din eğitimi, bireylerin kendilerini tanımalarına, manevi huzur bulmalarına ve toplumsal normlarla uyum sağlamalarına yardımcı olur (Bilgin, 1995).

Manevi eğitim, bireylerin manevi değerler, etik ve ahlaki prensipler üzerine bilgi ve bilinç kazanmasını sağlar. Bu eğitim türü, bireylerin içsel gelişimlerini, kişisel farkındalıklarını ve toplumsal sorumluluklarını artırır. Manevi eğitim, sadece dini perspektiften değil, aynı zamanda seküler etik ve ahlaki değerler çerçevesinde de ele alınabilir. Manevi eğitimin amacı, bireylerin yaşamlarına anlam katmak, etik ve ahlaki değerleri içselleştirmelerini sağlamak ve topluma uyumlu bireyler yetiştirmektir (Erdoğan, 2005, s.148).

İslam, insanı sadece fiziksel ve zihinsel açıdan değil, ruhsal ve ahlaki açıdan da bütünsel bir varlık olarak ele alır. Bu bağlamda, manevi eğitim, bireylerin Allah'a olan inançlarını güçlendirmeleri, ahlaki değerlerini geliştirmeleri ve toplumla uyum içinde yaşamaları için gereklidir.

Manevi eğitimin temel unsurlarına bakacak olursak bunları şöyle sıralamak mümkündür (Meydan,2015):

İnanç ve Fıtrat: İslam'a göre, her insan doğuştan bir fıtrata sahiptir ve bu fıtrat, Allah'a olan inançla bağlantılıdır. Manevi eğitim, bu doğal inancı ortaya çıkararak, bireyin ruhsal gelişimini destekler. Aileler, çocukların manevi eğilimlerini tanımalı ve bunları destekleyici bir ortam sağlamalıdır.

Kur'an ve Sünnet: İslami din eğitiminde manevi eğitimin temeli, Kur'an ve Sünnet'ten beslenir. Bu kaynaklar, bireylere sadece dini bilgi sunmakla kalmaz, aynı zamanda onların ahlaki değerlerini şekillendirir. Kur'an'daki hikmet ve öğütler, bireylerin yaşamlarına anlam katmak için önemli bir rehberdir.

Deneyimsel Öğrenme: İslam, öğrenmeyi sadece teorik bilgiyle sınırlı tutmaz. Manevi eğitim, deneyimsel bir yaklaşım benimsemeyi gerektirir. İbadetler, dua, zikir ve toplumsal hizmet gibi pratikler, bireylerin manevi deneyimlerini zenginleştirir. Bu tür etkinlikler, bireylerin inançlarını pekiştirirken, toplumsal bağlarını da güçlendirir.

Ahlaki Gelişim: İslam, ahlaki değerlerin ön planda olduğu bir yaşam biçimini teşvik eder. Manevi eğitim, bireylerin hoşgörü, sabır, adalet ve sevgi gibi değerleri içselleştirmelerine yardımcı olur. Bu değerler, bireylerin toplumsal ilişkilerinde rehberlik eder.

Diğer yandan manevi eğitimin nasıl uygulanacağı ise din eğitiminin çalışma konuları arasında yer alır. Buna yönelik uygulama yöntemleri hakkında ise şunları söyleyebiliriz (Köylü,2020, s.309-341):

1. Aile İçinde Eğitim: Aileler, manevi eğitimin ilk ve en önemli aktörleridir. Çocuklar, ailelerinden din ve manevi değerleri öğrenirler. Bu nedenle, ailelerin manevi konularda örnek olmaları ve çocuklarıyla bu konular üzerine konuşmaları önemlidir.
2. Toplumsal Faaliyetler: İslam, toplumsal dayanışmayı teşvik eder. Toplumsal hizmetler, hayır faaliyetleri ve cami etkinlikleri, bireylerin manevi gelişimlerini destekler. Bu tür etkinlikler, bireylerin toplumsal sorumluluklarını anlamalarına yardımcı olur.
3. Eğitim Kurumları: Din eğitim kurumları, manevi eğitimi öncelikli hedeflerinden biri olarak belirlemelidir. Din eğitimi, sadece bilgi vermekle kalmamalı; aynı zamanda öğrencilerin manevi değerlerini geliştirmeye yönelik programlar da içermelidir.

Manevi eğitim, din eğitiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Bireylerin ruhsal ve ahlaki gelişimlerini destekleyerek, onların hem kendileriyle hem de toplumsal ilişkileriyle barışık bir yaşam sürmelerini sağlar. İslam, bireylerin manevi olarak derinleşmeleri ve ahlaki değerlere bağlı kalmaları için kapsamlı bir rehber sunar. Bu nedenle, manevi eğitimin etkin bir şekilde uygulanması, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.7.2. Manevi eğitimin önemi

Manevi eğitim, bireyin ruhsal ve ahlaki gelişimini destekleyen, içsel değerler ve inançlarla derinlemesine bağlantı kurmayı hedefleyen bir süreçtir. Bu eğitim, dini değerlerle birlikte bireyin yaşamına anlam katmayı, kendisiyle ve çevresiyle uyum içinde olmasını sağlamayı

amaçlar. Manevi eğitimin önemi, bireylerin hem kişisel hem de toplumsal düzeyde daha sağlıklı ilişkiler kurmalarını sağlamakta yatar.

Manevi eğitim, çocukluk döneminde başlar. Bu dönemde, bireylerin fitratıyla getirdikleri doğal dindarlık, çevrelerindeki aile ve toplumsal değerler aracılığıyla şekillenir. Aileler, çocukların manevi yönlerini besleyici bir ortam sağlamalı ve onların içsel meraklarını desteklemelidir. Örneğin, dini kavramların somut deneyimlerle pekiştirilmesi, çocukların bu değerleri içselleştirmelerine yardımcı olur. Sadece bilgi vermek yerine, birlikte dini pratikler yapmak, maneviyatı günlük yaşamın bir parçası haline getirmek, daha etkili bir eğitim yöntemi olacaktır.

Manevi eğitimde bir diğer önemli konu, bireyin kendi iç dünyasını keşfetmesine olanak tanımadır. Bu süreçte, ibadet, tefekkür ve doğa ile baş başa kalma gibi yöntemler, bireyin kendisiyle yüzleşmesini ve derin düşüncelere dalmasını sağlar. Bu tür uygulamalar, bireyin kendisini anlamasına ve içsel huzur bulmasına yardımcı olur. Ayrıca, manevi eğitim bireyin etik ve ahlaki değerlerini geliştirmesine de katkıda bulunur. Bu değerler, bireyin toplumsal yaşamında rehberlik eder ve daha bilinçli bir birey olarak hareket etmesine olanak tanır (Oruç,2020, s.154-183).

Manevi eğitim, yalnızca bireysel bir süreç değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluktur. Eğitimcilerin, din adamlarının ve ailelerin, bu süreci desteklemesi gerekir. Toplum, bireylerin manevi gelişimini teşvik eden bir zemin oluşturmali; hoşgörü, saygı ve sevgi gibi değerler ön planda tutulmalıdır. Bu, toplumsal barış ve huzurun sağlanması için bir gerekliliktir.

Manevi eğitim, bireyin ruhsal ve ahlaki gelişiminin temel taşlarından biridir. İçsel değerlerin ve inançların güçlendirilmesi, sadece bireyler için değil, toplum için de büyük bir önem taşır. Bu eğitim sürecinde, bireylerin kendilerini keşfetmeleri ve manevi anlamda derinleşmeleri sağlandığında, daha sağlıklı, mutlu ve uyumlu bir toplum oluşturmak mümkün olacaktır. Manevi eğitim, hayatın her alanında bir rehber olmalı ve bireylerin içsel yolculuklarında onlara ışık tutmalıdır (Günay, 2003).

Manevi eğitim, bireylerin hayatlarına anlam ve değer katmada önemli bir rol oynar. İnsanların manevi değerlerle donatılması, toplumsal uyum ve barışın sağlanmasında da kritik bir öneme sahiptir. Manevi eğitim, kişinin kendi iç dünyasıyla barışık olmasını, başkalarına karşı empati ve saygı duymasını teşvik eder. Ayrıca, manevi değerler, bireylerin zor durumlar karşısında dayanıklılıklarını artırır ve onlara rehberlik eder (Günay, 2003, s.30). Bu, bireylerin sadece kendileriyle değil, toplumla da uyumlu bir şekilde yaşamalarını sağlar.

1.7.3. Manevi eğitimin temel bileşenleri

Manevi eğitim, bireyin içsel dünyasını, değerlerini ve inançlarını geliştiren bir süreçtir. Bu eğitim, dini bilgilerle beraber ahlaki ve etik değerlerin, insanlık onurunun ve toplumsal

sorumluluğun da ön plana çıktığı bir eğitimidir. Değerler eğitimi, empati, ahlaki gelişim, toplumsal sorumluluk, duygusal zeka, kişisel inanç ve deneyim, gibi bileşenlerden oluşur. Bu bileşenler, bireylerin daha anlamlı ve doyurucu bir yaşam sürmelerine katkı sağlar, toplumsal uyumu güçlendirir ve insanlık onurunu yüceltir. Bu doğrultuda manevi eğitimin temel bileşenlerini şu şekilde özetleyebiliriz (Kıncal, 2013, s.250):

Değerler Eğitimi: ahlak, dürüstlük, adalet, saygı ve sevgi gibi temel insani değerlerin öğretilmesi, manevi eğitimin temel unsurlarındandır. Değerler eğitimi, bireylerin sosyal hayatta etik davranışlar sergilemelerini sağlar.

Duygusal Zeka: Kişinin kendi duygularını tanıma, anlama ve yönetme yeteneğinin geliştirilmesi de manevi eğitimin önemli bir parçasıdır. Duygusal zekanın geliştirilmesi, bireylerin hem kişisel hem de sosyal yaşamlarında daha başarılı olmalarını sağlar (Yıldırım, 2012, s.78; Emmons, 2008).

Dua ve İbadetler: Bireyin zihinsel ve ruhsal farkındalığını artıran dini pratikler, manevi eğitimde sıklıkla kullanılır. Özellikle yapılan dua ve ibadetler, bireylerin iç huzur ve dinginlik kazanmalarına yardımcı olur (Yiğit, 2022, s. 191).

Ahlaki Gelişim: Bireylerin etik ve ahlaki ikilemler karşısında doğru kararlar alabilme yetisini geliştirme, manevi eğitimin bir diğer bileşenidir. Ahlaki gelişim, bireylerin toplumsal normlara uygun davranışlar sergilemelerini sağlar (Günay, 2003, s.30).

Empati ve Şefkat: Başkalarının duygularını anlama ve onlara karşı anlayışlı ve şefkatli olma becerisi, manevi eğitimin temel unsurlarından biridir. Empati ve şefkat, sosyal ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunur (Kıncal, 2013, s.251).

Toplumsal Sorumluluk: Manevi eğitim, bireylerin toplumsal sorumluluklarını anlamalarını ve bu doğrultuda hareket etmelerini sağlar. Topluma katkıda bulunmak, yardımlaşmak ve dayanışma içinde olmak, manevi eğitimin önemli bir parçasıdır. Bu sayede bireyler, kendilerini yalnızca bireysel varlıklar olarak değil, aynı zamanda toplumun, parçası olarak görmeye başlarlar (Kaymakcan&Meydan, 2020).

Kişisel İnanç ve Felsefe: Bireylerin kendi inanç sistemlerini ve felsefi bakış açılarını geliştirmeleri de manevi eğitimin bir parçasıdır. Bu, bireylerin varoluşsal sorulara cevap bulmalarına ve yaşamın anlamını keşfetmelerine destek olur. Kendi inanç ve düşüncelerini sorgulamak, bireylerin daha derin bir manevi olgunluğa ulaşmalarına yardımcı olur.

Uygulama ve Deneyim: Manevi eğitim, teorik bilgilerin yanı sıra uygulamalı deneyimleri de içerir. Gönüllü çalışmalar, sosyal hizmet projeleri ve grup etkinlikleri gibi pratik faaliyetler, bireylerin öğrendiklerini hayata geçirmelerine olanak tanır. Bu tür deneyimler, manevi eğitimin kalıcılığını artırır ve bireylerin toplumsal bağlarını güçlendirir.

1.7.4. Türkiye’de manevi eğitim

Türkiye’de manevi eğitim, genellikle dini eğitimle özdeşleştirilmekte, bu çerçevede din kültürü ve ahlak bilgisi dersleriyle verilmektedir. Ancak, modern eğitim yaklaşımları, manevi eğitimin dini boyutunun yanı sıra seküler etik değerlerle de desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda, eğitim kurumlarında değerler eğitimi programları uygulanmakta ve öğrencilerin manevi gelişimlerine katkıda bulunmaktadır (Yıldırım, 2012, s.78). Türkiye’deki manevi eğitim uygulamaları, belirli derslerde ve belirli konularda kısıtlı olması manevi gelişim anlamında henüz istenilen düzeyde verim alınamamasına sebep olmaktadır. Türkiye’de manevi eğitimin önemi, kültürel ve dini değerlerle doğrudan ilişkilidir.

Maneviyat, bireyin içsel huzurunu bulmasını, stresle başa çıkmasını ve toplumsal ilişkilerde sağlıklı bir denge kurmasını sağlar. Eğitim, bu manevi gelişimi destekleyecek ortamlar sunarak, bireylerin yaşam kalitelerini artırır. Türkiye’de manevi eğitimin önemi, özellikle gençlerin karşılaştığı zorluklar ve belirsizlikler göz önüne alındığında daha da belirginleşmektedir.

Türkiye’de eğitimde maneviyatın önemi, hukuki ve sosyal açıdan bazı temellere dayanmaktadır. Anayasa, vatandaşların hem maddi hem de manevi varlıklarının geliştirilmesine dair çeşitli hükümler içermektedir (Meydan,2015, s. 270).

Anayasanın başlangıcında her Türk vatandaşının eşit haklar ve hürriyetlerden yararlanma hakkı vurgulanmaktadır. Bu eşitlik ilkesi, tüm bireylerin milli kültür ve değerler çerçevesinde onurlu bir hayat sürme ve manevi varlıklarını geliştirme haklarını içerir. Bu durum, manevi eğitimin toplumun her kesiminde önemli bir yer tutması gerektiğinin altını çizer.

Anayasa’nın devletin amaç ve görevleri kısmında, “Devletin bireylerin maddi ve manevi varlıklarının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982)” şeklinde ifade bulunmaktadır. Bu madde, devletin vatandaşlarının manevi gelişimine destek olma yükümlülüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Böylece, manevi eğitim ve değerlerin toplumda yerleşmesi için devletin aktif bir rol oynaması gerektiği belirtilmiştir.

Anayasa’nın 17. maddesinde, herkesin yaşama ve maddi ile manevi varlığını koruma hakkına sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu ifade, bireylerin sadece maddi olarak değil, manevi olarak da gelişmelerine olanak tanıyan bir ortam sağlanmasının önemini belirtir. Devletin bu hakları koruma sorumluluğu, manevi eğitimin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanunu, ailenin korunması ve bakım ihtiyacı olan çocuklara maddi, manevi ve sosyal destek sağlama görevini devlete vermektedir. Bu bağlamda, SHÇEK, çocukların manevi gelişimlerini destekleyecek eğitim faaliyetleri düzenleme sorumluluğunu üstlenmektedir. Bu durum, manevi eğitimin sosyal hizmetlerin bir parçası olarak nasıl yapılandırılabilirliğine dair somut bir örnek sunar (SHÇEK, 1983).

Türkiye’de mevzuatta manevi eğitimin yeri, vatandaşların hakları ve devletin yükümlülükleri tanımlanmıştır. Anayasa ve diğer yasal düzenlemeler, bireylerin maddi ve manevi gelişimlerini desteklemeyi amaçlamakta ve devletin bu süreçteki rolünü vurgulamaktadır. Bu nedenle, manevi eğitimin eğitim sistemine entegre edilmesi ve toplumda yaygınlaştırılması, hukuki temellerin sağladığı destekle daha da önem kazanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu, eğitimde maneviyatın önemini vurgulayan önemli ilkeler içermektedir. Kanunda yer alan maddeler, milli eğitimin hedeflerini belirleyerek bireylerin hem maddi hem de manevi yönlerinin geliştirilmesine yönelik bir çerçeve sunar (s: 270).

Kanun, Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu ifade, eğitim sisteminin sadece akademik bilgi vermekle kalmayıp, aynı zamanda bireylerin manevi ve kültürel kimliklerini de şekillendirmeyi hedeflediğini gösterir. Manevi eğitim, milli değerlerin aktarılmasını sağlar.

Eğitimde beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu gibi unsurların dengeli bir şekilde gelişmesine vurgu yapılması, Türkiye’nin eğitim sisteminin bütüncül bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Bu bütüncül anlayış, bireyin sadece akademik başarıları değil, aynı zamanda ruhsal ve manevi gelişimlerini de önemsemektedir. Bu durum, eğitimde maneviyatın yerini güçlendiren bir temel oluşturmaktadır.

Kanunun, bireylerin dengeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmiş bir kişiliğe sahip olmalarını amaçlaması, manevi eğitimin bu sürecin ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koyar. Manevi değerlerin ve etik ilkelerin bireylere kazandırılması, onları daha sağlıklı ve uyumlu bireyler haline getirir. Bu yönüyle, eğitimde maneviyat, bireylerin toplumsal yaşama daha etkin bir şekilde katılmalarını sağlar.

1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu, eğitimde maneviyatın yeri açısından dikkate değer ilkeler içermekte ve Türk eğitim sisteminin bireyleri bütüncül bir şekilde geliştirmeyi hedeflediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, manevi eğitimin eğitim sistemine entegrasyonu ve yaygınlaştırılmasının gerekliliğini vurgular. Eğitim, bireylerin hem maddi hem de manevi yönlerini göz önünde bulundurarak, sağlıklı ve dengeli bireyler yetiştirmeyi amaçlayan bir süreç olmalıdır (Meydan, 2015).

Türkiye’de manevi eğitim, bireylerin ruhsal ve toplumsal gelişimleri açısından önemli olduğu görülmektedir. Aile, okul ve toplumun diğer bileşenleri arasındaki iş birliği, manevi eğitimin etkisini artıracak ve bireylerin yaşam kalitelerini yükseltecektir. Eğitim sisteminin manevi eğitimle bütünleştirilmesi, bireylerin hem kişisel hem de sosyal düzeyde daha sağlıklı bir yaşam sürmelerine olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda, manevi eğitimin güçlendirilmesi, geleceğin teminatı olan genç nesillerin sağlıklı bireyler olarak yetişmesine katkıda bulunacaktır.

2. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Çocuk sahibi olmak belli bir sorumluluk gerektirmektedir. Eğitim de bunlardan biridir. Konu maneviyat olunca ailelerin daha hassas olduklarını gözlemledik. Çalışmamızda ailelerin çocuğun manevi eğitimini Çorum Merkez İlçe'sinde yaptığımız saha çalışmasıyla inceledik. Sorularımıza çeşitli cevaplar alabilmek için demografik yapıları farklı aileler seçmeye özen gösterdik. Aldığımız cevaplar genel geleneksel yapımız doğrultusunda cevaplar olmuştur. Çalışmamızda 30 aile ile yaptığımız mülakaatlardan elde ettiğimiz verilerle temalar ve alt temalar belirledik. Bu bölümde, temalar ve alt temalar, başlıklar ve tablolar halinde sunularak yorumlar yapılmıştır.

Öncelikle 'manevi eğitimin önemsenmesi' ana teması altında 3 alt tema; evrensel ve dini değerler, evrensel değerler, dini değerler alt temaları şeklinde incelenmiştir.

Sonrasında 'manevi eğitimde iletişim' ana teması altında 3 alt tema; sözlü, göstererek, beraber yaparak alt temalar şeklinde ele alınmıştır.

Bir sonraki başlıkta 'manevi eğitimde rol model olan' ana teması altında 5 alt tema; anne, baba, anne ve baba, aile büyükleri ve bakıcı şeklinde incelenmiştir.

Bir sonraki başlıkta 'manevi yönün açığa çıkması' ana teması altında 3 alt tema; yaşadığı olaylar, Ramazan Ayı, ezan şeklinde incelenmiştir.

Bir sonraki başlıkta 'baş etmede maneviyatın etkisi' ana teması altında 2 alt tema; ne yapacağını bilme, yaşı küçük şeklinde incelenmiştir.

Bir sonraki başlıkta 'manevi gelişimin geleceğe olumlu yansımaları' ana teması altında 3 alt tema; sokak hayvanları, yaşlılar, insanlarla iletişim şeklinde ele alınmıştır.

Bir sonraki başlıkta 'manevi eğitimde destek alınması' ana teması altında 4 alt tema; aile büyükleri, MEB, Diyanet, özel kurumlar şeklinde incelenmiştir.

Son olarak da 'maneviyat eğitimi hakkında eklemeler' ana teması altında 3 alt tema; aile, MEB, okul ve aile olarak ele alınmıştır. Tablolar ve ailelerin ifadeleri ile beraber yorumlanmıştır.

2.1. Manevi Eğitimin Önemsenmesi

Görüşmelerimizde, mülakaata başlarken maneviyat hakkında verilen bilgiler, maneviyatın evrensel ve dini boyutunun olması tüm katılımcılardan "önemsiyoruz." cevabını almamıza sebep olmuştur. Bunun üzerine detay sorular sorarak aldığımız cevaplar, 18 aile, evrensel ve dini değerlerin birlikte verilmesini önemli bulduklarını dile getirirken, 6 aile evrensel değerlerin önemli olduğunu, 6 aile de dini değerlerin önemli olduğunu belirtmiştir.

Tablo 2.1. Manevi Eğitimin Önemsenmesi

Tema	Alt Tema	f
Manevi Eğitimin Önemsenmesi	Evrensel ve Dini Değerler	18
	Evrensel Değerler	6
	Dini Değerler	6
	Toplam	30

Manevi eğitim, çocukların duygusal, sosyal ve etik gelişiminde önemli bir rol oynar. Evrensel ve dini değerler çerçevesinde, bu eğitimin neden bu kadar kritik olduğunu şu şekilde açıklayabiliriz:

Evrensel Değerlerin Kazandırılması noktasında manevi eğitim, çocuklara evrensel değerler olan sevgi, hoşgörü, adalet, saygı ve merhamet gibi kavramları öğretir. Bu değerler, farklı kültür ve dinlerde ortak paydalardır. Çocuklar, bu değerlerle büyüdüklerinde, toplumsal bir arada yaşama kültürünü benimser ve farklılıklara saygı duymayı öğrenirler. Böylece, sosyal uyum sağlanır ve barış dolu bir toplum inşa edilir.

Manevi eğitim, çocukların kimliklerini bulmalarına ve kendilerini tanımalarına yardımcı olur. Dini ve manevi değerler, çocukların özsaygılarını artırır ve kendilerini bir topluluğun parçası olarak hissetmelerini sağlar. Bu durum, kişisel ve sosyal gelişimlerinde sağlam bir temel oluşturur.

Dini değerler, ahlaki ve etik kuralların belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Manevi eğitim sayesinde çocuklar, doğru ve yanlış kavramlarını öğrenirler. Bu, onların karar verme süreçlerinde, sosyal ilişkilerinde ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerinde etkili olur.

Manevi eğitim, özellikle çocukların empati duygusunu geliştirir. Çocuklar, başkalarının duygularını anlama ve saygı gösterme yeteneği kazanırlar. Bu, onların sosyal ilişkilerini güçlendirir ve duygusal zekalarını artırır. Empati, sadece bireyler arası ilişkilerde değil, aynı zamanda toplumsal sorunlara duyarlılık açısından önemli bir beceridir.

Manevi değerler, çocukların topluma karşı sorumluluk hissetmelerini pekiştirir. Bu değerler, onlara sosyal adalet, dayanışma ve yardımlaşma gibi kavramları öğretir. Çocuklar, bu bilinçle büyüdüklerinde, toplumlarına katkıda bulunma istekleri artar ve sosyal sorumluluklarını yerine getirmeye daha istekli hale gelirler.

Çocuğun manevi eğitimi, hem evrensel hem de dini değerlerin aktarılması açısından son derece önemlidir. Bu eğitim, çocukların duygusal ve sosyal gelişimlerini desteklerken, onları

topluma duyarlı bireyler olarak yetiştirmeye yardımcı olur. Böylece, gelecekte barış dolu, adil ve hoşgörölü bir toplumun temelleri atılmış olur.

Evrensel değlerleri ön planda tuttuğunu belirten aileler, çocuk yetiştirme sürecinde değler eğitiminin önemine dair vurgu yapmışlar değlerlerin, inançların ve manevi kavramların çocuk üzerinde olumlu bir etki yarattığına işaret etmişlerdir. Ayrıca manevi eğitimin sadece dini temellere değil, aynı zamanda insani ve etik değlere dayandığı bu durum, çocukların ahlaki gelişiminde geniş bir perspektif sunarak, daha evrensel bir değler anlayışının şekillenmesine katkıda bulunabilir. Evrensel değlerleri ön planda tuttuğu gözlemlenen bazı katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Değler eğitime çok önem veriyorum. Değler konusunda çocuğumuzun çok iyi bir bakıcısı oldu, teyzemiz ailemiz gibiydi, maneviyatı da çok yüksek bir insandı. Çocuğumda bugün maneviyat olarak, inanç olarak, değler olarak, tuvalet eğitimi, gizlilik, ayıp, bu tarz kavramları öğrenme açısından teyzemize çok şey borçluyum”.(K5 Anne)

“Din eğitimi olan bir okula göndermedim. Doğruluk bir maneviyattır, dürüstlük bir maneviyattır, yalan söylememek de bir maneviyattır, bir arkadaşı yanlış yaptığında onu doğruya yönlendirmesi de bir ahlaki derstir.” (K25 Anne)

Çocuğun manevi eğitimiinde, dua ve besmele gibi dini ritüellerin önemli bir yeri vardır. Yatmadan önce dualar etmek, günün sonunda huzur ve koruma talep etmek anlamına gelir. Sofraya otururken ve kalkarken besmele çekmek, yemeğin bereketli olması ve Allah’ın adıyla başlanması açısından önemli bir gelenektir. Sofradan kalktıktan sonra dua etmek de, yemeğin ardından şükretme ve teşekkür etme niyetini taşır. Bu gibi dini ritüeller, çocukta manevi değlerlerin oluşmasına yardımcı olmakta çocuğa ilerde hem bireysel hem de toplumsal bağlamda ruhsal bir derinlik ve huzur sağlamaktadır. Bu şekilde hayatlarında dini değlerlerin ön planda olduğunu belirten katılımcı annenin ifadeleri şu şekildedir:

“Gece yattığımızda dualar ediyoruz. Sofraya oturduğumuzda besmele çekmesini söylüyoruz. Sofraya oturduğumuzda ya da kalktığımızda işte besmele çekmesini söylüyoruz. Sofradan kalktıktan sonra dua ediyoruz”. (K1 Anne)

Çocuklara küçük yaşlardan itibaren manevi değlerlerin aşılmasında ninni söylemek, manevi bir derinlik ve huzur kazandırmayı sağlamaktadır. Çocuklara sevgi, saygı ve merhamet gibi evrensel değlerleri öğretmek çocuğa küçüklükten verilmesi gerekmektedir. Çocuk büyüdükçe, hayvanlara zarar vermemek gibi davranış biçimlerinin öğretilmesi, empatinin ve duyarlılığın geliştirilmesine de katkıda bulunmaktadır.

Bu süreç, sadece dini bir eğitim değil, aynı zamanda ahlaki bir eğitim olarak da değlerlendirilebilir. Bu tür uygulamalar, bireylerin toplumda daha duyarlı, anlayışlı ve etik bir şekilde yaşamalarını sağlamak için temel oluşturur.

Maneviyat eğitimi, yalnızca dini inançların değil, aynı zamanda etik ve sosyal davranışların şekillenmesinde de etkilidir. Manevi eğitim, çocuklara empati, adalet, doğruluk gibi değlerleri öğretirken, aynı zamanda bireylerin kendilerini ve çevrelerini anlamalarına yardımcı olur. Bu

süreç, çocukların içsel bir değer sistemi geliştirmesine ve toplumla olan ilişkilerini sağlıklı bir şekilde yönetmelerine katkıda bulunur.

Dini değerlerin ve ahlaki kuralların yerleşmesi, bireylerin karakter gelişiminde temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Manevi eğitim, bu değerlerin içselleştirilmesini sağlarken, çocukların hem kendileriyle hem de diğer insanlarla daha sağlıklı ilişkiler kurmaya teşvik eder. Böylece, toplumda olumlu bir etki yaratacak bireyler yetiştirilmesine katkıda bulunur. Bu bağlamda, manevi eğitimin gerekliliği, çocukların bütünsel bir gelişim sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu doğrultuda hem evrensel hem de dini değerleri önemseydiğini belirten bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

“Bebekken ona ninni söylerken ‘Hu Allah derken’ maneviyat tohumlarını ekmeye çalışıyoruz. Daha da büyüdükçe kuşa taş atmamayı, kediye tekme atmamayı manevi olarak bunları yerleştirmeye çalışıyoruz” diyerek hem evrensel hem dini değerler olarak önemseydiğini belirtmiştir. (K26 Anne)

“Çocukta özellikle inanç kavramının oluşmasını önemsiyorum. Allah sevgisi, peygamber sevgisi insan sevisi çok önemli, hümanist olmak çok önemli. Bu sevgiyi başta alamazsa bütün kötülükler sevgisizlikten geliyor. Maneviyat eğitime de böyle yaklaşıyoruz” şeklinde maneviyatın hem evrensel hem de dini değerler olarak önemseydiğini belirtmiştir. (K12 Anne)

“Çocukta dini değerlerin ve ahlak kurallarının yerleşmesi için maneviyat eğitiminin çok gerekli olduğunu düşünüyorum.” (K16 Anne)

Dine bakış açımız ne olursa olsun maneviyat, hep içimizde olan; sevgi, saygı, hoşgörü, vicdan, merhamet, şefkat, iyilik, doğruluk, güzellik, zeka, lezzet, acıkmak, hissetmek gibi duygular bizim insani yanımızdır. Bunları çocuğun ailesinde, temel ihtiyaçlarıyla birlikte tutarlı bir şekilde hissetmesi ona güvende olduğunu hissettirecektir. Bu da çocuğun aileye güvenli bağlanmasında önemli bir rol üstlenecektir (Güneş, 2023).

2.2. Manevi Eğitimde İletişim

Ailelerle görüşmelerimizde ‘iletişimin manevi gelişimi etkilemesi’ konusunda 19 aile sözlü, 5 aile göstererek, 6 aile de beraber yaparak etkili olduğunu dile getirmişlerdir.

Tablo 2.2. Manevi Eğitimde İletişim

Tema	Alt Tema	f
Manevi Eğitimde İletişim	Sözlü	19
	Göstererek	5
	Beraber Yaparak	6
	Toplam	30

Çocuğun manevi eğitiminde sözlü iletişim, en etkili ve en çok baş vurulan yöntemdir(Gürüz, D.&Eğinli, A.T., 2008).

Sözlü iletişim, çocuklara dini ve manevi değerlerin anlamını açıklamak için etkili bir araçtır. Ebeveynler veya eğitimciler, kavramları, hikayeleri ve öğretileri açık ve anlaşılır bir dille ifade ederek çocukların bu değerleri daha iyi anlamasını sağlar.

Çocukların duygularını ve düşüncelerini ifade etmeleri, kendi manevi dünyalarını keşfetmelerine yardımcı olur. Sözlü iletişim, çocukların içsel deneyimlerini paylaşmalarına olanak tanır, bu da onların öz farkındalıklarını artırır.

Sözlü iletişim, çocukların başkalarının duygularını anlamalarına ve empati geliştirmelerine katkı sağlar. Diğer insanların deneyimlerini dinleyerek, farklı bakış açılarını öğrenirler ve bu da manevi gelişimlerine yardımcı olur.

Dini ve manevi değerlerin sözlü olarak aktarılması, bu değerlerin kuşaktan kuşağa geçişinde önemli bir rol oynar. Aile içindeki sohbetler, hikayeler ve öğütler, çocukların manevi değerlerle tanışmasını sağlar.

Sözlü iletişim, çocukların sosyal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. Başkalarıyla etkili bir şekilde iletişim kurma yeteneği, onların toplumsal ilişkilerini güçlendirir ve manevi eğitimdeki etkileşimi artırır.

Ebeveynlerin ve öğretmenlerin sözlü olarak verdikleri destek ve motivasyon, çocukların manevi gelişimlerini pekiştirir. Olumlu geri bildirimler, çocukların kendine güvenini artırır ve manevi değerlere olan bağlılıklarını güçlendirir.

Sözlü iletişim, çocukların sorular sormalarını ve düşüncelerini ifade etmelerini teşvik eder. Bu, onların eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur ve manevi konularda daha derinlemesine düşüncelerini sağlar.

Çocuğun manevi eğitiminde sözlü iletişim, anlam kazandırma, empati geliştirme, değerlerin aktarımı ve sosyal becerilerin gelişimi gibi pek çok alanda önemli bir rol oynamaktadır. Bu süreç, çocukların manevi dünyalarını zenginleştirirken, sağlıklı bir birey olmalarına katkı sağlar. Sözlü iletişim, yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal bir bağ kurma aracıdır, bu nedenle manevi eğitimdeki yeri tartışılmazdır.

Ailelere baktığımızda büyük çoğunluğun sözlü iletişimi tercih ettiğini görüyoruz. Sözlü iletişimi tercih eden bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

“Kendi anne babamız bize anlatırdı, biz de çocuklarımıza anlatıyoruz, öyle öyle öğrenecekler.” (K3 Anne)

“İnsanlar, iletişim kurarak anlaşılır, çocukla nasıl konuşursan çocuk onu alacaktır. Eğer biz çocuğumuzla sağlıklı iletişim kurarsak, biz onu anlar, o bizi anlar, böylece güzel bir etkileşim sağlamış olacağımızı düşünüyorum.” (K8 Baba)

“Yanlış bir tabiri kullandığım zaman veya yanlış bir cümle kurduğum zaman bazen yetişkinlerin kafalarında soru işaretleri olabiliyor, çocuk anne sen bana bunu böyle öğretmemiştin diyor. Bunu düzeltmeye çalışıyorum. Benim için maneviyat, değer, toplumun en önemli kavramı hani derler ya bir toplumu yok etmek istiyorsanız, öncelikle ahlakını çökertin, toplumdaki çöküntüyü zaten görüyoruz, ben karşıyım ve buna yönelik yetiştirmeye de çalışıyorum açıkçası.” (K5 Anne)

“Bazen soru soruyor bize dinlememiş gibi geliyor sonra bir olay olunca uyguladığını görünce anlıyoruz ki bizi dinlemiş, o yüzden iletişimimize dikkat ediyoruz.” (K1 Baba)

Çocuğun dini uygulamaları öğrenme ve içselleştirme sürecinde göstererek yaptırma, ebeveynin, namaz kılarken çocuğunu yanına alması, onu bu ritüelin içine dahil etmesi, dini değerlerin aktarımında etkili bir yöntemdir.

Çocuğun, ebeveyninin hareketlerini taklit etmesi, öğrenme sürecinin doğal bir parçasıdır. Bu durum, çocuk için modelleme yoluyla öğrenmenin önemini vurgulamaktadır. Ebeveynin davranışları, çocuğun dini ritüelleri benimsemesine ve bu pratiği içselleştirmesine yardımcı olmaktadır.

Ayrıca, ebeveynin çocuğa “hadi, benim yaptığımı yap” demesi, katılım ve etkileşim yoluyla öğrenmeyi teşvik eden bir yaklaşımı göstermektedir. Bu tür bir etkileşim, çocuğun manevi değerlerle olan bağını güçlendirmektedir. Çocuğun, daha seccadeyi sererken namaz hareketlerini tekrarlaması, onun bu uygulamaya olan ilgisinin ve öğrenme isteğinin bir göstergesidir.

Genel olarak, göstererek yaptırma; çocukta, dini eğitimin somut bir pratiğe dönüşmesini sağlarken, aynı zamanda ebeveyn-çocuk ilişkisini de derinleştirmektedir. Bu tür deneyimler, çocuğun manevi gelişimine olumlu katkılarda bulunmaktadır. Aile, çocukların değerler, inançlar ve sosyal beceriler konusunda temel bir model sunar. Ebeveynlerin davranışları, tutumları ve iletişim tarzları, çocukların dünyayı nasıl algıladıkları ve başkalarıyla nasıl ilişki kuracakları üzerinde derin bir etki bırakır.

Erkek çocukların, annelerinden kadınlara nasıl yaklaşacaklarını öğrenmeleri, toplumsal cinsiyet rollerinin ve ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir faktördür. Annenin, çocuğa saygı, empati ve iletişim becerileri gibi değerleri aktarması, çocuğun ilerideki ilişkilerinde temel bir referans noktası oluşturur. Bu bağlamda, annenin rolü, sadece bir bakım verici olmanın ötesine geçer; çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerinde aktif bir öğretmen haline gelir.

Aynı zamanda, ailenin değerleri ve normları, çocuğun kimlik gelişiminde de belirleyici bir rol oynar. Aile içinde sağlıklı ve olumlu bir iletişim ortamı, çocuğun özsaygısını artırırken, toplumsal ilişkilerinde daha sağlıklı bir yaklaşım geliştirmesine olanak tanır. Genel olarak, ailenin maneviyat gelişimindeki etkisi, çocuğun ilerideki yaşamında olumlu bir temel oluşturması açısından son derece önemlidir. Bireyde temel değerler, duygusal bağlar ve ahlaki normların oluşumu çocukluğunda ailede edindiği deneyimlerle şekillenir. Kişinin ailesinden öğrendiği saygı, sevgi, dini eğitim ve ahlak gibi değerler, onun yetişkinliğinde nasıl bir ebeveyn olacağı üzerinde doğrudan bir etki bırakmaktadır. Bu durum, sosyal öğrenmenin

ve modellemenin önemini ortaya koymaktadır. Aileler, kendi yaşadıkları deneyimleri yeni nesle aktarma sorumluluğunu hissederek toplumsal değerleri ve normları çocuklarına göstererek sürdürdüklerini ve geliştirdiklerini gözler önüne seriyorlar. Göstererek yaptıran bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

“Ben namaz kılarken yanıma geliyor, hadi kızım benim yaptığımı yap diyorum, benden sonra tekrar ediyor, ben ona gösteriyorum sonra bakıyorum ki ben daha seccadeyi sererken o daha önce gösterdiğim gibi namaz hareketlerini tekrarlıyor.” (K10 baba)

“Anneden daha çok etkilendiğini düşünüyorum. Ben namaz kılarken geliyorlar, kandillerde tespih veririm. Örnek olarak yapmanın etkili olduğunu düşünüyorum. Özellikle küçük yaşlarda göstererek yaşatmak daha etkili bence.” (K22 Anne)

“Aile çocuğunun maneviyat gelişiminde en önemli etken. Özellikle çocuğun aileden gördükleri çok önemli. Çünkü erkek çocuk kadınlara nasıl yaklaşacağını anneden öğreniyor ve kendine olan saygıyı da anneden öğrenecek.” (K17 Anne)

“Bu bir sirkülasyon ben ailemden ne gördüysem o şekilde yetiştim, geliştirdim. Onlar bana saygıyı, sevgiyi öğretti, dini eğitim, ahlak öğretti, ben de ne gördüysem, çevremden, arkadaşlarımdan ne gördüysem çocuklarıma onu öğretiyorum. Çocuğumu etkilediğimi düşünüyorum.” (K8 Anne)

Manevi eğitimde çocukla birlikte etkinlikler yapmak, eğitim sürecinin etkili bir şekilde gerçekleşmesine önemli katkılar sağlar(Dönmez, 2009).

Çocuklar, deneyimleyerek öğrenmeyi daha iyi benimserler. Birlikte yapılan etkinlikler, manevi değerlerin somutlaşmasına yardımcı olur. Örneğin, birlikte ibadet etmek veya hayvanlara yardım etmek, çocukların bu değerleri yaşamasını sağlar.

Ebeveynler veya öğretmenler ile çocuklar arasındaki bağ, birlikte geçirilen zamanla güçlenir. Ortak deneyimler, duygusal bağları derinleştirir ve çocukların kendilerini güvende hissetmelerini sağlar.

Birlikte yapılan etkinlikler, çocukların başkalarının duygularını anlama ve empati kurma yeteneklerini geliştirir. Örneğin, yardımlaşma faaliyetleri sırasında çocuklar, diğerlerinin ihtiyaçlarını ve duygularını gözlemleyerek empati becerilerini artırır (Bilgin, 1995).

Çocuklar, grup aktivitelerinde yer alarak sosyal becerilerini geliştirir. Birlikte oyun oynamak, paylaşmak veya takım çalışması yapmak, manevi değerlerin sosyal ortamlarda nasıl uygulanacağını öğretir.

Ebeveynler veya öğretmenler, çocuklarla birlikte hareket ettiklerinde, çocukların motivasyonu artar. Katılımcı bir ortamda, çocuklar daha istekli hale gelir ve manevi eğitime daha açık olurlar.

Birlikte yapılan etkinlikler, çocuklarla açık iletişim kurma fırsatı sağlar. Bu süreçte, değerler, inançlar ve duygular hakkında sohbet edilebilir, bu da çocukların anlamalarını derinleştirir.

Çocuklar, ebeveynleri veya öğretmenleriyle birlikte manevi etkinliklere katıldıklarında, kendilerini değerli ve önemli hissederek. Bu, özgüvenlerini artırır ve manevi değerlere olan bağlılıklarını güçlendirir.

Manevi eğitimde çocukla birlikte yapılan etkinlikler, eğitim sürecini zenginleştirir ve etkili hale getirir. Deneyimleme, bağ kurma, empati geliştirme, sosyal becerilerin kazanılması gibi birçok açıdan fayda sağlar. Bu nedenle, manevi eğitimde birlikte hareket etmenin önemi büyüktür. Çocuklar, bu tür etkileşimlerle manevi dünyalarını daha derinlemesine keşfeder ve sağlıklı bireyler olarak yetişirler(Özel&Zelyurt, 2016).

Çocuklara dini kavramların sağlıklı bir şekilde aktarılması, en güzel birlikte yaparak olmaktadır. Aileler, çocukların fitratlarıyla getirdiği doğal dindarlığı değerlendirerek, bunu gün yüzüne çıkarmalıdır. Ayrıca, taklit ve telkin yoluyla oluşan itaatkâr davranışları, bilinçli bir inanç haline dönüştürmek önemlidir. Bu, din ve eğitim açısından daha ideal bir yaklaşımdır. Din eğitimi, kuru anlatımlar yerine, dini ve manevi tecrübelerin paylaşılmasıyla gerçekleştirilmeli; birlikte duyma, yaşama ve yapma gibi deneyimsel yöntemler ön planda tutulmalıdır(Mehmedoğlu, 2005). Mehmedoğlu'nun bu görüşünü destekleyen bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

"Birlikte camiye gidiyoruz. Ben yanımda onu götürüyorum. Babasıyla gidiyor. Namaz vakitleri dışında camiye geziyoruz. Birlikte abdest alıyoruz çok hoşuna gidiyor, çocuğun günlük hayatında maneviyat eğitimi en güzel birlikte yapılarak öğreniliyor." (K1 Anne)

"Çocuğumuzun sadece okulundaki eğitiminde değil aile içerisinde de manevi olarak iletişim noktasında geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bunu sadece diyalog kurarak değil, fiilen de yani çocuğun anne babası namaz kılıyorsa çocuğun kendisine rol model olarak benimseyeceğini düşünüyorum. Ramazan ayından yeni çıktık 30 gün boyunca tuttuğumuz oruçlarla çocuklarda bir farkındalık oluştu neden yemiyorsunuz? Neden içmiyorsunuz? Bunları yaparak ne amaçlıyorsunuz? Gibi hem fiiliyatta hem de sözel iletişim kurarak çocukta bir farkındalık oluşturarak çocuğumuzun manevi gelişimini etkilediğini düşünüyoruz." (K7 Baba)

Çocukla yapılan iletişim, sözlü, göstererek ve birlikte yapılırken içten ve samimi olundukça çocukta maneviyat gelişiyor ve bu şekilde güvenli bağlanma sağlanabiliyor. Bu şekilde yapılan davranışın alışkanlık haline gelmesi, tutarlı ve belli aralıklarla yapılan tekrarlarla mümkün oluyor. (Güneş, 2023).

2.3. Manevi Eğitimde Rol Model

Ailelerle görüşmelerimizde çocuğun 'manevi eğitiminde ailede rol model' olanın kim olduğunu sordüğümüzda 10 aile anne, 9 aile baba, 7 aile hem anne hem baba, 3 aile; aile büyükleri, 1 aile de bakıcı olduğunu belirtmiştir.

Tablo 2.3. Manevi Eğitimde Rol Model

Tema	Alt Tema	f
Manevi Gelişimde Rol Model	Anne	10
	Baba	9
	Anne ve Baba	7
	Aile Büyükleri	3
	Bakıcı	1
	Toplam	30

Din eğitimi, bireyin manevi gelişimini desteklemek için önemli bir araçtır ve bu süreçte model alma, duygudaşlık ve özdeşleşme gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Aşağıda bu kavramların manevi eğitimdeki önemini ve ailenin rolünü açıklayalım.

Çocuklar, etraflarındaki bireyleri gözlemleyerek öğrenirler. Aile, bu model alma sürecinde en önemli örneklerdir. Ebeveynlerin dini değerleri yaşaması ve uygulaması, çocukların da bu değerleri benimsemesine katkı sağlar. Eğer ebeveynler, imanlarını ve ibadetlerini içten bir şekilde yaşarlarsa, çocuklar da bu davranışları doğal bir şekilde taklit eder.

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı, insanların davranışlarını gözlemleyerek, taklit ederek ve model alarak öğrendiklerini vurgular (Bayrakçı, 2007). Bu kurama göre, bireyler anne, baba, öğretmen gibi figürlerden veya medyadaki karakterlerden davranışları öğrenir ve uygun zamanda bunları taklit eder. Sosyal öğrenme kuramı, bireylerin sosyalleşme ve kültürlendirme süreçleri aracılığıyla hayatlarını inşa ettiklerini ve sürekli rol modeller aradıklarını öne sürer. Bilişsel, duyuşsal, sosyal ve psiko-motor davranışların kazanılması, genellikle saygı duyulan yetişkinleri model alma yoluyla gerçekleşir. Krech ve Srutchfield (1980), modelleme yoluyla öğrenmenin bir ihtiyaç olduğunu belirtirken, Kağıtçıbaşı (2010), rol modellerin sosyalleşme sürecinde kritik öneme sahip olduğunu vurgular. Gibson (2004) ise rol modellerinin bireyin gelişimi için öğrenme, motivasyon ve kariyer rehberi işlevi gördüğünü öne sürer (Çimen, 2019).

Çocuklar, aile üyeleriyle duygusal bir bağ kurar. Bu bağ, çocukların ebeveynleriyle özdeşleşmesine yol açar. Manevi değerler konusunda güçlü bir iletişim kurmak, çocukların duygusal ve manevi gelişiminde kritik bir rol oynar. Ebeveynlerin duygudaşlık göstermesi, çocukların manevi dünyalarının zenginleşmesine yardımcı olur. Bu durum, çocukların da başkalarıyla empati kurabilmelerine zemin hazırlar (Güneş, 2023).

Aileler, çocuklarına sadece dini kuralları öğretmekle kalmamalıdır; aynı zamanda ibadetlerin ardındaki anlamı ve hikmetleri de açıklamalıdır. Çocuğun maneviyatını geliştirmek için, ebeveynlerin bu değerleri kendi hayatlarına entegre etmesi ve başkalarına da yansıtması gerekir. Bu şekilde çocuk, inançlarının ne kadar derin olduğunu ve günlük hayatında bu inançları nasıl uygulayacağını öğrenir (Bayraktar, 1995).

Psikolojik ve Zihinsel Gelişim; ebeveynlerin, kendi zihinsel ve psikolojik yeteneklerinin farkında olmaları da önemlidir. Sağlam, tutarlı ve örnek bir kişilik sergilemek, çocukların manevi gelişiminde büyük rol oynar. Aile içinde sağlıklı bir iletişim ve güçlü bir bağ oluşturmak, çocukların kendilerini güvende hissetmelerini sağlar ve manevi gelişimlerini destekler.

Din eğitimi, ailenin temel bir işlevi olarak, bireyin manevi gelişimini desteklemekte önemli bir yere sahiptir. Aile, çocuklara model olmanın yanı sıra, manevi değerlerin anlamını kavratmalı ve duygusal bir bağ kurmalıdır. Bu süreçte ebeveynlerin kendi manevi derinliklerini yaşaması ve tutarlı bir örnek olmaları, çocukların sağlıklı bir manevi gelişim göstermeleri açısından kritik öneme sahiptir (Köylü, 2020).

Aileler çocuğa rol modelin kim olduğu konusunu dile getirirken sebeplerini de dile getirmişlerdir. Ailede rol modelin anne olduğunu düşünen ebeveynler, genellikle ev hanımı annelerdir. Babanın gün içerisinde işte olması doğal olarak annenin çocukla daha fazla etkileşim halinde olmasını sağlamıştır. Bunun çocuğun anneyi rol model almasında etkili olduğu görülmektedir. Burada rol modelin 'anne' olduğunu belirten bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

"Ben etkiliyim bu konuda kimsenin etkisi altında kalmasını istemem. Babaları gün içerisinde dışarda olduğu için bu konuda en etkili benim." (K3 Anne)

"Bence anne. Çocukla daha fazla vakit geçirdiği için. Baba da genel konularda etkili. Çocukla anne bire bir ilgilendiği için annenin rolü biraz daha fazla. Baba çocuk biraz daha büyüdüğü zaman destek olabiliyor. 2-3 yaşlarında direkt annenin etkili olduğunu düşünüyorum." (K8 Anne)

"Baba esnaf olduğu için, çoğu zaman erken gidiyor ve akşam geç geliyor bu sebeple çocukla fazla ilgilenemeyebiliyor, o yüzden benle daha fazla vakit geçirdiği için benden daha çok etkileniyor." (K11 Anne)

"Bence anne. Çocukla daha fazla vakit geçirdiği için. Baba da genel konularda etkili. Çocukla anne bire bir ilgilendiği için annenin rolü biraz daha fazla. Baba çocuk bira daha büyüdüğü zaman destek olabiliyor. 2-3 yaşlarında direkt annenin etkili olduğunu düşünüyorum." (K9 Anne)

Baba, genellikle ailedeki otorite figürü olarak görülür. Çocuklar, babalarının kararlarını, değerlerini ve davranışlarını inceleyerek, kendi yaşamlarında nasıl davranmaları gerektiğine dair örnekler alır. Bu otorite, çocukların güvenli bir ortamda büyümelerine yardımcı olur. Çocuğunun babayı rol model aldığını dile getiren bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

"Babası. Babayla, sureleri ve duaları öğreniyor. Kur'anı Kerim çalışıyorlar." (K4 Anne)

“Babamız. Olumsuz bir konu için yasak diyerek değil de yapmasının doğru olmama sebeplerini açıklayarak yaklaştığı için çocuğumuzda daha etkili oluyor. Bu da maneviyatı konusunda etkili olmasını sağlıyor.” (K12 Anne)

Anne, babanın özellikle rol model olmasında otorite olmasının etkisinden kaynaklı olduğunu da ifade ediyor. Bir kimsenin otorite olmasında en büyük etken tutarlılıktır. Babanın tutarlı davranışları çocukta otorite olmasını sağlıyor (Yüce, 2019).

Erkek çocukların babayı rol model almalarındaki etkenler şöyledir (Karaköse&Karaköse, 2012); erkek çocukları kimliklerini oluşturma sürecinde babalarının davranışlarını ve tutumlarını gözlemler. Baba, çocuğa erkeklik ve toplumsal cinsiyet rolleri hakkında önemli mesajlar verir. Bu nedenle baba, çocuğun kendi kimliğini şekillendirmede önemli bir figürdür.

Erkek çocuklar, babalarıyla kurdukları duygusal bağ sayesinde onlara daha fazla güven duyarlar. Bu bağ, çocuğun babasından öğrenme ve onu örnek alma isteğini artırır. Duygusal olarak güçlü bir ilişki, çocuğun babasına daha çok yaklaşmasına ve onun davranışlarını model almasına yol açar.

Baba, çocuğa yaşam becerilerini, problem çözme ve sosyal ilişkileri öğretmede önemli bir rol oynar. Çocuk, babasının yaptığı şeyleri gözlemleyerek ve deneyimleyerek öğrenir. Bu pratik öğrenme, babayı rol model almanın en somut yollarından biridir.

Toplum, erkek çocukların erkek figürlerden etkilenmesini bekler. Babalar, geleneksel olarak erkeklik normlarını temsil eder. Bu normlar, çocukların bu rolleri nasıl benimseyeceklerini ve toplumda nasıl bir yer edineceklerini şekillendirir.

Babalar, çocuklarıyla kurdukları iletişimle değerli hayat dersleri verebilirler. Bu dersler, çocukların sosyal becerilerini ve duygusal zekalarını geliştirmelerine yardımcı olur. İyi bir iletişim, babanın çocuk üzerinde kalıcı bir etki bırakmasına olanak tanır (Güngörmüş, 1997).

Erkek çocukların babalarını rol model alması, çok yönlü bir süreçtir. Kimlik gelişiminden duygusal bağlara, toplumsal normlardan pratik öğrenmeye kadar pek çok faktör, bu ilişkiyi şekillendirir. Babaların çocuklarına sağladığı olumlu örnekler, onların gelecekteki yaşamlarını ve sosyal ilişkilerini etkileyen önemli unsurlar arasında yer alır.

Erkek çocuğunun babayı rol model aldığını dile getiren ebeveynler, çocuğun bazen otorite, bazen de erkek çocukta cinsiyet özdeşimi kurmaktan kaynaklı olduğunu dile getirmişlerdir. Bazı çalışan anneler eve geldiğinde diğer ev işleriyle ilgilenirken çocukla baba ilgilendiği için çocuğun babayı rol model aldığı gözlenmiştir. Ya da annenin kendini eksik hissettiği durumlarda bu görevi babaya yükleme eğiliminde oldukları görülmüştür. Erkek çocuğunun babayı rol model aldığını dile getiren ebeveynlerden bazılarının görüşleri şöyledir:

“Babası ne yaparsa onu yapmaya çalışıyorlar. Yanına seccade serip namaz kılıyor, rol model olarak babayı örnek alıyorlar.” (K7 Anne)

“Bizim çocuğumuz erkek olduğu için erkek çocuklar daha çok babayı örnek alıyor rol model olarak öyle düşünüyorum. O nedenle baba, anneye göre rol model noktasında daha etkili gibi.” (K7 Baba)

“Erkek çocuğu olduğu için babadan çok etkileniyor. Babaya meraklı. Baba ne yapsa onu yapıyor. Babayı çok taklit ediyor. Baba namaz kılarken arkasına geçip hemen namaz kılıyor. Cinsiyetten dolayı babayı daha örnek alıyor.” (K17 Anne)

“Erkek çocuğu olduğu için babadan çok etkileniyor. Babaya meraklı. Baba ne yapsa onu yapıyor. Babayı çok taklit ediyor. Baba namaz kılarken arkasına geçip hemen namaz kılıyor. Cinsiyetten dolayı babayı daha örnek alıyor.” (K17 Anne)

“Benim yaptığım uygulamalar çok önemli çocuk beni model olarak alıyor sonuç olarak. Çocuğumla birlikte markete gidince para üstünü vermesem ya da trafikte kırmızı ışıkta geçsem bunlar çocuğa kötü örnek olacak çocuğun başına geldiğinde babam yaptı diye yapacak oysa ben bunlara dikkat ediyorum. Geçenlerde marketten alışveriş yapıp geldiğinde 10 tıl marketin fazla para verdiğini fark ettik oğlum parayı götür ver dedim ve götürdü bu olay karşısında doğru bir şey yatığı için büyük bir mutluluk yaşadık.” (K21 Baba)

“Oğlum özellikle benden etkilendiği için hareketlerime dikkat etmeye çalışıyorum. Benden kaynaklı olumsuz bir rol model olmak istemem.” (K21 Baba)

Hem anne hem babanın rol model alındığı ailelerde, ev işlerinin ortaklaşa yapılması veya evde otoritenin paylaşılmış olmasıdır. Genellikle evde iki ebeveynin de çalışıyor olduğu gözlenmiştir. Bu şekilde düşünen bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Anne ve baba ikimizin de etkili olduğunu düşünüyorum.” (K16 Anne)

“Bizim ailede ben yani anne etkili, fakat çocuğum babasını da çok gözlemler, ikimiz de etkiliyiz sanırım.” (K20 Anne)

“Babayla daha iyi sohbet ediyor. Bazı davranışları konusunda da benden etkileniyor.” (K26 Anne)

“Ne baba diyebilirim, ne anne diyebilirim. Sanırım ikimiz de etkili oluyoruz.” (K8 Anne)

“Hadis-i Şerif’te “hepiniz çobansınız, güttüğünüz sürüden mesulsünüz diyerek bu sorumluluğu hem anneye hem babaya vermiştir. Biz daha çok kız çocuklarıyla annenin, erkek çocuklarıyla babanın ilgilenmesini daha doğru buluyoruz. Tek anneye büyüyen veya tek babayla büyüyen veya ikisinin de olmadığı ortamlarda büyüyen çocuklarda ne kadar büyük eksiklikler yaşandığına şahit olmaktayız.” (K30 Baba)

“Anneyle daha çok vakit geçirdiği için en çok etkili olan anne. Baba namaz kılarken babadan da etkileniyor, yanına oturuyor. Bu anlamda babadan da etkileniyor.” (K24 Anne)

Çocuğunun manevi eğitiminde rol model olanın ‘aile büyükleri’ olduğunu belirten bazı katılımcılar şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Anneanneden etkileniyor. O namazını kılıyor, Kur’anı’nı okuyor örnek oluyor. Dualar öğretiyor. Anlatıyor, biz de anlatıyoruz; günahın niye günah olduğunu, bilimsel yollardan. Dinimizin sadece yazılanlardan ibaret olmadığını bilimsel destekli bir şekilde anlatıyoruz. Körü körüne olmalarını istemiyoruz.” (K15 Anne)

“Anneanne ve dedesinden etkileniyor. Daha küçükken dedesi namaz kılarken sırtına binerdi takla atardı, şimdilerde dedesi ve anneannesiyle birlikte abdest alıyor, birlikte

namaza duruyorlar. Dedesi ve anneannesini örnek alıyor. Dürüstlük ve ahlak çerçevesinde onlar ne yaparsa onu doğru olarak görüyor onu yapıyor. Ben akşamları ve hafta sonları ancak onunla birlikteyim.” (K25 Anne)

“Şu an ben ve anneanneden etkileniyor. Anneanneyi daha çok rol model alıyor.” (K27)

Manevi eğitimde çocuğuna rol model ‘Bakıcı’ olduğunu belirten katılımcı, bunu şu şekilde dile getirmiştir:

“Ben maneviyatta ailesinden çok şey öğrenmiş birisi değilim, maneviyatı daha çok eşimle öğrendim. Çocuğumda da maneviyatı biz bakıcımızla öğrendik, bana da çok şey öğretti kendisi ona çok şey borçluyum, çocuğumun bugünkü ahlak yapısı ve maneviyatı için. Çünkü ben çocuğumu bakıcıya bıraktığımda 11 günlüktü. Benden sonra 2. annem diyordu. Benim için çok kıymetli bir insandı. Güzel insanlara denk gelmek önemli. (K5 Anne)

Ailelerin ifadelerinden anlaşıldığı üzere ebeveynler, çocuğun, günün çocuğunluğunu; anne ile geçirdiği için ‘anne’ veya ‘aile büyükleri’ rol model- cinsiyetinden dolayı ‘baba’ rol model gibi çıkarımlarda bulunmuşlardır. Ailelerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerden çocuğun anlamlı vakit geçirdiği bireyle bağ kurduğu ve onu rol model olarak aldığı görülmüştür (Güneş, 2023).

2.4. Manevi Yönün Açığa Çıkması

‘Manevi yönün açığa çıkması’ ana teması altında 3 alt tema; yaşadığı olaylar, Ramazan Ayı, ezan şeklinde incelenmiştir.

Ailelerle görüşmelerimizde çocuğun manevi yönünün açığa çıkma konusu sorulduğunda 15 aile yaşadığı olaylar, 9 aile Ramazan Ayı, 6 aile ezan şeklinde olduğu görülmektedir.

Tablo 2.4. Manevi Yönün Açığa Çıkması

Tema	Alt Tema	f
Manevi Yönün Açığa Çıkması	Yaşadığı Olaylar	15
	Ramazan Ayı	9
	Ezan	6
	Toplam	30

Katılımcılardan bazıları, çocuğunun manevi yönünün açığa çıkmasını yaşadıkları olaylar sırasında gözlemlediklerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Çocuğumun okulu öğrencileri huzurevine ziyarete götürmüştü, oğlum orada arkadaşlarıyla birlikte merhamet duygularının çok yükseldiğini hissettiklerini söyledi.” (K30 Anne)

“Yazın kursa gitmişti. Daha sonra bir sabah korkulu bir rüya görüp uyanmış yanına gittiğimde besmele çekip dua ettiğine şahit oldum, Allah’ım beni, annemi babamı kardeşimi koru diye dua ediyordu, bu beni hem hüznlendirdi hem sevindirdi.” (K27 Anne)

“Parkta arkadaşlarıyla konuşurken kuşların kanatları var, kelebeklerin, arıların da kanatları var hepsi de uçuyor diyorlar benim kızım hepsi kendi kanatlarının büyüklüğüne küçüklüğüne göre mesafe kat edebileceklerini söylüyor, arıların görevlerinin farklı olduğunu söylüyor. Bu beni gururlandırdı.” (K29 Anne)

“Ailenin ilgisi olan konularda çocuğun da ilgisi oluyor. Mesela Ramazan’da tek başına sahura kalkmak istiyor, teravihe beni de çocuğum teşvik etti o istedi diye gittim. Çocukların bence fitratında var, ailenin bunu fark edip üzerinde durması gerekiyor.” (K13 Anne)

Ramazan, Müslümanlar için manevi derinliğin arttığı ve ibadetlerin yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu süreç, sadece yetişkinler için değil, çocuklar için de özel bir anlam taşır. Çocuklar, Ramazan Ayı’nda aileleriyle birlikte oruç tutma isteği duyarlar (Ay, 2016).

Çocuklar, ailelerinin davranışlarını gözlemleyerek öğrenirler. Ramazan ayında ailelerin oruç tutması, çocuklar üzerinde güçlü bir etki bırakır. Aile, çocuklar için en önemli rol modelleridir. Ebeveynlerin ibadetlerine tanıklık eden çocuklar, bu davranışları taklit etme isteği duyarlar. Oruç tutma, sadece bir ibadet değil, aynı zamanda aile bağlarını güçlendiren bir ritüeldir.

Ramazan, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın arttığı bir dönemdir. İftar sofralarında bir araya gelmek, aile ve arkadaşlarla birlikte olmak, çocukların manevi duygularını güçlendirir. Çocuklar, bu dönem boyunca toplumsal bir aidiyet hissi geliştirirler. Aileleriyle birlikte iftar yapmak ve oruç tutmak, onlara bu duyguyu pekiştirir.

Oruç, çocuklara ibadet bilincini aşlamak için önemli bir fırsattır. Çocuklar, oruç tutarak sabır, irade gücü ve öz disiplin gibi değerleri öğrenirler. Ramazan ayında oruç tutma isteği, onların bu değerlere yönelmesini sağlar. Ayrıca, oruç tutma süreci, çocukların manevi yönlerini besler ve onlara ruhsal bir derinlik kazandırır.

Ramazan ayı, duaların ve ibadetlerin yoğunlaştığı bir dönemdir. Çocuklar, aileleriyle birlikte dua etme ve ibadet etme fırsatı bulurlar. Bu durum, onların manevi duygularını geliştirmelerine yardımcı olur. Çocuklar, duaların gücünü ve ibadetlerin önemini deneyimleyerek, bu alışkanlıkları hayatlarına entegre ederler.

Ramazan, çocuklar için dini eğitim açısından önemli bir fırsattır. Aileler, çocuklara oruç tutmanın anlamını, Kuran’ın önemini ve Ramazan’ın ruhunu anlatma şansı bulurlar. Bu süreç, çocukların dini bilgilerini artırırken manevi gelişimlerine de katkı sağlar.

Ramazan ayında çocukların oruç tutma isteği, manevi bir yolculuğun başlangıcını simgeler. Ailelerin, bu isteği desteklemesi ve çocukları bu süreçte yönlendirmesi büyük önem taşır.

Ramazan, çocuklar için sadece bir ibadet değil, aynı zamanda manevi değerlerin, aile bağlarının ve toplumsal hislerin güçlendiği bir dönemdir. Bu dönemde sağlanan deneyimler, çocukların gelecekteki dini hayatlarını ve manevi gelişimlerini olumlu yönde etkileyecektir.

Çocukların ilk tecrübe ettiği ibadetlerden birisinin de oruç olduğunu görmekteyiz. Toplumumuzun büyük çoğunluğunun oruç ibadetini uyguluyor olmasının bunda etkili olduğunu söyleyebiliriz. Çocuğun manevi yönünün açığa çıkmasını Ramazan Ayı'nda gözlemleyen bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

“İlk oruç tuttuğunda ödüllendirilmesi ibadetin sonucunda mutlu olacağını bilmesi onu manevi yönden besliyor.” (K13 Anne)

“Namaz kıldığımızı gördüğünde o da yanımıza geliyor. Ramazan ayında iftar mı? Sahur mu? Sorguluyor ve sahurda beni kaldırın diyor. Evde manevi bir atmosfer olunca doğal olarak çocuk da bundan etkileniyor. Bu yıl ‘Ramazan Ayı’nda oruç tutmak istedi, su içerken ay! Ben orucum diyerek hatırladı.” (K24 Anne)

“Komşumuz bu yıl oğlumun oruç tuttuğunu öğrenmişti. Her gün ona iftarlık veriyordu. Bu oğlumun sahura istekli kalkmasına ve orucu isteyerek tutmasında çok etkili oldu.” (K12 anne)

Ezan, İslam dininin çağrısı olarak önemli bir yere sahiptir. Çocuklar, ezanın melodik çağrısını duyduklarında çeşitli duygusal ve davranışsal tepkiler gösterirler.

Ezan, sadece bir çağrı değil, aynı zamanda Allah’a olan sevgi ve saygıyı ifade eden bir gelenektir. Çocuklar, ezanı duyduklarında, bu ritüelin kutsal olduğunu hissederler. Ebeveynlerin ezana gösterdiği saygı ve ibadet sırasında sergiledikleri tutum, çocukların ezana olan bakış açılarını şekillendirir.

Çocuklar, ailelerini gözlemleyerek öğrenirler. Ebeveynler ezan okunduğunda saygı gösteriyor, namaz kılmaya geçiyorlarsa, çocuklar da bu davranışları taklit etme eğiliminde olurlar. Ebeveynlerin, ezan okunurken oturması veya saygıdan durması, çocuklara saygının önemini öğretir. Bu, onların dini değerlere saygı duymalarını pekiştirir.

Ezan, çocuklarda manevi duyguları uyandırır. İbadetin ne kadar önemli olduğunu kavramalarına yardımcı olur. Ezanı duyduklarında, ibadetin zamanı geldiğini anlarlar ve bu durum, onların ruhsal gelişimlerini destekler. Çocuklar, ibadetin bir parçası olduklarını hissettiklerinde, kendilerini toplumsal ve dini bir bütünün parçası olarak görmeye başlarlar.

Ezanın önemi, çocuklara dini eğitim açısından bir fırsat sunar. Aileler, ezan okunduğunda çocuklara neden saygı gösterilmesi gerektiğini, namazın önemini ve Allah’a olan bağlılıklarını anlatabilirler. Bu süreç, çocukların dini değerleri öğrenmelerini ve benimsemelerini sağlar.

Çocuklar, ezanın manevi atmosferinden etkilenir ve bu durum, onların dini duygularını ve ibadet anlayışlarını şekillendirir. Ebeveynlerin sergilediği tutum, çocukların ezana ve ibadete olan saygılarını pekiştirir. Ezan, çocukların dini kimliklerini ve manevi gelişimlerini

destekleyen önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda, ezanın duyulduğu anların, çocuklar için bir eğitim fırsatı olduğunu unutmamak gerekir.

Çocuğunun manevi yönünün açığa çıkmasını ezanla gözlemleyen bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

“Kızıma bir keresinde ezan okunurken yatılmayacağını söyledim daha sonra her ezan okunduğunda özellikle sabah ezanında baba kalk, anne kalk diye bizi kaldırıyor” (K10 Baba)

“Ezan okunduğunda şimdi ne söylüyor diyor, ezanın Türkçe anlamını söylüyorum, namaz kılarken o da yanıma geliyor benim yaptıklarımı yapıyor, şimdi biz iyilik yaptık, iyilik kazanacak, diyor.” (K29 Anne)

2.5. Baş Etmede Maneviyatın Etkisi

‘Baş etmede maneviyatın etkisi’ ana teması altında 2 alt tema; ne yapacağını bilme, yaşı küçük, şeklinde incelenmiştir.

Ailelerle görüşmelerimizde çocuğun olumsuz bir durumla karşılaşması durumunda başetmesi konusu sorulduğunda, 19 aile ne yapacağını bilir, 11 aile ise yaşı küçük şeklinde ifade etmiştir.

Tablo 2.5. Baş Etmede Maneviyatın Etkisi

Tema	Alt Tema	f
Baş Etmede Maneviyatın Etkisi	Ne Yapacağını Bilme	19
	Yaşı küçük	11
	Toplam	30

Manevi yön, çocukların duygusal ve psikolojik gelişimlerinde önemli bir rol oynar. Maneviyat, çocukların karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştıran bir araç olarak işlev görür. İşte bu bağlamda, çocukların baş etme mekanizmalarında manevi yönlerinin etkisini inceleyecek olursak, çocuklar, zorluklarla karşılaştıklarında manevi değerlere yönelerek duygusal destek bulabilirler. İnançları ve manevi pratikleri, onlara huzur ve güven duygusu kazandırır. Bu, zor zamanlarda dayanıklılıklarını artırır ve başa çıkma becerilerini geliştirir. Örneğin, dua etme gibi uygulamalar, çocukların stresle başa çıkmalarına yardımcı olur (Yiğit, 2022).

Maneviyat, çocuklara yaşamın anlamını ve zorlukların üstesinden gelme sebeplerini anlama fırsatı sunar. Dini öğretiler, onlara yaşadıkları olumsuzlukların geçici olduğunu ve her şeyin bir anlamı olduğunu öğretir. Bu perspektif, çocukların sorunlarla daha sağlıklı bir şekilde başa çıkmalarını sağlar.

Manevi değerler, çocukları toplumsal bağlar kurmaya teşvik eder. Aile, arkadaşlar ve topluluk, manevi pratikler etrafında bir araya gelirler. Bu dayanışma, çocukların baş etme becerilerini güçlendirir. Aile ve topluluk desteği, zorlukların üstesinden gelmek için önemli bir kaynak oluşturmaz.

Manevi boyut, çocukların kendilerini tanımlarına ve içsel huzur bulmalarına yardımcı olur. Kendine dönme, öz farkındalık ve duygularını anlama, çocukların stresle başa çıkma yeteneklerini geliştirir. Bu, onlara güçlü bir kimlik kazandırarak, zorluklarla daha kararlı bir şekilde yüzleşmelerini sağlar.

Maneviyat, çocuklara dayanışma, sevgi, hoşgörü ve sabır gibi değerleri öğretir. Bu değerler, çocukların sosyal ilişkilerinde ve başa çıkma stratejilerinde önemli bir yere sahiptir. Dini öğretiler aracılığıyla, çocuklar başkalarıyla empati kurmayı ve zor zamanlarda yardım etmeyi öğrenirler.

Manevi boyut, çocukların baş etme becerilerini güçlendiren önemli bir faktördür. Duygusal destek sağlama, anlam arayışı, toplumsal bağlar kurma, öz farkındalık ve değerlerin öğretilmesi, çocukların zorluklarla başa çıkmalarında etkili rol oynar. Bu nedenle, çocukların manevi gelişimlerine önem vermek, onların ruhsal ve duygusal sağlığı için önemli bir adımdır.

Manevi eğitim, çocuklara zorluklarla baş etme konusunda önemli bir destek sağlar. Dini inançlar ve manevi değerler, çocukların stresle başa çıkmalarına ve zorlu yaşam koşullarında dayanıklılık göstermelerine yardımcı olur. Bu, onların ruhsal sağlıklarını korumalarına katkı sağlar.

Ailelerle yaptığımız görüşmelerde baş etmede maneviyatın etkili olduğunu çocuğun olumsuz bir durumla karşılaşması halinde başedebileceğini belirten bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Olumsuz bir şeyle karşılaştığında duanın gücüne inanır, ona sığınır.” (K12 Anne)

“Evet, düşünüyorum. Parkta arkadaşlarıyla konuşurken kuşların kanatları var, kelebeklerin, arıların da kanatları var hepsi de uçuyor diyorlar benim kızım hepsi kendi kanatlarının büyüklüğüne küçüklüğüne göre mesafe kat edebileceklerini söylüyor, arıların görevlerinin farklı olduğunu söylüyor. Bu beni gururlandırdı.” (K29 Anne)

“Düşünüyorum, evet. Ben evde yokken evin önünde bekliyor, paniklemiyor. Almaya okula gitmediğimde öğretmenine beni aratıyor, korkmuyor, ya da çaresiz hissetmiyor.” (K18 Anne)

“Çocuğum maneviyatı sayesinde karşılaştığı durumlarla başedebilecektir. Yeni nesil gümbür gümbür geliyor. Manevi yönü sağlam olması için elimizden geleni yapıyoruz. Bu

sayede kendisini her türlü kötülükten koruyabilecektir. Maneviyat çok önemli, geleceğini de etkiler. Manevi boşluk insanı daima büyük sıkıntıların içine sokuyor.” (K15 Anne)

“Evet, düşünürüm, hastaysa Fatıha Suresi’ni okuyor, sınavlara girerken ‘Rabbi yessir’ duasını okuyor. Bunları görmek çok hoşuma gidiyor.” (K28 Anne)

“Evet bazen okulda olumsuz davranışlar yaşadığı oluyor. Kimi zaman arkadaşları, kimi zaman öğretmenleriyle etkileşimi noktasında haksızlığa uğradığını düşünüyor. Bunu da bir sabır vesilesi olduğunu düşünüyor. Eğer, hakkını arama gayreti içerisindeyse manevi mecralardan güç alarak bunda da vardır bir hayır diyerek kendini rahatlatabiliyor.” (K7 Baba)

“Yalan söylendiğinde yanlış diyebiliyor veya bir şeyini paylaşmak istemediğinde Allah paylaşanları sever diye hatırladığında paylaşması kolaylaşabiliyor, bu şekilde kendince çözüm üretebiliyor.” (K6 Anne)

“Olumsuz bir durumla karşılaştığında baş edeceğini düşünüyorum. Çünkü kendim de bu kullanmaysa kullanıyorum; Allah bizi görüyor, bu sevap, bu günah gibi kategorize edip kullanıyorum.” (K24 Anne)

“Maneviyat çok önemli, çocuğun manevi yapısı güçlü olursa buna sabredebilecek, çözümler üretebilecektir. Bu yüzden de maneviyat çok önemli. Çocuğum bir keresinde okuldan geldiğinde anne okulda arkadaşına çok sinirlendim ona bir yumruk patlatmak istedim sonra sabrettim ve vurmam diyordum.” (K30 Anne)

“Evet, düşünüyorum. En azından yazın Kur’an kursuna gönderdik. Çocuğumuzun yemek yeme alışkanlığı değişti. Tabaklarında bir lokma yemek bırakmıyor, sofradan kalkarken ellerine sağlık anne diyor, güzel davranışlar öğrendiler, bunlar güzel, gördüklerini hemen öğreniyorlar, bu yüzden olumsuz ortamlara sokmamaya çalışıyorum. Zihinleri çok açık.” (K8 Anne)

“ Kardeşini de hemen uyarıyor. Yaptığın bu davranış yanlıştı diyerek.” (K8 Baba)

“Evet, düşünüyorum. İşte anne böyle yapacaktım bu günah doğru bir davranış değil diye kendimi tuttum diyor.” (K15 Anne)

Katılımcı baba bu konuyla ilgili çocuğuyla yaşadığı bir olayı şöyle anlattı:

“Bir keresinde annesi uyuyormuş, ben kapıyı çaldım, ben geldiğimi söyledim, beni hemen tanıdı, babam dedi, kapının sadece içerden açılan üst kelepçesi kapalıymış ben bunu dışarda olduğum için fark edememiştım, kızım kapıyı açar mısın dedim, bekliyordum bir süre sonra kapı açıldı ve bana baba kapıyı hemen açma dedi tamam kızım dedim sonra açabilirsin dedi kapıyı açtığımda şok olmuştım, o zaman daha küçüktü, mutfaktan boyundan büyük olan sandalyeyi getirip üzerine çıkmış, üst kelepçeyi açmış, hemen açmamamı söylemiş (hemen açarsam sandalyenin düşeceğini kestirebilmiş) ti ve sonra sandalyeyi biraz uzaklaştırıp aç baba demişti. Gördüklerim karşısında hayrete düşmüştüm, zira bunları planlayıp yapabilecek ne yaşta ne boyda değildi bana göre bu olanlara annesi uyanıp yanımıza geldiğinde o da hayret etmişti. Kendinden büyük çözümler üretebiliyor. Bu onun maneviyatı sayesinde oluyor bence.” (K1 Baba)

Şeklinde ifade etmiştir. Görüyoruz ki bazen çocuklar anne babalarını hayrete düşürecek çözümler üretebiliyor.

Bu soruya çocuğu genelde anaokul veya ilkokulda olan bazı aileler baş edebilmek için çocuklarının henüz küçük olduğunu belirtirken bazı aileler de çocuğunun bazı durumlarda küçüklüğüne rağmen kendince çözümler ürettiğini dile getirmiştir. Bazı katılımcılar da şu an

yapamasa da ileri de şu an öğrendikleriyle çözümler üreteceğine inandıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Yaşı şu an çok küçük yaşı büyüyünce daha net görebileceğimizi düşünüyorum. Biz şimdi öğretiyoruz. Büyüyünce doğruyu yanlış daha güzel ayırt edebilecektir.” (K9 Baba)

“Çocuğumun yaş grubu için onu düşünmüyorum. Henüz çok küçük.” (K25 Anne)

“Henüz değil, olumsuz durumlarda profesyonel bir destek alması gerektiğini düşünürüm ki kolay baş edebilsin. Yaşı küçük olduğu için. Okulda farklı bir sınıfta zorbalık gören bir çocuk görmüş onu korumaya çalışmış. Biz yapamaz zannetsek de o bazı olayları kendi başına çözebilmiş olması da bizi sevindiriyor.” (K22 Anne)

“Şu an düşünemem, küçük. Benim veya babanın desteğine ihtiyaç duyacaktır.” (K17 Anne)

“Şu an ki yaşında çok etkilendiği bir şey olduğunu düşünmüyorum. Yalan söylendiğinde yanlış diyebiliyor veya bir şeyini paylaşmak istemediğinde Allah paylaşılanları sever diye hatırladığında paylaşması kolaylaşabiliyor. Bazen zorluk yaşadığımda böyle yaparsan Allah seni sever diye çocuğumu sevgiye kanalize etmeye çalışıyorum. Eskiden bizi Allah böyle yaparsan seni şöyle yapar diye korkuturlardı. Ben sevgiye kanalize etmeye çalışıyorum.” (K6 Anne)

“Yok. Küçük bir melek zaten. Sorguluyor, cinsiyeti var mı? Yarısı erkek yarısı kadın mı? Çok sorguluyor, bu tarz durumları. Sen gördün mü? Soyut düşünemediği için. İnancını önemsiyorum, inanması gerektiğini. İnanmazsa bocalar. İnsanı düzenli ve ayakta tutan en önemli kavram inanç ve bir Yaradan’ın var olduğuna inanmak.” (K5 Anne)

Aslında küçük olarak gördüğümüz çocuğumuz gün içerisinde karşılaştığı durumlarla baş etmektedir. Acıktığında acıktığını söylemesi bir baş etmedir, annesi yemek yaparken tezgaha uzanmaya çalışması, sandalye getirip üzerine çıkması bu durumla baş etmesidir. Çocuk kendini ifade etmeye başladığı andan itibaren gördüğünü öğreniyor ve yaşına göre gücü yettiği ölçüde karşılaştığı durumla baş edebiliyor (Erdoğan, 2018).

2.6. Manevi Gelişimin Geleceğe Olumlu Yansıması

‘Manevi gelişimin geleceğe olumlu yansıması’ ana teması altında 3 alt tema; sokak hayvanlarına yardım, yaşlılara yardım, insanlarla iletişim, şeklinde incelenmiştir.

Ailelerle görüşmelerimizde çocuğun manevi gelişiminin çocuğun geleceğine olumlu yansıması sorulduğunda 8 aile sokak hayvanlarına, 9 aile yaşlılara yardım, 13 aile insanlarla iletişim şeklinde ifade etmiştir.

Tablo 2.6. Manevi Gelişimin Geleceğe Olumlu Yansıması

Tema	Alt Tema	f
Manevi Gelişimin Geleceğe Olumlu Yansıması	Sokak Hayvanlarına Yardım	8
	Yaşlılara Yardım	9
	İnsanlarla İletişim	13
	Toplam	30

Çocukların manevi yönü, empatinin, merhametin ve sorumluluk duygusunun gelişiminde önemli bir rol oynar. Sokak hayvanlarına yardım etme isteği, bu manevi yönün somut bir ifadesi olarak karşımıza çıkar.

Çocuklar, sokak hayvanlarının zor koşullarını gözlemleyerek empati kurmayı öğrenirler. Hayvanların acı çektiğini veya yardıma ihtiyacı olduğunu fark ettiklerinde, duygusal bir bağ kurarak onlara yardım etme isteği doğar. Bu süreç, çocukların başkalarının duygularını anlama yeteneklerini güçlendirir.

Sokak hayvanlarına yardım etme, çocuklara sorumluluk duygusunu aşılır. Onların ihtiyaçlarını karşılamak, beslemek veya barınma sağlamak gibi görevler, çocukların hem bireysel hem de toplumsal sorumluluklarını hissetmelerine yardımcı olur. Bu, manevi değerlerin pratikte uygulanmasına imkan tanır.

Aileler, çocukları sokak hayvanlarına yardım etmeye teşvik ederek, onları olumlu davranışlarla buluşturabilir. Bu tür faaliyetler, çocukların manevi yönlerini güçlendirirken, aynı zamanda topluma faydalı birer birey olmalarını sağlar. Ebeveynler, bu süreçte çocuklara rehberlik ederek manevi değerlerin önemini vurgulayabilirler.

Sokak hayvanlarına yapılan yardımlar, çocukların bağlılık ve sevgi duygularını geliştirir. Hayvanlarla olan etkileşimleri, merhamet duygusunu pekiştirir. Bu da, çocukların manevi yönlerini besler ve onların dünyaya daha sevgi dolu bir bakış açısı geliştirmelerine yardımcı olur.

Sokak hayvanlarına yardım etmek, çocukların toplumsal sorumluluklarını anlamalarına katkı olur. Bu süreç, onları çevresindeki sorunlara duyarlı hale getirir. Hayvanların ihtiyaçları üzerinden toplumsal sorunlara dikkat çekmek, çocukların manevi yönlerini daha geniş bir perspektiften değerlendirmelerini sağlar.

Çocukların sokak hayvanlarına yardım etme isteği, onların manevi yönlerinin bir yansımasıdır. Empati, sorumluluk bilinci, iyi davranışların teşvik edilmesi, sevgi ve bağlılık gibi değerler, çocukların bu konuda aktif olmalarını sağlar. Bu tür deneyimler, çocukların ruhsal ve duygusal gelişimlerini destekleyerek, topluma duyarlı bireyler olmalarına katkıda bulunur.

Ailelerle görüşmelerimizde çocuğun manevi eğitiminin onun geleceğine olumlu yansıması konusunda özellikle sokak hayvanları konusunda 'gözlemliyoruz' şeklinde ifade eden bazı katılımcıların ifadeleri şöyledir:

"Çocuğumla yazın çok sıcak bir günde parka giderken yere serilmiş, dili dışarda, halsiz bir köpek gördük. Kızım anne dili neden dışarda diye sordu ben de hava sıcak, çok susamış ondan diye cevap verdim. Kızım hemen markete gidelim diye beni çekti, gittik su aldık su verebileceğimiz bir kap bulduk ve suyu doldurduk, köpek suyu görünce hemen içmeye başladı kızım çok mutlu olmuştu. Kızımın köpeğe su içirmek için koşurması beni çok duygulandırdı." (K11 Anne)

"Hayvanlara aşırı derecede merhametli, yolda yatan bir köpek gördü köpek mutsuz diye çok mutsuz oldu, üzüldü." (K17 Anne)

Çocukların manevi gelişimi, toplumun değerleriyle şekillenir ve yaşlılara yardım etmek bu değerlerin pekiştirilmesinde etkin bir rol oynar.

Yaşlılara yardım etmek, çocukların empati duygusunu geliştirmesine yardımcı olur (Arpacı&Şahin, 2015) Başkalarının ihtiyaçlarını anlamak ve bu ihtiyaçlara duyarlı olmak, çocukların duygusal zekalarını artırır. Yaşlılarla etkileşimde bulunmak, onların yaşam hikayelerini dinleyerek hayatın farklı yönlerini öğrenmelerine olanak tanır.

Yaşlılara yardım, çocuklara toplumsal sorumluluk bilincini aşılar. Bu tür faaliyetler, onların topluma katkıda bulunma isteğini artırır ve sosyal sorumluluklarını yerine getirmeye yönlendirir. Bu, manevi değerlerin toplumda nasıl yer bulduğunu gösterir.

Yaşlılar, hayat tecrübeleri ve bilgileriyle çocuklara değerli dersler verebilirler. Çocuklar, yaşlılarla zaman geçirerek saygı, hoşgörü ve dayanışma gibi manevi değerleri öğrenirler. Bu değerler, bireylerin ahlaki gelişimine katkıda bulunur.

Yaşlılarla yapılan yardımlar, aile içindeki bağları güçlendirir. Çocuklar, aileleriyle birlikte yaşlılara yardım ettiğinde, bu tür etkinlikler aile birliğini pekiştirir ve ortak değerleri paylaşmalarını sağlar.

Yaşlılara yardım etmek, çocuklara manevi bir tatmin duygusu kazandırır. İyilik yapmanın verdiği huzur, onların içsel gelişimlerine olumlu katkı sağlar. Bu deneyim, onları daha anlayışlı ve duyarlı bireyler haline getirir.

Yaşlılara yardım etmek, çocuklara yaşamın döngüsünü anlamalarına yardımcı olur. Yaşlanma ve hayatın farklı evreleri hakkında bilgi sahibi olmak, onların ölüm ve yaşam konusundaki algılarını genişletir.

Çocukların manevi gelişiminde yaşlılara yardım etmek, empati, toplumsal sorumluluk, değer aktarımı ve manevi tatmin gibi birçok açıdan fayda sağlar. Bu tür etkinlikler, çocukların karakter gelişimini desteklerken, toplumsal bağlılıklarını da güçlendirir. Bu nedenle, yaşlılara yardım etme alışkanlığı, manevi eğitimin önemli bir parçası olarak görülmelidir. Katılımcılardan bazıları görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Çocuğumda yaşlılara merhamet olarak çok yoğun yaşadığını görüyorum. Bize yılın belli zamanlarında eşimin dedesi geliyor, bizde misafir oluyor. Onun namaz kılması tespih çekmesi kızımın da dikkatini çekiyor. Dede buradayken ona yardım ediyor, evdeki bu hal onda mutluluk uyandırıyor.” (K22 Anne)

“Büyüklerine karşı çok saygılıdır. Bir büyük dışardan içeri girdiğinde ayağa kalkarlar, gerkirse yer gösterirler., yardım ederler. Bunun ailede gördüklerinden kaynaklandığını düşünüyorum.” (K20 Anne)

Çocuklar aile bireylerinin birbiriyle iletişimini, yaptıkları hareketleri sürekli gözlemlerler. Bu doğrultuda aile büyükleri ve yakın çevre ile sosyal iletişim sağlarlar. Çocuğun, ailesinden ve yakın çevresinden edindiği deneyimlerin onun, insan iletişimlerinde ve okul hayatında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Çocuklar insan ilişkilerinde daha duyarlı davranırlar, duygularını bizden daha hızlı ifade edebilirler. Yaşlarına göre kendilerini korumaları gereken yerleri çok iyi ayırt edebilirler. Bu onlara verilmiş bir yetenektir (Erdoğan, 2018).

Çocuğunun manevi gelişimini insan ilişkilerinde gözlemleyen katılımcıların genellikle kısa cevaplar verdiği gözlemlenmiştir. Bu durumun, ailenin çocuğun yanında olduğu durumlarda çocuğa müdahale etmesi ya da ebeveyni yanında olduğu için çocuğun çekimser davranmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bu yüzden örneklerin az olduğunu söyleyebiliriz. Bu katılımcılardan bazıları şöyle ifade etmiştir:

“Çocuğum asansöre bindiğinde büyüklerine saygılı davranır, okulda arkadaşlarına kibar davranır, öğretmeni onu örnek gösterir.” (K14 Anne)

“..... geçenlerde evde yaptığı bir deneyi okulda da yaptı 1.lık aldı. Henüz anaokuluna gidiyor. Evdeki öğrendiklerini arkadaşlarıyla paylaşmak onlara da öğretmek istiyor, bu onun çok hoşuna gidiyor.” (K29 Anne)

“ bunu hem çocuğumda hem öğretmen olarak öğrencilerimde gözlemliyorum. Manevi eğitim alan çocukların hayata bakış açıları daha farklı ve hayatta daha başarılı olduklarını düşünüyorum ya da hayatta tehlikeli şeylerden kendilerini daha güzel soyutladıklarını gözlemliyorum.” (K24 Anne)

2.7. Çocuğun Manevi Eğitiminde Destek Alınması

‘Çocuğun Manevi Eğitiminde Destek Alınması’ ana teması altında 4 alt tema; aile büyükleri, Diyanet, özel kurumlar-özel öğretici, destek almayan, şeklinde incelenmiştir

Ailelerle görüşmelerimizde çocuğun manevi eğitiminde destek alınması sorulduğunda 6 aile özel kurum-özel öğretici, 10 aile Diyanet, 7 aile büyükleri, 7 aile de destek almadığı şeklinde ifade etmiştir.

Tablo 2.7. Çocuğun Manevi Eğitiminde Destek Alınması

Tema	Alt Tema	f
Çocuğun Manevi Eğitiminde Destek Alınması	Aile Büyükleri	7
	Diyanet	10
	Özel Kurum-Özel Öğretici	6
	Destek Almayan	7
	Toplam	30

Çocukların manevi eğitimi, bireylerin değerler dünyasını şekillendiren önemli bir süreçtir. Bu süreçte Diyanet, aile büyükleri ve özel kurumlar önemli roller üstlenir. Bunların her birini görüşme yaptığımız ailemizden aldığımız verilerle değerlendirelim.

Aile büyükleri, çocuklar için önemli rol modellerdir. Onların değerleri, ibadetleri ve yaşam tarzları, çocukların manevi gelişiminde belirleyici bir etki yaratır.

Aile büyükleri, hayat tecrübelerini paylaşarak çocuklara manevi değerleri öğretir. Hikayeleri, dersleri ve öğütleri, çocukların dünya görüşlerini şekillendirir.

Aile büyükleri, çocukların manevi gelişiminde duygusal ve psikolojik destek sunar. Bu destek, çocukların kendilerini güvende hissetmelerini sağlar.

Ailelerle görüşmelerimizde çocuğun manevi eğitiminde destek alınması konusunda ya ailede iki ebeveyn de çalışıyor ya da aile büyükleri ile iletişimin düzenli olmasının etkili olduğu gözlenmektedir. Aile büyüklerinin, özellikle kendileri işte iken çocuklarının yanında olması ebeveynlere büyük güven sağlamakta işlerini daha verimli yapmalarına olanak sağlamaktadır. Kendileri eve geldiğinde çocuklarının mutlu olması bu güvenin sayesinde olmaktadır. Aile büyüklerinden destek alan katılımcılardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Biz çalıştığımız için anneanneden destek alıyoruz, eve geldiğimizde çocuğumuzu mutlu görmek bize güven veriyor. Şu an anneanne ve biz yeterliyiz.” (K10 Baba)

“Komşularımızla camiye hep birlikte gideriz. Babanne, anneanne bu konuda destektir. Kandil günlerinde kart yapıp ‘bugün bize davetlisiniz’ diye, bunlar çocuğumuzun çok hoşuna gider. Maneviyatını olumlu etkiler.” (K17 Anne)

Diyanet, dini eğitimi destekleyen çeşitli programlar ve kurslar sunar. Bu eğitimler, çocuklara manevi değerleri, ibadetleri ve ahlaki prensipleri öğretir (Gül, 2010).

Diyanet, çocuklar için uygun dini kitaplar ve materyaller sağlar. Bu kaynaklar, çocukların inançlarını ve değerlerini anlamalarına yardımcı olur.

Diyanet, toplumda manevi bilinci artırmak amacıyla çeşitli sosyal projeler düzenler. Bu etkinlikler, çocukların toplumsal sorumluluklarını pekiştirir. Diyanet’in 4-6 yaş grubu ve yaz aylarındaki çalışmaları, toplumun ilgisini çekmektedir. Katılımcı ailelerden çoğunluğun da özellikle çocuklarını Diyanet kurslarını tercih ettiği görülmektedir. Bunda Diyanet’in uzman kadro ile çalışması, değerler eğitimine önem verilmesi, güncel ve ahlaki konuların alışkanlıklara dönüştürülmesinde aileyle etkileşimde olunması, ulaşımı kolay ve merkezi noktalara kurslar açılması gibi durumların etkili olduğunu söylemek mümkündür. Diyanet’ten eğitim aldıklarını belirten bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Özellikle küçük yaştan itibaren Diyanet’in kreşine gitmesi, çocuğumuzda manevi bir farkındalık oluşturdu. Bazı bu tarz şeyler terimlerle başlıyor. Sabır gibi ahlak gibi Kur’an gibi peygamber gibi cami gibi şeyler, onu etkiledi, bu eğitim hem çocuğun manevi literatür kazanmasını sağladı hem de bazı şeyleri sorgulamasını yani dine dair şeyleri öğrenmek istemesini tetikledi diye düşünüyorum. Tamamen küçük yaşlarda almış olduğu eğitimler manevi gelişimine etkili oldu diyebilirim.” (K7 Baba)

“Keşke okullarda da hatta anaokullarında da bunu yapabilsek, paylaşmak güzeldir, diyoruz, çocuk benim olanı niye paylaşayım ki diye düşünüyor, maneviyatta ‘bunu yaparsan Allah seni sever’in ne kadar etkili olduğunu gördüm o yüzden 4-6 yaş Kur’an kursuna gönderdim, keşke bunu sadece Kur’an kurslarından beklemesek, okullarda da dini ifadeleri kullanabilesek. Sanırım karma toplum yapımızdan dolayı bu mümkün değil.” (K6 Anne)

Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı özel eğitim kurumları, manevi gelişimi destekleyen programlar sunar. Bu kurumlar, farklı bakış açıları ve yöntemler ile çocukların manevi değerlerini pekiştirmeyi amaçlar. Manevi eğitim konusunda düzenlenen atölye ve seminerler, çocukların sosyal becerilerini geliştirmelerine ve manevi değerleri anlamalarına yardımcı olur.

Özel kurumlar, ailelere ve çocuklara manevi destek sağlayan gruplar oluşturabilir. Bu gruplar, deneyimlerin paylaşılması ve yardımlaşma fırsatları sunar. Özel kurumlardan ve özel öğretici şeklinde destek alan bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Özel bir kurumdan destek alıyorum, haftanın belirli günlerinde özel ders alıyor, çocuğum bu dersleri çok severek gidiyor, manevi eğitim böyle özel kurumlarda alanında uzman kişiler tarafından verilmesi çocuğa güzel etki ediyor.” (K28 Anne)

“Din soyut bir kavram olduğu için küçüklükten sadece algılayabildiği kadar hayatımızda olduğu kadarıyla biliyor, Allah’ın 1 olduğunu, namazın nasıl kılındığını, namazdan önce abdest alındığını, orucun ne olduğunu biliyor, Allah’ın varlığını biliyor, Allah’ı yaşı gereği insan olduğunu düşünüyor. Bir anne olarak hayatımızın içinde olanları biliyor. Kur’an’ı ve

din konularını iyi bilen bir eğitimciden öğrenmesi gerektiğini düşünüyorum. Yaşına uygun kurumlardan destek alacağım.” (K24 Anne)

“Yaz aylarında özel hoca tutuyorum, anne babadan aldığını görerek alıyor, kendi öğrenmesi gerekenler için dışardan destek şart bence. Bu da en etkili özel hocayla oluyor diye düşünüyorum.” (K22 Anne)

Çocuğun manevi eğitiminde, Diyanet, aile büyükleri ve özel kurumların, sağladığı destekler, çocukların sağlıklı bir manevi gelişim geçirmelerini sağlarken toplumsal değerlerin de korunmasına yardımcı olmaktadır. Çocuklar, bu destekler sayesinde, inançlarını, ahlaki değerlerini ve sosyal sorumluluklarını daha iyi anlar ve uygular.

Ailelerle görüşmelerimizde çocuğun manevi eğitiminde dışardan destek almadıklarını belirten aileler, genellikle manevi eğitimin, ailede, hayatın içinde yaşayarak verilmesini doğru bulan ailelerdir. Çocuğun hayattan soyutlanmadan kendileriyle birlikte yaşayarak öğreneceği, çocuğun doğumuyla başladığı hayat boyu devam eden bir süreç olduğunu vurgulamaktadırlar. Bunun yanında eşinin işi gereği alamadığını belirten anne, bundan duyduğu üzüntüsünü dile getirmiş ve bunu ileriki yaşlarında telafi yoluna gittiğini söylemiştir. Aileler manevi eğitimin eksikliğinin çocuğunda boşluk oluşturacağı düşüncesinden kaynaklı olarak manevi eğitimin özellikle ailede verilmesi gerektiği görüşünde oldukları gözlenmiştir. Ailelerin görüşleri bu yönde olmuştur. Bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

“Ben çocuğun manevi eğitimini ve temel eğitimini de aileden alması gerektiğini düşünüyorum ve bununla şu yaşımdan sonra gibi bir şey olmadığını söylemek istiyorum. Yani çocuğun ay olarak veya yaş olarak belirtmem gerekirse diyelim işte 6 ay ya da bir yıl 3 yaşından sonra gibi kesinlikle bir şey olmayıp en küçük çocuk ne zaman algılayabiliyorsa onu doğduğu andan itibaren zaten bir birey olarak yaklaşmamız gerektiğini düşünüyorum. Bunun da gelişimine göre olması gerektiği düşüncesindeyim.” (K1 Baba)

“Destek almadık eşimin işi gereği hep askeri lojmanlarda kaldık ve dini eğitim veren yerler hem uzaktı hem çevre hoş karşılamıyordu öyle olunca alamadık.” (K27 Anne)

“Dışarıdan destek almıyorum, buna gerek duymuyorum, ben çocuğuma bu konuda yeterli olduğumu düşünüyorum. Milli Eğitim Müdürlüklerinin özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerini atama konusunda hassas davranmaları gerektiğini gerek hizmet içi kursları gerek farklı şekillerde özel kriterler koymasına gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu öğretmenler çocuklara sade kendini değil iyi olursa dini sevdirebilir, olumsuz tutum ve davranışları nedeniyle çocukları dinden soğutabiliyor. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri daha donanımlı ve çocukların güncel sorularına daima cevaplara hazır olmaları gerektiğini düşünüyorum.” (K20 Anne)

“Herkes kendi çocuğundan sorumlu, nasıl ki herkes kapısının önünü temiz tutarsa çevre temiz olur, aynı şekilde herkes kendi çocuğuna eğitim verirse ahlaki anlamda toplum ahlaklı olur.” (K3 Anne)

“Rehber olarak, danışman olarak akıl akıldan üstündür diyerek, gözlem yaparak kendime çeki düzen veriyorum. Başkalarının çocuklarına olan tavırlarına dikkat ediyorum çocuk sert tepki veriyorsa bu doğru değil, eğer çocuk anneye yumuşak tepki verirse bu doğru diye ben de doğru davranışı kendime pay çıkararak alıyorum, çocuğuma kendim öğretiyorum.” (K29 Anne)

“Özel bir eğitim almadım. Kendi ailemden gördüğüm şekilde evde eğitim verdim. Sofra konusunda, oturma kalkma konusunda, büyüklerin yanında konuşmama konusunda, eve misafir geldiğinde hoş geldin demesi konusunda, misafir giderken güle güle denmesi gibi ahlaki konularda eğitim verdiğimi düşünüyorum.” (K18 Anne)

Ailelerin demografik yapılarındaki değişikliklerin, özellikle “destek alma” konusunda çeşitli cevaplar elde edilmesi, araştırmamıza derinlik katmıştır. Destek alma kavramı, ailelerin sosyal, ekonomik ve duygusal ihtiyaçlarını karşılama biçimlerini etkileyen bir faktördür. Aile yapısındaki değişiklikler, geniş ailelerden çekirdek ailelere geçiş gibi durumları kapsayabilir ve bu değişim, ailelerin destek kaynaklarına erişim şekillerini de etkileyebilir. Araştırmada alınan farklı cevaplar, katılımcıların farklı deneyimlerini ve perspektiflerini yansıttığını gösteriyor. Bu çeşitlilik, ailelerin farklı sosyal, kültürel ve ekonomik arka planlardan geldiklerini ve bu nedenle destek alma konusunda farklı yaklaşımlar geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, araştırmanın zenginliğini ve derinliğini artırarak, daha kapsamlı bir araştırma olmasını sağlamaktadır.

Ailelerin demografik yapılarındaki değişikliklerin “destek alma” üzerindeki etkisi, araştırmanın bulgularının çeşitliliğine ve kapsamlılığına katkı sağlamaktadır. Bu tür bir yaklaşım, toplumsal değişimlerin aile yapıları ve destek dinamikleri üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak için değerli bir perspektif sunmaktadır.

Son olarak da ‘maneviyat eğitimi hakkında eklemeler’ ana teması altında 3 alt tema; aile, MEB, okul ve aile olarak ele alınmıştır.

2.8. Maneviyat Eğitimi Hakkında Eklemeler

‘Maneviyat eğitimi hakkında eklemeler’ ana teması altında 3 alt tema; aile, MEB, okul ve aile olarak ele alınmıştır.

Ailelerle görüşmelerimizde çocuğun manevi eğitimi hakkında eklemek istedikleri sorulduğunda 12’si ailenin önemine dikkat çekmiş, 11 aile MEB’den beklentilerini dile getirmiş, 7 aile ise okul ve ailenin birlikte etkili olacağını belirtmiştir.

Tablo 2.8. Maneviyat Eğitimi Hakkında Eklemeler

Tema	Alt Tema	f
Maneviyat Eğitimi Hakkında Eklemeler	Aile	12
	MEB	11
	Okul ve Aile	7
	Toplam	30

Çocuk emanet edildiği ailede hayata başlamaktadır. Doğal olarak bu aile çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılarken onu şefkatle manevi olarak beslemekle sorumludur. Manevi olarak beslenmeyen çocuklarda bu boşluk istenmeyen şeylerle dolma yolunu seçecektir(Dinç, 2021). Görüşmelerimizi yaptığımız ailelerin demografik özelliklerine göre farklılık gösterse de manevi eğitimin ailede başlamasını önemsemeleri ve bu konuda çok ekleme yapmak istemeleri manidardır. Görüşmelerimizde ailelere çocuğun manevi eğitimi hakkında eklemek istedikleri sorulduğunda 12 aile, ailede başlaması gerektiğini, çocuğun manevi gelişiminin hayatı boyunca devam eden bir süreç olduğu belirtmiştir. Bu şekilde düşünen bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

“Ben herkese söylüyorum. Ağaç yaş iken eğilir. Ben maneviyat eğitiminin çocuklara kesinlikle baskı yapmadan yemek yemek gibi su içmek gibi uyumak gibi bir ihtiyaç olduğunu muhakkak çocuklara anlatılması gerektiğini düşünüyorum. Biz çocuklara sure ezberleyip yani eline elif cüzü verip 3 ay kursa gönderdiğimizde manevi olarak rahatlıyoruz. Belki abartılı bir örnek olur ama yani kredi çekip çocuğa faiz haram yemeyin dersek, kul hakkı yiyip çocuğa dürüstlükten bahsedersek. Kendimiz eve gittiğimizde telefonu alıp ya da televizyonu açıp ayağımızı uzatıp oturup da ya da bir ezan okunurken bile bir salavat getirilmesi gerektiği zaman bile bir toparlanmazsak bunlar lafla sözle anlatılacak şeyler değil. Fiziksel olarak çocuğa hayatın içerisinde gösterilecek şeyler. Ben her konuştuğum kişiye diyorum ağaç yaş iken eğilir. Vakit varken çocuklar henüz küçükken elimizden geldiği kadar çocuğu maneviyatla doyurmalıyız. Bunu anne baba olarak biz yapmalıyız.”(K2 Baba)

“Her şey zamanında olmalı, yani küçükken, sonradan bir şeyler katılmıyor. Bebekliğinden bu yana evde senin tavrın davranışın dışarıdaki senin giyimin, dışarıdaki giyimini onları takip etmeye ya da benim dışarıdaki insanlara davranışım onun davranışını olaylar karşısında verdiğim tepkiler onları çocuklar izliyor ve görüyorlar not alıyorlar. Bu yüzden çocuğuma doğru rol model olmaya çalışıyorum.” (K3 Anne)

“Maneviyat eğitimin küçük yaşta aile tarafından verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Yaş ilerledikten sonra genel ortama baktığımızda verilmesi çok zor oluyor. Özellikle ilköğretim döneminin çok önemli olduğunu düşünüyorum.” (K13 Anne)

“Dediğim gibi küçük yaşta ailede vermek çok önemli. Büyüdükçe zaten uzaklaşıyorlar ama yine sonra özüne dönüyorlar. Ben kendi açımdan da söyleyeyim biz de büyürken Kur'an kursuna gittik ailemiz nasılsa biz de onlardan bir şekilde öğrendik işte namazdır, oruçtur. Bir ara üniversitede ara veriyorsun bunlara ama daha sonra dönüyorsun özüne öyle söyleyeyim.” (K4 Anne)

“Küçük yaşta çocukların beyin algısı çok kuvvetli oluyor. Sıfır bir batarya gibi ne doldurursan alır. Baştan en sağlam bir şekilde doldurmaya çalışıyorum. Işığı evde alması lazım, ışığı evde alırsa yolunu daha kolay çizecektir. Bir duayı küçükken öğrenirse sonra unutsa da hatırlaması kolay olacaktır. Hiç bilmiyorsa belli bir yaştan sonra hiç alamayacaktır diye düşünüyorum. Şimdi çocuk esnek bir fidan gibi ne tarafa istersen eğebilirsin. Eğmezsen ağaç olunca yontulması da eğilmesi de zor olacak, çocuk zorlandığı yerde anne sen bana hiçbir şey öğretmemişsin diyecek. Maddi de olsa manevi de olsa evde alması çok önemli. Hele de maneviyat olmazsa maddiyatın da kıymetini bilemeyecek. Bu yüzden maneviyatın çocuğa ailede verilmesi çok önemli.” (K29 Anne)

“Milli Eğitim Müdürlüğü'nün, özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerini atama konusunda hassas davranmaları gerektiğini gerek hizmet içi kursları gerek farklı

şekillerde özel kriterler koyması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu öğretmenler çocuklara sadece kendini değil iyi olursa dini sevdireyor, olumsuz tutum ve davranışları nedeniyle çocukları dinden soğutabiliyor. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri daha donanımlı ve çocukların güncel sorularına daima hazır olmaları gerektiğini düşünüyorum.” (K27 Anne)

Ailelerle görüşmelerimizde, aileye, çocuğun manevi eğitimi hakkında eklemek istedikleri sorulduğunda aile, cevap olarak, ailede başlamasının gerektiği ve bunu MEB’in özellikle desteklemesi gerektiği belirtmişlerdir. Manevi eğitimin erken yaşlarda ailede başlamalıdır. Bu eğitimin sadece din dersleriyle sınırlı kalmaması, tarih, coğrafya, matematik gibi çeşitli derslerde manevi ve ahlaki değerlerin entegre edilmesi, eğitim sürecinin daha bütünsel ve anlamlı hale gelmesini sağlayabilir. Bu, çocukların dersleri öğrenirken aynı zamanda değerler sistemini de içselleştirmelerine yardımcı olacaktır.

Dini eğitimin modern ve profesyonel bir yaklaşımla ele alınması gerektiği görüşü, gelenekselliğin dışına çıkmayı ve daha çağdaş, teknolojik gelişmelere uyumlu bir müfredat beklenmesini ifade etmektedir. Bu, eğitim sisteminin dinamizmini artırabilir ve çocukların dini değerleri daha anlamlı bir şekilde öğrenmelerine katkı sağlayacaktır.

Ayrıca, din sadece zor zamanlarda başvurulacak bir araç olarak değil, yaşamın her alanında bir rehber olarak değerlendirilmelidir. Bu tür bir yaklaşım, çocukların manevi eğitimde derinlik kazanmasına ve dini değerleri hayatlarının doğal bir parçası haline getirmelerine katkıda bulunabilir. Genel olarak, bu görüş, dini eğitimin kapsamını genişletme ve derinleştirme ihtiyacını ortaya koymaktadır. MEB’in çalışmalarını güncellemesi, manevi eğitimin bütün derslerde olması gibi görüşlerini dile getiren bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Maneviyat eğitiminin erken başlaması gerektiğini ve ne dersi görüyorsak tarih mi, coğrafya mı, matematik mi bütün bu derslerde yedirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Din eğitimine gerçekten daha profesyonel bir yaklaşım, geleneksellikten kurtulmuş, daha modern ve şu anki teknolojik şeylere empoze edilmiş bir eğitim müfredatı beklentim var. Dini biz Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi olarak görüyoruz, sıkıştığımızda Allah’ı bir günah çıkarma şeysi gibi görüyoruz. İlahiyatçı fizikte, kimyada bütün derslerde olmalı bu dersler onların ışığında verilmeli diye düşünüyorum. Osmanlı’da bir matematikçi İslam’ı bilmek zorunda, bir tarihçi İslam’ı bilmek zorunda, ayrıca İslam’ı bilmek yetmiyor, dil de bilmek zorunda, felsefe de bilmek zorunda. Bence bilim böyle olmalı. Bizde de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ilkokulda var, ortaokulda var lisede var içerik hemen hemen aynı, Peygamberimizin hayatı var, İslam’ın şartı var, imanın şartı var müfredata hakim olamasak bile içerik hep aynı. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin yeri bu olmamalı ya ismi değişmeli ya içeriği değişmeli. İçerik hep aynı olduğu için dersin de çocuğa bir etkisi olmuyor.” (K26 Baba)

“Maneviyat eğitiminin ta okul öncesinden itibaren çocuklara kazandırılması gerektiğini, kitapların, inançlarımızın doğru kişilerden doğru şekillerde anlatılması gerektiğini düşünüyorum. Bunu MEB bu konuda özel olarak üniversitede akademik olarak bu konuda yetiştirdiği öğretmenlerle, müstakil ders olarak yapmalı diye düşünüyorum. Evet bizlerden ve bakıcılarımızdan öğreniyor çocuk fakat yanlış öğrenme ihtimali çok yüksek bu yüzden dolayı dini yanlış tanıyıp gidecek. Din eğitiminin din olarak değil de doğru kitaplarda neyin olduğunu Türkçe kitaplardan verilmesi taraftarıyım. Böyle sübyan okullarında falan değil, okullarda verilmesi taraftarıyım. Nasıl böyle İngilizce’yi çok önemli buluyoruz, ne kadar Avrupa’yı önemsiyoruz, evet ayakta durmamız için,

gelişmemiz için, inan inanç olmayınca olmuyor bu iş, yani insanlar çöplüklerde ölü bulunuyor. Maneviyat çok önemli.” (K5 Anne)

Okulun çalışmalar hazırlayıp aile katılımı sağlandığı bir araştırmada, eğitim programının etkili olduğu gözlenmiştir. Program 1 yıl boyunca uygulanmıştır. Program sonunda okul başarı puanının iki kat arttığı, 33 okul arasında 28. Sırada bulunan başarısının 1.'liğe yükseldiği, uzaklaştırma alan öğrenci sayısı üç haneli sayılardan tek haneli sayılara indiği gözlenmiştir (Ekşi, 2003). Okul ve ailenin birlikte hareket etmesi yönünde görüşünü belirten bazı katılımcılar şöyle ifade etmiştir:

“Çocuğun gerek normal eğitiminde gerek manevi eğitimde aile ve okul birlikte hareket etmeli diye düşünüyorum. Çünkü evde öğrendikleri okulda desteklenirse çocukta ancak bu şekilde daha etkili olacağını düşünüyorum.” (K23 Anne)

“Tebrik ediyorum güzel bir çalışma olmuş. Ben çocuğuma eksik olduğumu düşündüğüm konularda okuldaki öğretmenlerimizden yardım almayı uygun buluyorum. Böylece sıkıntılı konuları hızlıca çözüme kavuşturabiliyoruz.” (K21 Baba)

“Maneviyat eğitimi okul öncesinde ailede başlıyor, 4-6 yaşın çok önemli bir süre olduğunu düşünüyorum. Sonrasında da çocuk okul sürecinde normal eğitim yanında ahlaki ve manevi açıdan da desteklenmeli diye düşünüyorum. Çünkü çocuk hangi ortamda ne görürse onunla şekilleniyor, o yüzden aile çok önemli fakat sonrasında desteklenmesi de çok önemli o yüzden okuldaki öğretmenlerinin ve karşılaştığı arkadaşlarının da bu açıdan nasıl olduğu önemli, bu yüzden çevresini bu şekilde düzenlemek için uğraşıyoruz.” (K7 Anne)

“Bu tarz projelerin ortaokuldan sonraki dönem çocuklarının aileleriyle de sık sık yapıp farkındalık oluşturulması gerektiğini düşünüyorum. İngilizce veya farklı kurslara verdiğimiz önemi dini derslere vermiyoruz. Maneviyat sözle değil kalben fiille verilmeli diye düşünüyorum. Çocuğu aileden başlayıp tüm okul hayatı boyunca verilmeli diye düşünüyorum. Değerler eğitimi denince biz değerlerimizi kaybetmiş birileri bize tekrardan yükleme yapıyor gibi bu ismin yanlış olduğunu düşünüyorum. Gözlemlediğim kadarıyla gidişat iyi olmadığına göre bu isim altında verilen eğitimin de eksik olduğu aşikar. Bu eksiklik maneviyat eğitimi olarak çocuğa aileden doğduğu andan başlayıp hayatı boyunca okullarda tüm derslerin müfredatında olursa ancak tamamlanacaktır diye düşünüyorum.” (K9 Baba)

Çocuğun manevi eğitimi, yalnızca aile ortamında değil, aynı zamanda okulda da önemli bir süreçtir. Okul ve ailenin iş birliği, bu sürecin etkinliğini artırır. Bu birlikteliğin önemi ve sağladığı faydalar:

Okul ve aile, çocuklara aynı manevi değerleri öğretme konusunda tutarlı olduğunda, çocuklar bu değerleri daha iyi içselleştirir. Ailede öğrenilen değerler okulda pekiştiğinde, çocuklar için bu değerlerin önemi daha da artar.

Aile ve okul arasındaki etkili iletişim, çocuğun manevi gelişimini destekler. Ebeveynler, öğretmenlerle düzenli olarak iletişim kurarak çocuğun ihtiyaçlarını, sorunlarını ve gelişimini paylaşabilir. Bu iş birliği, daha kapsamlı bir destek sağlar.

Okulda öğretilen manevi değerler, ailedeki geleneklerle birleştiğinde, çocuklar için zengin bir öğrenme deneyimi sunar. Okul etkinlikleri, aile gelenekleriyle birleştiğinde, çocukların

değerleri farklı açılardan görmelerine yardımcı olur. Okul ortamı, çocukların sosyal etkileşimde bulunmalarını sağlar. Aile ile okul arasında bir köprü kurulduğunda, çocuklar sosyal becerilerini geliştirme fırsatı bulur. Bu, manevi eğitimlerini de destekler.

Okulda öğretmenler, çocukların manevi gelişiminde rehberlik edebilir. Ailelerin bu süreçte öğretmenlerle iş birliği yapması, çocukların daha iyi bir manevi yönelim kazanmalarına yardımcı olur. Öğretmenler, çocuklara manevi değerleri öğretirken ailelerin desteğiyle daha etkili olabilir.

Aile ve okul, birlikte düzenledikleri etkinliklerle çocukların manevi eğitimine katkıda bulunabilir. Ortak projeler, sosyal sorumluluk çalışmaları ve manevi etkinlikler, çocukların bu değerleri deneyimleyerek öğrenmelerine fırsat tanır.

Çocuğun manevi eğitiminde okul ve ailenin birlikte hareket etmesi, eğitim sürecinin kalitesini artırır. Bu iş birliği, çocukların değerleri daha iyi anlamalarını, sosyal becerilerini geliştirmelerini ve içsel bir güven duygusu kazanmalarını sağlar. Aile ve okulun ortak çalışması, çocukların manevi gelişiminde güçlü bir temel oluşturur ve onları daha bilinçli bireyler olarak yetiştirir(Çakmak, 2010).

Görüldüğü gibi ailelerin eklemek istediği çok söz var. Biz görüşmelerden elde ettiğimiz verilerle 3 alt tema içerisinde konunun anlaşıldığını düşünmekteyiz.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuğun manevi gelişim ve eğitiminde ailenin rolü, onun karakterinin, değerlerinin ve inançlarının şekillenmesinde merkezi bir öneme sahiptir. Manevi gelişim, çocuğun içsel huzuru, etik değerleri ve hayatın anlamını anlama sürecini içermektedir. Bu bağlamda aile, çocuğun ilk ve en etkili öğretmeni olarak kritik bir görev üstlenmektedir. Ailenin görevi çocuğun temel ihtiyaçlarını giderirken onu manevi yönden de beslemeye çalışmaktır. Bu çalışmanın amacı çocuğun manevi gelişim ve eğitiminde ailenin rolünü din eğitimi perspektifinde anlamak ve yorumlamaktır.

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemi benimsenirken, olgubilim deseni tercih edilmiştir. Çalışmamız kartopu örnekleme tekniği ile Çorum Merkez ilçesinde yaşayan, en az bir çocuğu anaokulu, ilkokul veya ortaokulda öğrenci olan, demografik yapıları farklı 30 aile ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak ailenin çocuğun manevi gelişim ve eğitimi konusunda düşünceleri ve uygulamaları incelemeye tabi tutulmuştur. Bu şekilde elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile yorumlanmıştır.

Ailelerin konuya bakış açılarını öğrenebilmek için, çocuğun manevi eğitimini yorumlama biçimleri incelenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak çocuğun manevi eğitiminin önemsenmesi konusu ele alınmıştır. Manevi eğitimin önemsenmesi incelendiğinde, “evrensel ve dini değerler”, “evrensel değerler”, “dini değerler” olarak üç alt tema tespit edilmiştir. Aileler genelde din konusundaki yaklaşımlarına göre evrensel veya dini değerleri öncelemişlerdir. Evrensel değerleri önceleyen aileler, genel olarak kendisinin din konusundaki yaklaşımını Müslüman olarak tanımlamış olduğu görülmektedir. Çocuğun manevi eğitiminde mahalle yapılarının ve siyasi yapının etkisinin yüksek olduğu gözlenmiştir. Dini değerleri önceleyen aileler, genellikle yaşantılarına dini dahil etmeye çalışan aileler olduğu gözlenmiştir. Hem evrensel hem de dini değerleri önceleyen ailelerin eğitim düzeyi yüksek ve din konusunda hassasiyeti olan aileler olduğu gözlenmiştir.

Manevi eğitimde iletişim, incelendiğinde ise ortaya “sözlü”, “göstererek”, “beraber yaparak” şeklinde üç alt tema çıkmıştır. Ortaya çıkan temalarda da görüldüğü üzere aileler, çoğunlukla sözlü iletişimi tercih etmektedirler. Bunda ailede iki ebeveynin de çalışıyor olmasının etkisi olduğu gibi yaşı ortalamasının üzerinde olan geleneksel tutuma sahip ebeveynlerin de çoğunlukla bu iletişimi tercih ettiği görülmüştür. Yaş ortalamasına göre yaşı küçük olan yeni bilgileri hayatına geçirmeye çalışan ebeveynlerin çocuklarıyla beraber daha fazla vakit geçirdiği görülmüştür. Katılımcılardan alınan ifadelerle göre bazı ebeveynler, çocukta sözün etkisinin, çocuğun yaşı büyüdükçe azaldığını, bazı ebeveynler ise sözün etkisi yeri geldikçe kendini belli ettiği görüşüdür. Göstererek ve beraber yaparak iletişim sağlayan ailelerde çocuğun daha hızlı öğrendiği ve zaman zaman çocuğun kendilerini teşvik ettiği de dile getirilmiştir. Araştırmamızda ailelerin, sözlü, göstererek veya beraber yaparak iletişimde oldukları görülmüştür. Çocukta iletişimin şeklinden çok içten ve samimi olunmasının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Manevi eğitimde ailede rol model olan başlığında ise beş alt tema “anne”, “baba”, “anne ve baba”, “aile büyükleri”, “bakıcı” olarak belirlenmiştir. Çalışmamızda en çok rol model olanın anne olduğu görülmektedir. Annenin rol model alındığını belirten ailelerde, çocuğun bakımında, annenin çocukla yakın temas halinde olmasının etkili olduğu görüşüne ulaşılmıştır. Çalışmada babanın rol model alınması ise iki sebepten olduğu görülmektedir. Birincisi otorite olarak, ikincisi ise erkek çocukların idol olarak babayı benimsemelerinden kaynaklı olduğu görülmüştür. Çalışmada hem anne hem de babanın rol model alındığı ailelerde, genellikle iki ebeveynin de çalışıyor olmasından kaynaklı, ev işlerinin ortaklaşa yapılıyor olması ve evde otoritenin paylaşılmış olduğu görülmektedir. Günümüz şartlarında annenin çalışma hayatına katılmasıyla bakıcı faktörü de devreye girmiştir. Gün içerisinde bakıcıyla vakit geçiren çocuğun bakıcıyla büyük etkileşimde olduğu, ailenin yapısında dini konular ön planda olmamasına rağmen dindar bakıcının, çocuğun maneviyatında olumlu etkileri olduğu görülmüştür. Bu da çocuk için bakıcı konumundaki kişinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Geniş aile yapısında etkin olacağı düşünülen aile büyükleri, araştırmamızda ailenin çalışma saatlerinde çocuğun bakımıyla ilgilenen rolünde ve çocukta etkili olmadığını görülmüştür. Burada annenin eğitiminin ortaokul düzeyinde olması ve aile büyükleriyle olan olumsuz ilişkisinin çocuğu olumsuz etkilediği görülmüştür. Diğer çalışan ebeveynlerin çocukla ilgilenen aile büyüklerinin çocukta etkilerinin olumlu olduğu görülmektedir. Ailenin eğitim düzeyinin yüksek olması ve aile büyükleriyle olan iletişimlerinin olumlu olduğu gözlenmiştir. Çocuğa yansıyan bu olumlu ve olumsuz tavırlar onun gelecekte insan ilişkilerine yön verecektir. Ailenin yakın çevresi ile olan iletişimini saygı sevgi çerçevesinde sürdürmesi çocuk için değerlidir.

Çocuğun manevi yönünün açığa çıkması başlığında üç alt tema; “yaşadığı olaylar”, “Ramazan Ayı”, “ezan” şeklinde belirlenmiştir. Görüldüğü üzere yaşadığı olaylarda çocuğun manevi yönü gözle görünür hale gelmektedir. Ramazan Ayı’nda yoğunlaşan manevi atmosfer çocuğu etkilemektedir. Büyüdüğünü kanıtlamak isteyen çocuk için bu bir fırsat olduğu ve çocuğun bunu değerlendirmek istediği görülmüştür. Aile ve yakın çevrenin bu konuda çocukta teşvik edici rolü olduğu gözlenmiştir. Ezan konusunda fark edilen en önemli sonucun, çocuğun ezana saygı duyması ve bu ilahi sesi dinlemek için sessiz olmayı teşvik etmesi olmuştur.

Çocuğun olumsuz bir durumla karşılaştığında, baş etmede maneviyatın etkisi incelendiğinde “ne yapacağını bilme”, “yaşı küçük”, olarak iki alt tema belirlenmiştir. Çocukların yanında yaptığımız her hareket her konuşma onların hafızasında kayıt olmaktadır. Çocuklar biz fark etmeden öğrenirler, ihtiyaçları olduğunda da kullanırken bizi şaşırtabilirler. Ailelerden çoğunluğu çocuğunun baş etmede maneviyatının etkisini gördükleri tespit edilmiştir. Çocuğunun küçük olduğunu düşünen aileler de hiç beklemedikleri bir anda çocuklarının baş etmelerine şahit oldukları görülmüştür. Her çocuğun kendi yaşına ve algısına göre karşılaştığı durumlarla baş edebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda çocuğun maneviyatının yaşına ve algısına göre geliştiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

Manevi gelişimin çocuğun geleceğine olumlu yansıması incelendiğinde ise üç alt tema; “sokak hayvanları”, “yaşlılar”, “insanlarla iletişim” ortaya çıkmıştır. Çocuklar, duygularını çok yoğun hissederek. Bu onların saf ve temiz olmalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle ailesinde gördüğü merhamet, şefkat, yardımseverlik, iyilik, sevgi, saygı gibi değerleri içselleştirir ve ihtiyacı olduğunu hissettiği canlıya karşı göstermek ister. Bunu hem sözel hem de harekete geçerek yapabilir. Çocuklar bu yapılarından dolayı elde edilen üç alt temada da duygusal davrandıkları görülmüştür. Çocuklar, çevrelerinde gördüğü ve ihtiyacı olduğunu hissettikleri yaşlılara, sokak hayvanlarına duyarlılık gösterdiği, insan ilişkilerinde hassas davrandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Çocuğun manevi eğitiminde destek alınması incelendiğinde ise beş alt tema; “aile büyükleri”, “MEB”, “Diyanet”, “özel kurumlar-özel öğretici”, “destek almayanlar” şeklinde belirlenmiştir. Çalışmamızı demografik özellikleri farklı ailelerle yapmış olmamız özellikle bu konuda çok çeşitli cevaplar almamızı sağlamıştır. Aile büyüklerinden destek alan ailelerin çoğunda iki ebeveynin de çalışıyor olduğu görülmektedir. MEB’den destek beklenti şeklindedir. Bazı aileler, dini eğitim noktasında sadece MEB’in yapması gerektiğini bunun da elzem olduğu görüşündedirler. Diyanet’ten destek alan ailelerin kuruma güvenlerinin yüksek olduğu gözlenmiştir. Bunda Diyanet’in, alanın uzmanlarını öğretici olarak tercih etmesinin etkisi izlenmiştir. Diyanet’in çocuklara yönelik kurslar açması güzel olsa da ailenin dahil olmadığı bir eğitimin tam olmadığı bir gerçektir. Özel kurum ve özel öğretici şeklinde destek aldığını belirten ailelerin kendi maddi imkanları doğrultusunda eğitim aldıkları ve bu eğitimden memnun oldukları gözlenmiştir. Elde ettiğimiz verilerden, gelir düzeyi 63.001 ve üzeri ailelerin din konusundaki görüşlerine göre uygulamada kendilerinin eksik olduğu yönde destek aldıkları veya siyasi konulardan dolayı MEB’den beklentide oldukları izlenmiştir. Destek almaya gerek duymayan aileler azınlıkta olmakla beraber, gelir düzeyi 33.001 ve altı gelire sahip olduğu izlenmiştir. Destek almaya gerek duymayan aileler, kendilerinin bu konuda yeterli olduklarını düşünmektedirler. Bunda maddi gelirin ve eğitimin etkisi olduğu görülmektedir.

Son başlığımız, maneviyat eğitimi hakkında eklemeler incelendiğinde ise üç alt tema; aile, MEB, okul ve aile olarak belirlenmiştir. Ailelerin eklemek istediği cümleler, görüşmenin çoğu zaman en uzun cümleleri olmuştur. Görüştüğümüz ailelerin tamamı, manevi eğitimin ailede başlaması gerektiğini dile getirmiştir. Ailelerin çoğunluğunun destek alması da kendilerinin yetmeyeceklerini düşünmelerinden veya çevreden ya da haberlerdeki olaylardan çocuklarını koruma içgüdüsünden kaynaklandığı görülmüştür. MEB konusunda ailelerin görüşleri genelde talep şeklinde olmuştur. Bu yönde MEB’in ‘maneviyat’a ait müstakil ders olması yönünde talep olduğu gibi tüm derslere entegre edilmiş bir ‘maneviyat eğitimi’ talebinde bulundukları gözlenmiştir. Okul ve ailenin birlikte hareket etmesi düşüncesine sahip aileler, çocuklarına evde uyguladıkları değerlerin kalıcı olması için çocuklarının, okulda desteklenmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Ayrıca bazı ailelerin, çocuklarının okulda

yaşadığı akran zorbalığının bu şekilde ortadan kalkacağı düşüncesine sahip oldukları görülmüştür.

Araştırmanın sınırlılıkları ve nitel araştırma yönteminde hazırlanmasından dolayı, bu çalışmanın bulguları herhangi bir genelleme niteliği taşımamaktadır ve görüşme yapılan 30 ailenin kendi çocuklarının manevi gelişim ve eğitimi noktasında deneyimledikleri ile sınırlıdır. Görüşme için farklı aile yapılarındaki ailelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çoğunluğu çekirdek yapıdaki aileler oluştursa da tek ebeveynli ve geniş aile olarak yaşayan ailelerin de çocuğun manevi gelişim ve eğitimi noktasında bize bir çerçeve sunmuş olması değerlidir. Ailelerin din konusundaki yaklaşımlarının çocuğun manevi gelişim ve eğitimine bakışlarında etkili olduğu görülmüştür. Ailelerin eğitimlerinin ve sosyo ekonomik durumlarının çocuğun manevi eğitiminde destek alma konusunda tercihlerine yön verdiği görülmüştür.

Sonuç olarak görüşmemizi yaptığımız ailelerin tamamının, çocuğun manevi eğitiminin ailede başlamasını ve çocuğun manevi eğitimi önemsedikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Ancak ailelerin önceliklerinin farklı olması, siyasi konular ve hayat koşturmacalarının etkisi nedeniyle manevi eğitimi aile içerisinde bilinçli bir şekilde uygulamada eksiklikler olduğu gözlenmiştir.

Bu çalışmanın bulguları ve araştırma sırasında yapılan gözlemler doğrultusunda çocuğun manevi gelişim ve eğitimine yardımcı olmak için verilebilecek öneriler iki grupta ifade edilebilir:

Gelecekte yapılacak çalışmalar için öneriler;

1. Çocuğun manevi eğitiminin ailede verilmesi gereklidir. Bu doğrultuda eğitim ve din eğitiminin ortak olacağı nicel ve nitel saha çalışmaları yapılabilir.
2. MEB, İlahiyat ile birlikte nicel ve nitel saha çalışmaları yapabilir.

Ailelere öneriler;

1. Çocuklarla samimi ve içten ilişkiler geliştirmek, çocukların duygularına tutarlı cevaplar vermek, onların benzer durumlarda nasıl davranması gerektiğine yön verecektir. Bu sayede çocukların sosyalleşmelerinde güven sağlanacaktır.
2. Çocuklarla karşılıklı etkileşime dayalı gerçek duygu ve inançların paylaşıldığı sohbet ortamları oluşturulabilir. Bu sayede çocuk aktif bir şekilde konuşmalardan yola çıkarak kendi kişiliğini geliştirecektir.
3. Çocuklar ailelerini rol model alırlar. Aile, çocuğun manevi gelişimi için aile içerisinde iletişimlerine, davranışlarına bu yönde şekil verebilir. Kendileri olmadığında çocukla ilgilenen aile büyükleriyle olan iletişimlerini önemsemelidir. Eğer bu bir bakıcı olacaksa çocuğu etkileyeceği göz ardı edilmemelidir.

4. Çocuklar ailelerinden gördüğü sevgi, saygı, ilgi, merhamet gibi manevi duyguları görüp kendi yaşam alanlarıyla ilişkilendirmektedir. Çocukların aile büyüklerine ziyaret etmesi, sokak hayvanlarına su veya mama bırakması, ihtiyaç sahiplerine harçlığından verebilmesi bu duygularını geliştirecektir. Ailenin bu tür etkinlikleri çocuğuyla birlikte yapması çocuğunda duyarlılık kazandıracaktır.
5. Çocukta manevi gelişim kısa süreli ve ani etkilerle değil; uygun ortamlarda etkileşimle sağlanabilir. Aile, manevi atmosferlerin olduğu yerleri ve zamanları fırsat bilmelidir.



KAYNAKÇA

- Abanoz, S. (2008). 6-12 Yaş Arası Çocukların Dini ve Ahlaki Gelişimlerinde Anne ve Babanın Rolü (İzmir ve Sakarya Örneği). Sakarya Üniversitesi.
- Akyol, M. (2021). Okul Öncesi Eğitime Devam Eden 5-6 Yaş Çocukların İletişim Becerileri İle Ebeveyn Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi.
- Alabay, E. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ebeveynlik Tutumlarının İncelenmesi. Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 1(2), 156-174. doi:10.24130/eccd-jecs.196720171234.
- Albayrak, i. (2015). İslam Dini Açısından "Din- Maneviyat" İlişkisi, Değerler ve Eğitimi- Sempozyum Bildiriler Kitabı, (ed.) Recep Kaymakcan vd. Ankara: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Apaydın, H. (2001). Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (12-13), 318-337.
- Apak, H. (2018). Güçlendirme ve Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet, Jass Dergisi.
- Aral, N. ve Baran, G. (2011). Çocuk Gelişimi. İstanbul: YA-PA Yayın.
- Arı, H. (2013). Son Çocukluk Dönemi Dini Gelişiminde Sevgi ve Korku Motiflerinin Etkisi. Marmara Üniversitesi.
- Arpacı, F.&Şahin, F. T. (2015). Yaşlı Bireylerin Yaşlı ve Çocuk Etkileşimine İlişkin Görüşleri. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. c: 19 s. 1(231-246)
- Avşaroğlu, S. (2014). Aile içi ilişkiler ve iletişim. P. D. A. Kaya (Ed.), Kişilerarası ilişkiler ve Etkili İletişim içinde (ss. 250-270). Ankara: Pegem Akademi.
- Ay, M. E. (2016). Çocuklara Oruç İbadetinin Öğretimi. İlsam.org.tr. 24 Ocak 2016. Erişim Tarihi: 06.06.2024.
- Aydın, A. R. (1996). Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8(8), 211-220. doi:10.17120/ omuifd.18481
- Aydın, M. Z. (2010). Ailede Ahlak Eğitimi. İstanbul Eğitim ve Kültür Dergisi, 2-3, 34-37.
- Aydoğdu, F. ve Dilekmen, M. (2016). Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(2), 570-585.
- Baştürk, H. (2022). Çocukta maneviyat ve Allah tasavvurunun gelişiminin incelenmesi: child faith örneği (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Batar, Y. (2021). Din Eğitiminde Duyuşsal Boyut. İstanbul: Dem Yayınları.
- Bayraktar, M. (2007). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(198-210)
- Bayraktar, M. F. (1995). Ailenin Eğitim Görevi, Din Eğitimi Araştırmalar Dergisi, S:2 (136-137)

- Bilecik, S. (2017). Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi. Değerler Eğitimi Dergisi, 15(33), 7-38. Erişim Tarihi: 13.07.2024. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/430367>.
- Bilgin, Beyza. (1995). Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi. Ankara: Yeni Bilgi Yayınları. ISBN: 975-7131-00-8
- Bilici, A. B. (2014). 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.
- Cebeci, S. (2015). Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2010). Eğitim Sözlüğü. İstanbul: Say Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2013). Yeniden İnsan İnsana. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, (çev): M. Bütün, S. Demir, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çakır, S. (2019). Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi. Sakarya Üniversitesi.
- Çakmak, Ö., Ç. (2010). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Aile Katılımı. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi C.V: 2010-1 S/Issue:20.
- Çakmak, Z. (2021). Ergenlerde maneviyat, sosyal medya bağımlılığı ve değerler arasındaki ilişkiler (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Çelik, N. G. (2010). 7-12 Yaş Çocuğunun Karakter Eğitimi Açısından Ailenin Etkisi. Marmara Üniversitesi.
- Çelikkaya, H. (1991). Eğitimin Anlamları ve Farklı Açılardan Görünüşü. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi. C.3 s. 3, 73-85
- Çetinkaya, B. (2014). Sağlıklı Aile Sağlıklı Çocuk Çocuk Ruh Sağlığı. Ankara: Pegem Akademi.
- Çın, A. (2019). İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Din Eğitimi ve Ailenin Din Eğitimine Etkisi (Diyarbakır Örneği). Dicle Üniversitesi.
- Çınar, F. ve Şener, N. (2016). Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özelliklerine Uygun Ailede Din Eğitimi. Journal of International Social Research, 9(47), 607-607. doi:10.17719/jisr.2016.1406
- Çimen, L. K. (2019) Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Rol Model Tercihleri. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(1): 88-110
- Dam, H. (2021). Çocukluk Dönemi Din Eğitimi. Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi içinde (ss. 57-101). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Dinç, M. (2021) Aile Dinamiti Teknoloji Bağımlılığı. Kardeşlik ve Birlik, YouTube (22 Mart 2021): Erişim Tarihi: 17 Ekim 2024.
- Dodurgalı, A. (2010). Ailede Din Eğitimi. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Doğan, A. (2018). Değerler Eğitimi Açısından Aile İçi İletişimin Çocuk Üzerindeki Etkisi. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 12(23), 145-164.
- Dönmez, İ. (2009). *Ailede İletişim ve Etkileşim*. Ankara: HEGEM Yayınları.
- Dursun, N. (2019). Evli ve bekar bireylerin yaşamın anlamı ve maneviyat düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Düzgüner, S. (2013). Maneviyat algısı ve diğerkamılıkla ilişkisi (kan bağışı örneğinde türkiye ve amerika karşılaştırmalı nitel bir araştırma) (Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79-76.
- Ekşi, H. (2010). Karakter Eğitimi: Anne Babalar İçin Stratejiler. N. T. Catic (Ed.), *Çocuk ve Ergen Eğitiminde Anne Baba Tutumları içinde* (ss. 207-222). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Emmons, R. A. (2008) Maneviyat Bir Zeka Mıdır? Güdülenme, Biliş ve Nihai İlgi Psikolojisi. Çev: Ali Ulvi Mehmedoğlu ve Fatma Şengül. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35,(133-158) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/162742>
- Erdem, E. (2001). Muvatta Hadisleri Işığında Ailede Çocuğun Din Eğitimi. *Marmara Üniversitesi*.
- Erdoğan, İ. (2005). Manevi Eğitim ve Önemi. *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 18(2), 145-160.
- Erdoğan, T. (2018). Çocuk Açısından Kurum Bakımının Olumlu ve Olumsuz Yönleri, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*(IBAD)3(2), 474-484.
- Gül, A. R. (2010). Dinin İşlevleri ve İnsan Hakları Ekseninde Devlet Eliyle Din Öğretimi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. c: 29 s: 29(137-177)
- Gülay Ogelman, H. ve Özyürek, A. (2021). Anne-Baba Tutum Ölçekleri (4-12 Yaş): Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 7(1), 1-16. doi:10.47714/uebt.847581
- Gültekin, M. (2019). Uyumlu Aile Ortamının Çocuğun Din Eğitimindeki Yeri. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi*.
- Gümrükçüoğlu, S. (2017). Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü. *Kadın ve Demokrasi Derneği*, 3(1), 39-60. doi:10.21798/kadem.2017130141
- Günay, H. (2003). Değerler Eğitimi ve Ahlak Gelişimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 25-40.
- Güneş, A. (2017). *Kişilik Gelişiminde Cezasız Eğitim*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Güneş, A. (2022). *Şiddet Din Eğitimi ve Değerler*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Güneş, A. (2023). *Güvenli bağlanma*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Güngörmüş, O. (1997). *Ana-Baba Okulu: Baba-Çocuk İlişkisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Gürbüz, S. Ve Şahin, F. (2018) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Gürüz, D.&Eğinli, A.T. (2008) İletişim Becerileri, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Greene, Dr. Ross W. (2023). Bir İnsan Yetiştirmek. Tuğçe İnceoğlu (Ed.), (ss. 19): Kronik Kitap 5. Baskı.
- Hökelekli, H. (2009). Psikolojiye Giriş. İstanbul: Düşünce Kitapevi Yayınları.
- Hökelekli, H. (2013). Din Psikolojisine Giriş. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hökelekli, H. (2016). Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din. İstanbul: Dem Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç.(2010). Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ. K. ve Gümüş, S. (2007). Kur'an Yolu Türkçe Meali ve Tefsir 5. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karasar, N. (2018). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karataş, N. (2010). Çocuk Gelişim Psikolojisi. İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Kaymakcan, R.& Meydan, H. (2020). Ahlak, Değerler ve Eğitimi. İstanbul: dem Yayınları.
- Kıncal, R. Y. (2013). Manevi Eğitimde Yeni Yaklaşımlar. Eğitim ve Bilim, 38(169), 247-258.
- Koca, A. (2019). Çocuğun Din Eğitiminde Anne ve Babanın Rolü (Ağrı Örneği). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi.
- Koç, A. (2016). Din Eğitiminde Etkili İletişim. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Karaköse, Ş&Karaköse, R.(2012). Çocuk Eğitiminde Babanın Etkisi. İstanbul: Yediveren Yayınları
- Köksalan, B. (2008). Bilişsel ve Dil Gelişimi. K. Ersanlı ve E. Uzman (Ed.), Eğitim Psikolojisi içinde (ss. 65-89). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Köylü, M. (2004). Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 45(11), 137-154. doi:10.1501/ ilhfak_0000000190
- Köylü, M. (2016). Ailede Din Eğitimi. M. Köylü ve N. Altaş (Ed.), Din Eğitimi içinde (ss. 309-341). İstanbul: Ensar.
- Köylü, M.&Oruç, C. (2020). Çocukluk Dönemi Din Eğitimi. Ankara: Nobel Yayın.
- Meydan, H. (2015). Din Eğitiminde Manevi Boyut. İstanbul: dem yayınları.
- Mucuk, Y. K. (2020). 60-72 Aylık Çocukların Ebeveynlerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları, Çocukların Ahlaki ve Sosyal Kural Algıları İle Oyun Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İstanbul Medipol Üniversitesi.
- Nas, M. (2018). Çocukluk Dönemi Gelişimi ve Din Eğitimi. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi.
- Nas, M. (2019). Çocukluk Dönemi Gelişimi ve Din Eğitimi. Talim Dergisi, 2(2), 289-325.
- Oğultekin, Feyzullah (2014). Dini Kavramların Şekillenmesinde Çevre ve Eğitimin Rolü (6-9 Yaş Çocukluk Dönemi Erzurum İli Örneği). Atatürk Üniversitesi.

- Okumuşlar, M. ve Genç, F. (2015). Din Eğitimi'nin Bilimselleşmesi/Neliği. R. Doğan ve R. Ege (Ed.), Din Eğitimi içinde (s. 374). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Oruç, C. (2020). Tanımı, Metodolojisi ve Eğitimi Açısından Çocuk Maneviyatı. Ed: Prof. Dr. Mustafa Köylü. İstanbul: dem yayınları. s.154-191
- Oruç, C. (2021). Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi. Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi içinde (ss. 1-57). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Oruç, C. (2021). Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi. İstanbul: Dem Yayınları.
- Öz, İ. (2017). Çocuk ve Eğitim. İstanbul: Martı Yayıncılık.
- Özdemir, Ö. (2019a). Ailenin Çocuklarının Din Eğitimine Katkısı (İstanbul Örneği). Marmara Üniversitesi.
- Özdemir, Ö. (2019b). Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 47(47), 313-344. Erişim Tarihi: 15.05.2024. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/50273/544142>
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T. ve Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik Gelişimi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 103(11), 566-589. doi:10.5455/cap.20120433
- Özel, E.& Zelyurt, H. (2016). Anne Baba Eğitiminin Aile Çocuk İlişkilerine Etkisi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, SS: 9-34 ISSN: 2148-9424
- Özkan, B. (2021). Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden ve Etmeyen 60-72 Aylık Çocukların Değer Algılarına Ebeveyn Tutumlarının Etkisinin İncelenmesi. İstanbul Okan Üniversitesi.
- Özkan, F. (2018). Ailenin Dini Tutum ve Davranışlarının Çocuğun Dini Tutum ve Davranışlarına Etkisi: Diyarbakır Örneği. Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi, (7), 63-109. Erişim Tarihi: 19.05.2024. <https://orcid.org/0000-0001-5774-7664>.
- Özkaynak, Ö. A. (2013). Çocuk ve Ergenle Doğru İletişim. İstanbul: Ekinoks Yayınevi.
- Özpolat, Y. (2020). 3-6 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. Üsküdar Üniversitesi.
- Özyürek, A. (2004). Kırsal Bölge ve Şehir Merkezinde Yaşayan 5-6 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Anne-Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumlarının İncelenmesi. Gazi Üniversitesi.
- Sağlam, İ. (2002). Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11(2), 167-190.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Atlı, S. ve Şahin, B. K. (2015). Okul Öncesi Dönem: Anne Baba Tutumları. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(3), 972-991. doi:10.17860/efd.33313
- Sardoğan, M. E. ve Karahan, T. F. (2010). Kişilik Gelişimi. A. Kaya (Ed.), Eğitim Psikolojisi içinde (ss. 113-140). Ankara: Pegem Akademi.
- Sayar, K. ve Dinç, M. (2017). Psikolojiye Giriş. İstanbul: Dem Yayınları.

- Şhçek, Kanunu, (1983) tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu.
- Senemoğlu, N. (2012). Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya. Ankara: Pegem Akademi.
- Serinsu, M. E. (2019). Ailede Değer Eğitiminde Modelleme. Ankara Üniversitesi.
- Şimşek, E. (2004). Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri Ve Din Eğitimi. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 4(1), 207-220.
- Şirin, S. (2019). Yetişin Çocuklar. İstanbul: Doğan Kitap.
- Şirin, T. (2018). Maneviyat Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvebirlik Çalışması. Turkish Studies Social Sciences, 13(18):, 1283-1309.
- Taşkıran, A. (2019). Ailede Din Eğitimi (Kahramanmaraş Örneği). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Tatlılıoğlu, K. (2012). Okul Öncesi Dönemde Anne Baba Tutumunun Çocuğun Kişilik Gelişimine Etkisi. Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, 4(15), 83-91. Erişim Tarihi: 20.05.2024. www.turansam.org.
- Tekin, F. (2005). Stresle başa Çıkma Din Eğitiminin Rolü, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Tekiner, Ö. (1997). Okulöncesi Eğitimde Yeni Yaklaşımlar. Okulöncesi Eğitim Sempozyumu (30-31 Mayıs 1996, Ankara) Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tetik, H. (2020). Anne Baba Tutumları ve Ailede Çocuğun Dini Gelişimi. Universal Journal of Theology, 5(2), 135-171. Erişim Tarihi: 07.03.2024. <http://orcid.org/0000-0002-6131-0272>.
- Tezel Şahin, F. ve Özyürek, A. (2008). 5-6 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Demografik Özelliklerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi Yaz, 6(3), 395-414.
- Tongar, H. K. (2021). Korkutarak Değil Sevdirek Din Eğitimi. İstanbul: Hayykitap Yayıncılık.
- Tosun, C. (2020). Din Eğitimi Bilimine Giriş. Ankara: Pegem Akademi. doi:10145279789756802571
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (1982). Resmi Gazete ile ilanı: 9/11/1982-17863.
- Ulu, M. (2016). İnanç Gelişim Teorisi: İnanç Aşamaları. Bilimname, 2016(1): 139-156.
- Uzunay, M. Y. (2015). Çocuk Eğitiminde Anne Baba Tutumları. (D. Şahin, Ed.). İstanbul: Eşik Yayınları.
- Ünal, D. (2008). "Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Roller Bilecik Örneği". Sakarya Üniversitesi.
- Yapıcı, A., & Koçak, A. (2017). Türkiye'de Ruh Sağlığı, Maneviyat ve Dindarlık: Meta Analitik Bir Değerlendirme. H. Hökelekli içinde, Din, Değerler ve Sağlık (s. 65-116). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.
- Yapıcı, Ş. ve Yapıcı, M. (2017). Eğitim Psikolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Yavuz, K. (1983). Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yavuzer, H. (2011). Yaygın Anne Baba Tutumları. Çocuk ve Ergen Eğitiminde Anne Baba Tutumları içinde (s. 124). İstanbul.
- Yavuzer, H. (2018). Çocuk Yetiştirmede Farklı Ebeveyn Tutumları. Ana-Baba Okulu içinde (s. 464). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yavuzer, H. (2019). Ana-Baba ve Çocuk. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yavuzer, H. (2021). Çocuk Eğitimi El Kitabı. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yıldırım, A. (2012). Türkiye’de Manevi Eğitimin Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu. Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2(3), 73-90.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013) Sosyal Bilimlerde İtel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, Ç. M. (2014). Karakter Eğitimi Bilimi. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 14(3), 285–302. Erişim Tarihi: 03.04.2024. www.character.org.
- Yiğit, A. (2006). Çocuğun Gelişim Özellikleri ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 22(22), 179–203.
- Yiğit, Y. (2022). Maneviyat Eğitimi Manen Güçlenmenin Yollarını Aralayan Dini, Manevi, Tasavvufi, Psikolojik ve Pedagojik Bir Değerlendirme. Ankara: Nobel yayın.
- Yörükoğlu, A. (1990). Çocuk Ruh Sağlığı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yüce, F. (2019). Ahlakta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif ve Bütüncül Bir Yaklaşım. Cumhuriyet İlahiyat Dergisi: 23(3): 1257-1277

EKLER

EK-1. Etik Kurul Raporu

	T.C. HİTİT ÜNİVERSİTESİ GİRİŞİMSSEL OLMAYAN ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU
Sayı : 2023-193 Konu: Başvuru Değerlendirme Sonucu	06/07/2023
Sayın Prof. Dr. Macid YILMAZ	
Etik Kurulumuza yapmış olduğunuz başvurunuzla ilgili kurul kararımız ve ilgili bilgiler aşağıda yer almaktadır. Bilgilerinize rica ederim.	
	
Başvuru Numarası	2023-234
Sorumlu Araştırmacı	Prof. Dr. Macid YILMAZ
Araştırma Başlığı	Çocuğun Manevi Gelişimi ve Eğitiminde Ailenin Rolü
Toplantı Tarihi	03.07.2023
Karar Numarası	2023-09
☒ Araştırma başvurunuz etik açıdan uygun bulunmuştur. ☐ Araştırmaya Kurum İzni/İzinleri alındıktan sonra başlanması uygun bulunmuştur. ☐ Başvurunun, ekte belirtilen düzeltmelerin yapılması halinde tekrar değerlendirilmesine karar verilmiştir.* ☐ Araştırma projesi etik açıdan uygun olmadığından başvurunun reddine karar verilmiştir.	

EK-2. Demografik Özellikler Şeması

KOD	ANNE YAŞI	BABA YAŞI	ANNE ÖĞRENİM DURUMU-MESLEĞİ	BABA ÖĞRENİM DURUMU-MESLEĞİ	DİN KONUSUNDAKİ YAKLAŞIM	AİLE TÜRÜ	GELİR DÜZEYİ	ÇOCUĞUN ÖĞRENİM GÖRDÜĞÜ OKUL TÜRÜ	KAÇINCI ÇOCUK
K1	29	37	Lise-E.Hanımı	Ön Lisans-İnş. Teknikeri	Dindar Müslüman	Ç.Aile	33.001-43.000TL	Anaokulu	1
K2	34	39	Ön Lisans-Ö.Sektör	Lise-Ö.Sektör	Müslüman	Ç.Aile	33.001-43.000TL	İlkokul	2
K3	46	48	Lise-E.Hanımı	Lisans-İnşaat Sektörü	Laik Müslüman	Ç.Aile	23.000-33.000TL	İlkokul	2
K4	43	49	Lisans-E.Hanımı	Ö. Lisans-Gemi Kaptanı	Müslüman	Ç.Aile	53.001-63.000TL	İlkokul	2
K5	41	44	L.üst.-T.Öğr.	Lisans- Eğt.K.İşl.	Determinist	Ç.Aile	63.001TLv e Üzeri	İlkokul	2
K6	33		L.Üst.-PDR.Öğr.		Müslüman	Tek Ebv.	33.001-43.000TL	Anaokulu	1
K7	38	38	L.Üst.-T.Öğr.	L.Üst.-T.Öğr.	Müslüman	Ç.Aile	63.001TLv e Üzeri	Ortaokul	1
K8	39	43	Lisans-İng Öğr.	L.Üst.- Snf.Öğr.	Laik Müslüman	Ç.Aile	63.001TLv e Üzeri	İlkokul	1
K9	28	32	Ortaokul-E.Hanımı	Lisans-K.K.Öğrt.	Dindar Müslüman	Ç.Aile	33.001-43.000TL	İlkokul	1
K10	34	29	Lisans-Ebe	Lisans-Hemşir	Müslüman	Ç.Aile	63.001TLv e Üzeri	Anaokulu	1
K11	36	39	Lise-E.Hanımı	Ortaokul-Esnaf	Dindar Müslüman	Ç.Aile	23.000-33.000TL	İlkokul	2
K12	45	45	Lisans-Sosyolog	Lisans-İnşaat Müh.	Muhafazakar	Ç.Aile	63.001TLv e Üzeri	Ortaokul	2
K13	44	60	Ö.Lisans-Moda-Tasarım	Prof. Dr.-Akademişyen	Müslüman	Ç.Aile	63.001TLv e Üzeri	İlkokul	2
K14	46	49	Lise-Emekli	Lisans-Emekli	Laik Müslüman	Ç.Aile	23.000-33.000TL	İlkokul	3
K15	46	52	Lisans-Ö.Eğ.Öğretmeni	Lisans- Hakim	Müslüman	Ç.Aile	63.001TLv e Üzeri	Ortaokul	1
K16	38	39	Ö.Lisans-Öğrenci	Ö.Lisans-Memur	Müslüman	Ç.Aile	33.001-43.000TL	Ortaokul	1
K17	33	48	Lise- Öğrenci	Lise-Galerici	Dindar Müslüman	Ç.Aile	43.001-53.000TL	İlkokul	3
K18	45	43	İlkokul-E.Hanımı	Lise-Güvenlik	Müslüman	Ç.Aile	23.000-33.000TL	İlkokul	2
K19	28	37	Ortaokul-Ö.Sektör	Lise-Vinç Opt.	Müslüman	G.Aile	33.001-43.000TL	İlkokul	1
K20	44	48	Lisans-Muhasebeci	Lisans-Emekli	Müslüman	Ç.Aile	33.001-43.000TL	Ortaokul	2
K21	44	48	Lisans-E.Hanımı	Lisans-İdareci	Liberal	Ç.Aile	43.001-53.000TL	Ortaokul	1
K22	34	42	Lise-E.Hanımı	Lise-İşletmeci	İnançlı	Ç.Aile	63.001TLv e Üzeri	Ortaokul	2
K23	44	48	Ö.Lisans-E.Hanımı	Ö.Lisans-Müteahhit	Dindar Müslüman	Ç.Aile	33.001-43.000TL	İlkokul	2
K24	45	45	Lisans-M.Öğr.	Ö.Lisans-Esnaf	Müslüman	Ç.Aile	53.001-63.000TL	Anaokulu	2
K25	36		Lisans-Muhasebeci		Laik-Demokrat	Tek Ebv.	23.000-33.000TL	Anaokulu	1

K26	44	45	Ö.Lisans- E.Hanımı	L.Üst- Akademisyen	Bilinçli Müslüman	Ç.Aile	63.001TLv e Üzeri	Ortaokul	2
K27	37	37	Lisans- E.Hanımı	Lisans-Askeri Personel	Müslüman	Ç.Aile	53.001- 63.000TL	İlkokul	1
K28	39	43	Lise E.Hanımı	Lise-Esnaf	Müslüman	Ç.Aile	23.000- 33.000TL	İlkokul	2
K29	44	43	İlkokul- E.Hanımı	İlkokul-Ö.Sektör	Laik Müslüman	Ç.Aile	23.001- 33.000TL	Anaokulu	3
K30	41	47	Lisans- K.K.Öğr.	L.Üst.-Vaiz	Dindar Müslüman	Ç.Aile	63.001TLv e Üzeri	Ortaokul	2



EK-3. Mülakat Soruları

Toplumun En Değerli Varlığının Kıymetli Ailesi “Çocuğun Manevi Gelişim ve Eğitiminde Ailenin Rolü” başlıklı tez çalışmam için değerli fikir ve düşüncelerinize ihtiyaç duymaktayım. Çalışmamın temel amacı ailenin çocuklarının manevi gelişim ve eğitimini gerekli görüp/görmediğidir. Düşüncelerinizle büyük katkı sunacağınız bu çalışma Türkiye’de bu alanda ailelerle yapılan ilk çalışma olması nedeniyle ailelere ve araştırmacılara ışık olacak, kolektife de azımsanamayacak derecede katkı olacaktır.

Kişisel olan ad ve soyadı bilgilerinize kesinlikle ulaşmak istemiyoruz. Önemli olan konuyla ilgili düşüncelerinizi bizimle samimi bir şekilde paylaşmanızdır. Araştırmanın daha sağlıklı olması için ses kaydınızın alınması gerekmektedir. Görüşmemizin 30-45 dakika süreceği varsayılmaktadır. Zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederim.

Meryem KÖKLÜKAYA

Hitit Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

SORULAR

1-Kendinizi tanıtabilir misiniz?

Yaşınız :
Mesleğiniz :
Öğrenim Durumunuz :
Din Konusundaki Görüşünüz :
Aile Türlünüz :

Aylık Gelir Düzeyi: 23.000-33.000TL: 33.001-43.000TL: 43.001-53.000TL: 53.001-63.000TL: 63.001TL ve üzeri:

Çocuk Ailenin Kaçınıcı Çocuğu :
Çocuğunuzun Öğrenci Olduğu Okul Türü :

2-Çocuğun maneviyat eğitimi hakkında ne düşünüyorsunuz?

3-Çocuğunuzun manevi yapısını önemser misiniz?

4-Çocuğunuzla olan iletişiminizin çocuğunuzun manevi gelişimini etkilediğini düşünüyor musunuz?

5-Çocuğunuzun manevi gelişiminde ailede rol model olan kimdir(anne, baba, aile büyükleri)?

6-Çocuğunuzun manevi yönünün açığa çıkmasında etkili olduğunu düşündüğünüz bir olay var mı? Paylaşmak ister misiniz?

7-Çocuğunuzun olumsuz bir durumla karşılaştığında maneviyatı sayesinde kolaylıkla üstesinden gelebileceğini düşünür müsünüz?

8-Çocuğunuzun manevi gelişimi onun geleceğini etkileyeceğini düşünüyor musunuz?

9-Çocuğunuzun manevi gelişimi için dışardan destek alıyor musunuz? Ya da bu konuda çevreden beklentiniz var mı? Varsa nelerdir?

10.Çocuk ve maneviyat eğitimi hakkında sizin eklemek veya söylemek istediğiniz bir düşünce var mı? Paylaşmak ister misiniz?



